

Bispernes Fængsling og Herredagen i København 1536.

Af Arthur G. Hassø.

1. *Indkaldelse af en Herredag i København.*

Efter at have udholdt en aarlang Belejring blev København sidst i Juli 1536 tvunget til Overgivelse. Den nye Konge Kristian III, Hertug af Holsten, Frederik I's 33-aarige Søn, var endelig blevet Herre over hele Danmark, takket være sin dygtige holstenske Feltherre Johan Rantzau og sine tyske Lejetropper. Den 6. August, den 8. Søndag efter Trinitatis, holdt Kongen sammen med sin Dronning Dorothea, en Hertuginde fra Sachsen-Lauenburg, sit Indtog i den af Krig og Sult hærgede Hovedstad. En dobbelt Opgave ventede ham nu: paa den ene Side at skabe Ro og Orden i det Rige, han selv betegnede som øde og lammet, paa den anden Side at befæste sit Dynasti i dets nye Besiddelse over for de Farer, der stadig truede fra Udlandet, fra den fangne Kristian II's Døtre, der fandt Støtte for deres formentlige Legimitetskrav hos Kejser Karl V.

Paa samme Tid, som Kristian III tog sin Hovedstad i Besiddelse, lod han udsende en Række Indkaldelser til en Herredag i København, som skulde træde sammen den 15. Oktober, Søndag efter St. Dionysii Dag. Der blev sendt direkte Ordre herom til alle Rigsraaderne, som var hjemme; enkelte befandt sig jo endnu i Fangenskab i Mecklenburg¹. Paa alle Landsting — i Lund, Ringsted,

¹) Samtlige Indkaldelsesbreve er indført i Tegnelser over alle Lande 1535—38, fol. 176—78, trykt i Danske Magazin 3. R. V, p. 319-21. —

Odense og Viborg — blev der oplæst aabent Brev om, at alle Adelsmænd skulde møde personlig paa Herredagen¹. Til samtlige Købstæder udgik Befaling til, at de hver skulde sende en Repræsentation paa en Borgmester, en Raadmand og to menige Borgere til Herredagen, og de skulde medbringe Fuldmagter paa samtlige Borgeres Vegne². Endelig fik Lensmændene til Opgave at sørge for, at der fra hvert Herred mødte Herredsfogeden i Følge med to agtede Bønder; ogsaa de skulde medbringe Fuldmagter til at repræsentere alle Herredets Bønder³. Herre-

Om Rigsraadet hedder det: »Item schall forschriffuis tiill menige Danmarcks riigis raad offuer alt riiget om en almyndig herre dag at besøge her vdj Kiøpnehaffnn at were her tiill stede søndagen nest effther sanctj Dionisij dag først komendis«. Der sendtes Breve til følgende Rigsraader: 1) i Skaane: den gamle udvalgte Ærkebisp i Lund Mester Aage Jacobsen Sparre, den udvalgte Ærkebisp i Lund Mester Torbern Bille, Rigsmarsk Tyge Krabbe, Axel Brahe, Holger Ulfstand, Truid Ulfstand, Axel Urup, Mogens Gyldenstjerne, Klaus Podebusk og Knud Bille; 2) paa Sjælland: den udvalgte Bisp i Roskilde Joakim Rønnow, Abbeden i Sorø Henrik Tornekrans og Knud Rud; 3) paa Fyn: den udvalgte Bisp i Odense Knud Gyldenstjerne, Knud Urne og Niels Bild; 4) i Jylland: Bispen i Aarhus Ove Bille, Bispen i Børglum Stygge Krumpen, Bispen i Viborg Jørgen Friis, den udvalgte Bisp i Ribe Oluf Munk, Predbjørn Podebusk, Joakim Lykke, Erik Banner, Oluf Lunge, Mogens Bille, Erik Krummedige og Mogens Munk.

¹⁾ »Item obnne breff tiill alle landzting offuer alt riiget, saa at alle, som friighedt och frelsse kiendis, at the møde personligenn i Køpnehaffnn tiill samme herredag«.

²⁾ »Item breff tiill alle køpsteder offuer alt riiget, at the forskicke hiid aff huer by en borgemesther, en raadmand och ij borgere aff menigheden aff huer by, met fuldemagt paa alles theres wegnne, som hiemme sidde, at møde samme herredag«. — Ordren sendtes til 72 Købstæder: 17 sjællandske, 6 laaland-falsterske, 9 fynske, 22 jyske og 18 skaanske.

³⁾ »Item breff tiill alle lensmend, at the tilsiige en herritzfaget met ij agkte bønder vdj huerdt herrid i sit læen, at the komme tiill samme herre dag tiill Kiøpnehaffnn met alle theres fulde magt aff almoen vdj huert herrit, som ighen hiemme sidde«. Selve Ordlyden af Brevene til Lensmændene gengives saaledes: »Wiid, at wij haffue forschreffuit en almyndug herredag offuer alt riiget at skulle stande her vdj Køpnehaffn sondagen nest effther Dionisij først kommendes; thij bede wij theg och

dagen skulde altsaa virkelig — som Erik Arup udtaler¹ — være et rigtig Stændermøde.

Tidspunktet for Indkaldelsen af Herredagen fremgaar ikke af den Kopibog, hvori Indkaldelsesordrerne er indført, da Dateringen ved denne Tid sjældent er medindført; men efter Brevenes Plads i Rækkefølgen af indførte Skrivelser tager man næppe meget fejl i at henføre dem til Tiden 6. August eller umiddelbart efter, med et Spille- rum for Gætningen paa højst 3—4 Dage². Adskillige af Rigsraaderne blev imidlertid forhindret i at efterkomme Kongens Ordre.

Faa Dage efter Kongeparrets Indtog i København lod Kristian III foretage et Skridt, som vakte Opsigt viden om: han lod Bisperne, de gejstlige Rigsraader fængsle. Motiverne til denne drastiske Handling, selve Handlingsforløbet og Følgerne deraf har naturligt nok tiltrukket sig Historikernes Interesse. Visse nye Oplysninger har foranlediget mig til at underkaste Kilderne til vor Viden om Bispernes Fængsling og Herredagen i København i 1536

wille, at thu retter theg effther at møde her samme dag; sammeledes at thu tilsiiiger herritzfogeten vdj huert herridt vdj thidt læen, at hand met ij agkte bønder aff huert herrit møder tiill samme herre dagh met fulde- magt paa alle herritzmendts weignne, som hiemme sidde, at forfare her wor wilge; her wiid at rette theg effther etc.«.— Brevet sendtes til 52 Lensmænd: 12 i Skaane, 10 paa Sjælland, 4 paa Laaland-Falster, 6 paa Fyn og 20 i Jylland.

¹) Arup: Danmarks Historie II, p. 481.

²) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 135, — og derefter andre, f. Eks. E. Marquard: Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre I, p. 44 — sætter Brevenes Dato til selve den 6. August med følgende Begrundelse: »Indkaldelsesbrevet i Danske Mag. 3. R. 5, 319—21 er udateret, men da et umiddelbart derefter i Registranten følgende Brev er af 6te Avgust, er det rimeligt, at Indkaldelsen er af samme Dag, saa meget mere som man ser, at den er udstedt i Kjøbenhavn, og det er bekjendt, at Kongen først den 6te Avgust holdt sit Indtog i denne Stad«. Jeg vil dog mene, at man ikke tør hævde, at Brevene i denne Tegnelses- bog 1535—38 er indført strengt kronologisk — efter hele Bogens Karakter at dømme; jeg tør derfor ikke tage samme Standpunkt m. H. t. Dateringen.

en fornyet Prøvelse, for hvilken jeg har ment det for-
svarligt at gøre Rede i nærværende Afhandling¹.

2. Aarbøgerne om Bispernes Fængsling.

Til en Begyndelse kunde der være Anledning til at se
paa, hvad de samtidige Aarbogs- og Krønikeforfattere
mener at kunne berette om Kongens opsigtsvækkende
Handling. I den saakaldte Roskilde-Aarbog 1448—1549,
som efter indre Kriterier maa være affattet 1549, hedder
det²:

»Vdj thette aar bleff alle Danmarcks bisper greffne oc fangede
aff koningens beffalning, men nogen tiid ther effter komme the
aff theris fængsell mett saadant wilkor, att the skulde beholde
theris arffue oc eye, men icke att the skulde komme tiill theris
embede, ære oc biscops stiger igien, huilcke koningen tiill seg
annamede. Men Joachimus Rønnou, wduolt tiill Roskiilde stigt,
bleff ført tiill atskillige stæder oc sætt j fængsell, som wor j
Kiøbmenhaffn, Krogen, Dragsholm oc Viisby paa Gotland,
siden kom hand tiill Kiøbmenhaffn igien, huor hand bleff dødt
nogen tiid ther effter. Aff thisse biscoper vor icke flere conse-
crerede oc vidhe bisper end verdige fader biscop Aue Biilde aff
Arhuss oc biscop Jørgen aff Viburg«.

I den Fortsættelse af Skibykrøniken, som Biskop Ove
Billes tidligere Tjener (Sekretær og Kapellan) Hans Hen-
riksen affattede paa Latin indtil Aaret 1555, — han døde
1562 — hedder det³:

»Samme Aar, nemlig 1536, lod den førnævnte Kong Kristian
alle danske og norske Bisper gribe. Men paa Jomfru Claras
Dag⁴, efter Laurentii Dag⁵, fængsledes disse Bisper i København:

¹) Afhandlingen er Resultatet af en Undersøgelse, jeg har maattet
foretage som en Digression i Anledning af et større Arbejde om dansk
Udenrigspolitik 1536—41.

²) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 375 flg.

³) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 431 flg.

⁴) den 12. August.

⁵) den 10. August. Denne Tilføjelse i Dateringen er formentlig gjort
for at tydeliggøre den foregaaende Tidsbestemmelse; translatio Claræ
virginis fejredes nemlig den 2. Oktober.

Torbern Bille, udvalgt Ærkebisp i Lund, Joakim Rønnow, udvalgt Biskop i Roskilde og Oluf Munk, udvalgt Biskop i Ribe, og de blev ført til Borgen af Hovedsmanden Galle von Linden i Kongens Nærværelse. Den første Søndag efter Mariæ Fødselsdag¹ samme Aar fangedes dernæst den ærværdige Biskop Hr. Ove Bille til Aarhus, fordum den afdøde Kong Hans', Kong Kristians Søns, Kansler, der var begavet med Lærdom og udmærkede Egenskaber, stærk i Forstand og Klogskab; og han blev ført til Dragsholm Slot, senere til Nyborg, hvorfra han blev befriet i det Herrens Aar 1537, Torsdag efter Trinitatis Søndag², paa ret haarde Betingelser«.

I en dansk Krønike, som omhandler Tiden fra Valdemar Atterdag til Kristian III's Død, og som antagelig er blevet til som en Oversættelse af et latinsk Forlæg i Begyndelsen af Frederik II's Regeringstid, gives der denne Fremstilling om Kristian III's drastiske Skridt³:

»Hand loed och fange de friibaarne Papistiske Bisper paa en tiid, och indsette andre lærde mend y deris stæd til Bisper, Anno 1537. Men der Lutherus det spurde til Wittemberg, lastede hand den gierningh obenbare paa predickestolen, menendis at det waar wræt, at hand loed dennom fange wforhørt, och togh deris embede fra dennom, och haffde icke efter den hellige kirckis brugh forhørt deris meninger om lærdommen, och for-søgt, om der waar naagen forbedring hoess naagen aff dennom. Saa at det maatte siunis, at hand det gjorde mere for deris godtz skyld end for religionen«.

Den flittige Forfatter og Vejer i Malmø Henrik Smith skriver i sin danske Aarbog ganske kort om Begivenhederne⁴:

»Samme aar søndagen nest for vor Frue dag dyre⁵ lod konning Christian tage arckbisp Torbern Bille aff Lund, biscop Jochim Rønnou aff Roskildd och bispen aff Ribe. Samme aar mandagen for alle helgen dage⁶ lodt kongen holde bursprock

¹) d. v. s. den 10. September.

²) d. v. s. den 31. Maj.

³) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 546 flg.

⁴) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 636.

⁵) Søndag for Mariæ Himmelfart, d. v. s. den 13. August.

⁶) d. v. s. den 30. Oktober.

paa gamle torg y Kiøbenhaffn med riddere och riddermendz mend och meninge almu, och gaff tillkiende, huis aarsage hand haffde til at fange bisperne. Bisp Aage aff Aarhus, bisp Jørgen aff Wiborg, nogen tid der effter komme de aff fengsell med saadanne vilkaar, at de skulle beholde deris arff och eyendom, och skulle antuorde kong. May. biscopstickterne till haande. Men Jacob Rønnou kom icke løs, men førdis till atskyllig fengsell«.

Den skaanske Teolog og Historiker, Biskop Mogens Madsen (død 1611) har skrevet om Fængslingen af Bisperne i sin »Regum Daniæ series«, der er affattet paa Latin og en vigtig Kilde til Arild Hvitfeldts Danmarkshistorie¹:

»Kort efter, henimod Mariæ Himmelfart², blev efter Befaling af Kristian, som nu var Sejrherr, Danmarks Bisper fanget, alle paa een og samme Dag, dog ført i Forvaring hver til sit Sted, og Bispedømmernes Godser blev inddraget. Dette skete, da man skrev første Søndag efter Mariæ Himmelfart, som faldt paa den 15. August³. Kun Aarhusbispens Ove Bille blev ikke sat i Forvaring før Fredag efter Egidii Dag⁴, hvad man gjorde af en eller anden særlig Grund. . . . Den 30. Oktober, som var Mandagen lige før Allehelgensdag, blev der i København paa det saakaldte Gammeltorv holdt en Sammenkomst og ført en Forhandling — Tyskerne kalder det Bursprog — mellem Kristian og Adelen og Borgerne. Under den Forhandling redegjorde Kristian blandt andet offentlig for Motiverne til, at han kort før havde ladet Bisperne for Danmark gribe og sætte i Forvaring. Bisperne dengang var Torbern Bille i Lund, Joakim Rønnow i Roskilde, Knud Gyldenstjerne i Odense, Iver Munk i Ribe, Jørgen Friis i Viborg, Ove Bille i Aarhus og Stygge Krumpen i Børglum. Af disse var de fire ordinerede eller indviede — Iver, Stygge, Jørgen og Ove — de øvrige blot udvalgte Bisper. Men af disse blev de fleste snart atter løsladt. Kun Joakim blev længere end de andre holdt fanget paa forskellige Steder: Helsingør, Dragsholm og paa Gotland, tilsidst endog paa selve Københavns Slot, hvor han senere døde i det Herrens Aar 1544 paa selve den 1. Maj og blev begravet i Helligaands Kirke i København«.

1) Rørdams Monumenta 2. R. II, p. 225 flg.

2) den 15. August.

3) d. v. s. den 20. August.

4) d. v. s. den 8. September.

Hvad disse Aarbogs- og Krønikeforfattere her kan berette om Kristian III's Fremfærd mod de danske Bisper, er jo ikke meget ud over, hvad der maatte være de fleste Danske bekendt i det bevægede Aar. De kan fortælle visse nøgne Fakta: at Bisperne blev arresteret, at nogle af dem hurtigt blev løsladt igen, men at den sjællandske Biskop blev ført fra det ene Fængsel til det andet lige til sin Død. Herudover kan Hans Henriksen give lidt Enkeltheder om selve Fængslingsaktionen; Krøniken fra Valdemar Atterdag til Kristian III's Død ved at fortælle om Luthers Misbilligelse af det voldsomme Skridt fra Kongens Side. Men i det store Hele er det meget magre Oplysninger, der kan hentes fra disse berettende Kilder.

Adskilligt flere Enkeltheder er der derimod at hente i de to bredere historiske Arbejder fra den nærmeste Eftertid, som behandler dette Tidsrum: Arild Hvitfeldts Danmarkshistorie og Niels Krag's Kristian III's Historie. Der vil i det følgende blive Lejlighed til nærmere at se paa disse Skildringer under Gennemgangen af Handlingsforløbet.

3. *Beslutningen om Fængslingen tages.*

Kongens Kup mod de gejstlige Rigsraader havde sit Udgangspunkt i et Møde, som blev holdt et Par Dage efter Indtoget i København. Det hedder herom hos Arild Hvitfeldt¹:

»Løfverdagen næst efter S. Laurentij², som hand vaar indtagen i Kiøbenhafn / holt hans Majest. it hemmeligt Raad / inden lucte Dørre / med nogle de Verdslige Rigens Raad / om den Lutherske Lærdom oc rette Religion, at anrette allested her udi Rigit / saa oc om Bisperne at afsette / oc det Geistlige Gods at annamme Kronen til Bestyrckelse. Oc maatte de alle svere / dette hemmelig hos dennem uformerckt at holde / ved høyeste Eed. Da giordis oc gafs hans Majest. saadant it Bref / som her efterfølger«.

¹) Hvitfeldt: Danmarks Riges Krønike, Folioudg. 1652 II, p. 1486 flg.

²) d. v. s. den 12. August.

Herefter citerer Arild Hvitfeldt Ordlyden af et Dokument af 12. August 1536. I Følge denne Skildring blev Beslutningen om Bispernes Afsættelse saaledes taget i et hemmeligt Møde mellem Kongen og de verdslige Rigsraader den 12. August.

En noget bredere Fremstilling giver Historikeren Niels Krag i sin Kristian III's Historie paa Latin; den gengives her Side om Side med den trykte danske Oversættelse fra 1776¹:

»Regi autem urbis potito, eoqve totius regni compoti, omnis cura cogitatioqve in eo versabatur, ut rempublicam collapsam instauraret. Itaqve adhibitis, qvi præsto erant, patribus, Magno Goyæo, palatii Magistro, Tuccone Crabba, Mareschallo, Avone Longo, Accio Braheo, Canuto Billeo, Olao Rosæcrantzio, Oligero Vlstadio, Trugoto Vlstadio, Magno Guldensternio, Erico Crummedigio, Johanne Frisio, hæc res eorum secreto consilio agitata. Nam antistites & reliquos senatores ecclesiasticos odium religionis & metus mutationis domi continuerat, qvo minus Regem a se designatum, publicæ calamitatis fere securi, observantes assectarentur. Nec adhuc redierant ex captivitate, qvi in Germaniam missi a Megalopolitano & Oldenburgico attinebantur. Omnibus eadem sententia placuit,«

»Da nu Kongen havde faaet Kiøbenhavn ind, og var derved bleven Mester af hele Riget, gik alle hans Tanker ud paa at bringe Riget paa Fode igien. Han lod derfor sammenkalde dem af Raadet, som vare nærværende, nemlig Mogens Giøe, Rigets Hofmester, Tyge Krabbe, Rigets Marsk, Ove Lunge, Axel Brahe, Knud Bilde, Oluf Rosenkranz, Holger Ulfstand, Truid Ulfstand, Mogens Gyldenstiern, Erik Krummedige, Johan Friis. Med disse holdt Kongen en hemmelig Raadsforsamling; thi Bisperne og det øvrige geistlige Raad holdte sig hiemme, af Had til Religionen og Frygt for nye Forandring, og fordi de ikke vilde giøre nogen Opvartning for Kongen, som de selv havde udvalgt; thi Rigets Nød bekymrede de sig kun lidet om. Og de af Raadet, som Hertugen og Grevnen havde ladet fængsle i Tydskland, vare ikke endnu komne tilbage. Ovenmeldte forsamlede Raad bevilgede eenstemmigen,«

¹) Nicolai Cragii Annalium libri VI. quibus res Danicæ . . . a gloriosissimo Rege Christiano III. . . enarrantur. Ed. Joan. Grammius. Hafn. 1737, p. 148 flg. — Krag og Stephanus 1776 I, p. 152 flg.

hvorefter Krag meddeler et Referat af det ogsaa af Hvitfeldt citerede Dokument af 12. August og fortsætter:

»In hæc se mutuo obligabant, qvæ & litteris consignata sunt, ac silentii fides sacramento ab singulis senatorum exacta, ne ante tempus consilium hoc evertendi status ecclesiastici evulgaretur. Formidabilis enim antistitum etiamnum potentia, eo Regi magis suspecta, qvo animo erat ab illis & eorum religione alienior. Et nitebantur adhuc non invalido tum nobilium tum plebejorum multorum præsidio, nondum extirpata prorsus ex animis omnium superstitione. Itaque visum tutissimum factu, ut ignari omnium uno die cuncti opprimerentur.«

»Herpaa gave de til Forsikkring deres Brev og Segl: og Kongen tog en Eed af dem, at de ikke maatte udlade sig med den Beslutning man havde fattet, angaaende Bisperne, førend Tiden kom. Thi Bisperne vare paa den Tid ikke gode at skiemte med, og Kongen havde saa meget desmeere Aarsag at frygte for deres Magt, som de vare ildesindede imod ham og den lutherske Religion. Og de havde endnu en Deel baade af Adelen og Almuen paa sin Side, siden den catholske Religion ikke endnu var udryddet hos alle. Man fandt derfor raadeligst at overrumple dem alle paa een Dag, førend de vidste deraf.«

Ogsaa efter Niels Krags Version blev saaledes Skridtet mod Bisperne besluttet paa et hemmeligt Møde mellem Kongen og den hjemmenværende Del af de verdslige Rigsraader; de gejstlige Raader havde holdt sig borte fra Kongens Forhandlinger om Rigets Ophjælpning, og de verdslige Rigsraader, der sad som Krigsfanger i Mecklenburg, var lovligt forhindrede i at deltage.

I de senere historiske Fremstillinger byggede man paa denne Opfattelse, at Fængslingen af Bisperne havde sit Udgangspunkt i en Raadslagning mellem Kongen og nogle verdslige Rigsraader, indtil den norske Historiker Ludvig Daae i 1867 henledte Opmærksomheden paa et Aktstykke i Gehejmearkivet i København, en Afskrift efter Originalen i Arkivet i Königsberg¹. Dette Aktstykke

¹) Norske Videnskabernes Selskabs Skrifter 1867, p. 208 flg.

indeholdt et saa væsentligt Korrektiv til Arild Hvitfeldts og Niels Krag's Fremstillinger, at Opfattelsen paa dette Punkt helt maatte revideres, en Ændring, som første Gang blev foretaget af Kirkehistorikeren Ludvig N. Helveg i 1870¹.

Det vigtige Aktstykke er et Brev af 12. August 1536, som den preussiske Admiral Johan Pein har skrevet fra København til sin Herre, Kristian III's Svoger Hertug Albrecht af Preussen, en Rapport om, hvad der havde tildraget sig i den danske Hovedstad i det foregaaende Døgn². Hans Udtalelser er saa meget mere betydningsfulde, som han selv havde været en af Hovedpersonerne i Begivenhederne.

Admiralen havde den 11. August skrevet nogle Brevskaber til Hertugen og været optaget af, at han skulde hjemsende fire af de preussiske Skibe, som under Fejden havde været sendt til Hjælp for Kristian III. Det kneb for Johan Pein at blive enig med Baadsmændene om Af-lønningen, da de ikke vilde modtage deres Tilgodehavende i dansk Mønt. Admiralen sad netop og forhandlede med dem herom, da han modtog Bud fra den danske Konge om at indfinde sig til en Raadslagning, og han fulgte naturligvis Opfordringen. Til dette Møde kom ogsaa andre til Stede: Landsknægtenes Hovedsmænd, Feltherrer og Ritmestre samt Johan Rantzau og Melchior Rantzau; det, man skulde drøfte, var, hvad Kongen skulde foretage sig, da Bisperne, de gejstlige Rigsraader, havde nægtet at yde Bidrag til de Udgifter, der fulgte af, at de fremmede Lejetropper skulde aftakkes. Resultatet af Raadslagningen blev en Beslutning om, at man straks skulde tage Bisperne ved Vingebenet³.

¹) Ludv. N. Helveg: Den danske Kirkes Historie til Reformationen II 1870, p. 1016 flg.

²) Königsbergafschrifter 2899—2902, trykt i Rørdams Monumenta I. R. I, p. 201—03.

³) »Nachdem E. f. g. ich dise beygelegte briffe gestriges tages ge-

I Forhold til Hvitfeldts og Krag's historiske Fremstillinger vedrørende det hemmelige Møde er Johan Peins Rapport en primær Kilde. Det Udsagn, han som Deltager i dette Møde giver sin Herre i en tjenstlig Rapport Dagen efter, staar i Vidneværdi i forreste Række. Der kan derfor ikke herske nogen Tvivl om, at Beslutningen om Bispernes Fængsling er blevet taget om Fredagen den 11. August i et Krigsraad, hvor foruden Kongen kun en Række højere Officerer af Land- og Søkrigsmagten har været til Stede sammen med de to holstenske Raader, Johan Rantzau, der var Hertugdømmernes Hofmester og Kristian III's øverste Feltherre, og Melchior Rantzau, Hertugdømmernes Landmarskal.

I sit Værk »De første Konger af den oldenborgske Slægt« skriver C. Paludan-Müller i 1874¹ om den preussiske Admirals Rapport: »Dette Brev viser, at Planen om Biskoppernes Fængsling ikke er lagt af Kongen med de verdslige Rigsraader, men først med hans nærmeste Raadgivere, de to Rantzauer, Johan og Melchior, vist ogsaa Mogens Gøje. Dernæst har Kongen sikret sig de fremmede tyske Krigsfolks Bistand«. Det maa over for denne Udtalelse fastholdes, at der ingenlunde ud af Admiralens Rapport — eller ud af nogen af de øvrige bevarede Kilder — kan udledes noget som helst om en Raadslagning i to Tempi: først mellem Kongen og de to Rantzauere samt maaske Mogens

schriben vnd zugemacht, vnd ich e. f. g. 4 schiff heimwerts lauffen lassen, so habe ich mich doch der montz halben mit meinen bossleutten nicht vergleichen können, dan sie die denisch montz im abzug nicht haben nhemen wollen, vnd in dem wie ich mit Jn im handel gestanden, hath Ko. Maj. zu mir geschickt, mich in rath forderen lassen, doselbst die obersten von Lantsknechten, die Velther vnd Rittmeistere, sambt her Johan Rantzau auch Melchior Rantzau erschinen, allenthalben geratschlagt, wie Ko. W. ferner ir thun anstellten, dieweil die bisschoff gar nichts zu ablegung reutter vnd knecht thun wolttten, doruff im nhamen Gottes beschlossen die bisschoff von stunt bei den Coppen zunhemen«.

¹) p. 622.

Gøje og derefter i Krigsraadet. Kendskab til Kongen og hans Kreds kan sandsynliggøre, at det er gaaet til paa denne Maade; men det er og forbliver en Formodning, som ikke kan dokumenteres.

I sin »Danmarks Historie« skrev Erik Arup i 1932¹ om det hemmelige Møde, hvor Arrestationen af Bisperne blev besluttet: »Hvorledes skulde den [d. v. s. den gamle Kirke] bringes til fald? Det kunde umuligt ske ved nogen forhandling; det maatte ske nu og straks ved en voldshandling, et statskup. 11. aug. traf kongen beslutning derom i et krigsraad af hans højeste officerer; vi ved, at tilstede var Johan og Melchior Rantzau og den preussiske kommandør Johan Pein, men dertil vel ogsaa admiralen Peder Skram og rigshofmesteren Mogens Gøye«. Det hedder i Knud Fabricius' Anmeldelse i Historisk Tidsskrift² herom: »Arup mener, at baade Peder Skram og Mogens Gøje har deltaget i det hemmelige Møde paa Slottet den 11. Aug., hvor foruden Kongen ellers kun de høje Officerer var til Stede, og hvor Bispernes Fængsling blev besluttet. Men ingen Kilde taler herom, og intet taler herfor. Mogens Gøje har ikke deltaget i denne Forsamling af Holstenere, hvori Statskuppet besluttedes; han mødte først den følgende Dag, efter Fængslingen, sammen med de verdslige Rigsraader hos Kongen, og her stilledes de over for et fait accompli«.

I den Afhandling »Kansler Johan Friis' første Aar«, hvori Astrid Friis imødegik denne Anmeldelse, søgte hun at sandsynliggøre, at Mogens Gøje og Peder Skram havde deltaget i Mødet, for den sidstnævntes Vedkommende med følgende Argument: »naar den 11 august alle de overbefalende var indkaldte til møde bl. a. for at forberede, at København samtidig med bispernes fængsling sattes i belejringstilstand, . . . saa maa Peder Skram, som ledende admiral nødvendigvis have været indkaldt til samme

¹) II, p. 479.

²) Historisk Tidsskrift 10. R. II, p. 351.

møde¹. Det er dog ikke let at se, hvorfor Peder Skram absolut skal have været med til Mødet²; Johan Peins Nærværelse maatte vel være nok saa paakrævet, naar det gjaldt om at sikre Københavns Afspærring til Vands med paalidelige Kræfter, d.v.s. i dette Tilfælde hellere ved preussiske Skibe end ved danske; det var den preussiske Admiral, som var nærværende og derfor kunde give sin Herre en paalidelig Rapport om Mødet. Astrid Friis' Argument for Mogens Gøjes Tilstedeværelse vil jeg senere komme tilbage til.

4. *Hvitfeldt og Krag om Arrestationerne.*

Om selve den Fængslingsaktion imod Bisperne, der blev besluttet i det hemmelige Møde paa Københavns Slot den 11. August, véd baade Arild Hvitfeldt og Niels Krag at berette en hel Del Enkeltheder. Det hedder herom i Hvitfeldts Danmarkskrønike³:

¹) Scandia VI, p. 243.

²) Det er ikke muligt paa Grundlag af det bevarede Kildemateriale at følge Peder Skram paa hans Færden i disse Dage; et Brev, antagelig fra Midten af August, hvortil han har været Relator, kunde tyde paa, at han har været i København; det handler om en Mand fra Bremen, som efter Admirals Indstilling faar Kongens Tilladelse til at sejle toldfrit gennem Øresund. Peder Skram kan dog godt have givet sin Indstilling skriftligt. Kongen, der endnu den 28. August var i København, men derefter drog til Roskilde, som han forlod den 1. September (Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 20 flg. — Tegnelser o. a. L. i Danske Magazin 3. R. VI, p. 47—50), lod skrive fra Roskilde til Peder Skram, at han forundrede sig over, at Admiralen blev liggende saa længe i Skaane og forsømte at rejse til Sjælland i Kongens Ærinde; han skulde straks begive sig over til Raadet, som var i København. Den 21. August havde han dog været Relator til et Brev, udstedt i København, hvorved en Skipper af Kongen fik overladt en Bod med Gaardsrum; sammenholdes disse to Breve, maa man vel ligefrem gaa ud fra, at han i sidste Tilfælde har givet sin Indstilling skriftligt. Disse faa Vidnesbyrd om Peder Skram kan i alt Fald ikke støtte nogen sikker Antagelse af, at han skulde have været aktiv Deltager i de københavnske Begivenheder den 11.—12. August. — (Tegnelser o. a. L. i Danske Magazin 3. R. VI, p. 35 og 46. — Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 20).

³) Hvitfeldt II, p. 1487 flg.

»Her paa strax lod Kong. Majest. den Forordning gjøre / at alle Bisper offver alt Danmarckis Rige / paa en Dag / som vaar Søndagen effter Dyre vor Frue Dag¹ / ere fengslede / saa at den ene icke viste aff den anden at sige. Mester Torben Bilde / Archielectus til Lund / oc Her Joachim Rønnow / bleffve fangne udi Kiøbenhaffn / oc vaar Ercekebisp Torben Bilde Joachim Rønnows Gæst samme Dag. Disse to bleffve fangne ved Melchior Rantzow / huilcken om Afftenen med nogle Knechte lod omringe deris Losementer. Bisp Joachim Rønnow paa Bispgaarden / som Universitetit nu er / huor hand hafde skiult sig offven paa en Hanebielcke / der hand om Afftenen fornam / at de sloe Porten aff / oc hand fands icke før om anden Dagen: Hand bleff set først paa Kiøbenhaffns Slot / siden førdis hand til adskillige Fængsel / til Dragsholm / til Kraagen / til Visby paa Gudland / oc siden til Kiøbenhaffn igien / huor hand døde / Anno 1544.

Ercebispen aff Lund bleff fangen udi hans Losement / oc henført til Vorindborg Slot i Forvaring. Knud Gyldenstiern / Electus til Othense / bleff fangen aff Claus Daa / [oc²] en Tydsk Høffvitzmand / ret som hand gick aff S. Albani Kircke / oc lode de Bisen see oc læse / huad Breff oc befalning de der paa haffde aff Kongen. Forneffnde Bisp bleff ført offver til Sieland / er siden offverantvordit Arild Jensen / som haffde Dragsholm Slot / oc ved hannem ført til Vorrindborg / oc offverantvordit Lænsmanden sammesteds udi Forvaring. De andre Bisper udi Judland blefve udi lige maade fangne / huer ved tilforordnede Personer. Oc Her Johan Rantzow / paa den udvalde Kongis vegne / offver alt Judland / paa Kronens vegne / antog strax alt Stictens Gods med sit Krigsfolck / Vndertagendis Bispernis Arffvegods. Bisp Ove Bilde aff Aarhus bleff icke fangen samme Dag / som de andre / men der Hans Styge / Bispens Official paa Silkeborg / icke vilde offverantvorde til Her Johan Rantzow Silkeborg Slot / uden Befalning fra Bisen / oc skreff Bisen til / huad Her Johan Rantzow hannem haffde anmodit / paa Kongens vegne / om Silkeborg / da skreff Bisen selff til den udvalde Konge / at hans Lænsmand paa Silkeborg trengdis aff Her Johan Rantzow / samme Slot at skulle affstaa / Vnderdanigst begierendis / hand maatte beholde samme Slaat / thi hand haffde tagit det udi en Slaatslow aff Aarhus Capittel / oc giort dennem sin Eed / forseendis sig til / at Kongen icke vilde gjøre hannem Meenedig / oc saaledis beløne hannem for

¹) d. v. s. den 20. August.

²) tilføjet efter Kvartudgaven 1595, C c iij.

hans tro Tieniste / som hand haffde bevijsst tre Konger / hues Cantzeler hand haffde været. Da fick Johan Frijs oc Her Oluff Rosenkrantz Befalning paa / at tage Henrick von Steenburg til dennem / med nogle Ryttere / oc forneffnde Biskop fængslig indtage. Dog lydde Kong. Mayst. Breff til dennem / at de med all god Beskeed oc med Lempe skulde ofvertale Bispen / at hand godvillig samme Silckeberg Slot skulde afftræde / thi Kongl. Mayst icke gierne vilde lade sig udi vitløffthighed med samme Bisp / huilcken hand altid megit haffde affholdit for hans tro Tieniste / de skulde sige hannem / at nu saa endelig maatte skee / hand skulde affstaa samme Slot / de skulle alle skæris offver en Kam / Kong. Mayst. vilde sin Gunst oc Naade siden udi andre maade imod samme Bisp lade betee / effter som hand hannem oc Mundelig loffvit haffver / saa at hand sig imod hannem skulde haffve at betacke. Huorfor samme Bisp udi Roskilde er paatagen / Fredag effter Ægidij¹, oc forsende til Dragsholm«.

Hvitfeldt beretter saaledes, at alle Bisperne blev arresteret paa en og samme Dag, den 20. August, altsaa mere end en Uge efter det hemmelige Møde; en Undtagelse dannede dog den gamle Aarhusbisp og tidligere Kansler Ove Bille, som Kongen havde tiltænkt en lemfældigere Skæbne, men dog havde set sig nødsaget til at fængsle saa sent som den 8. September. Om Arrestationerne af de enkelte Bisper ved han at fortælle en Række Enkeltheder. Endnu flere Detailler om Optrinene omkring Arrestationerne ser Niels Krag sig i Stand til at berette²:

»Paulo autem postquam hæc acta, Hafniam officii ergo Regem adierunt Torbernus Billeus Metropolitanus Lundensis & Ronnovius Roschildensis Antistites. Ibi illi jussu Regis inopinato a Meliore Rantzovio capti, Billeus in hospitio suo, Ronnovius in aedibus, qvæ

»Kort derefter kom Torben Bilde, udvalgt Erke-Biskop i Lund, og Rønnov, Bispen i Roeskilde til Kiøbenhavn, for at gjøre deres Opvartning hos Kongen. Men de bleve begge efter Kongelig Befaling uformodentlig fængslede af Melchior Ranzov, den første i sit

¹) d. v. s. den 8. September.

²) Nicolai Cragii Annales, p. 149—51. — Krag og Stephanus I, p. 153 flg.

tum antistitis erant, uterqve eo die simul epulati. Qvorum ille quidem necessitati parens, sponte se dedit; sed hic a militibus effracta vi porta in ædium interiora se prorapiens, super laquearia in fœdum latibulum conscenderat, ac demum undiqvaqve qvæsitus, postridie reperitur, violentus etiamnum contumelia, qvia tolerandi insolens. Canutum Guldensternium Antistitem Otthinianum, qvum sacris operatus ex Albani templo egrederetur, Claudius Daha, cum centurione Germano opprimunt: qvi initio fremens & indignans, tandem lectis litteris Regiis, qvibus hoc ministerii mandabatur, acquievit, nullo motu concito. Eadem mandata secutus Johannes Rantzovius, Antistites Jutiæ partim vi, partim astu adoritur, ac tandem in potestatem redactos ad Regem captivos adducit. Georgius Frisius Viburgensis, operæ civium qvorundam prehensus est, qvum nihil mali sibi metuens, ad excipiendum Rantzovium honoris ergo extra portas castelli Hallensis esset egressus. Nam a Viburgensibus, interemto janitore, antistiti fugienti portæ obseratæ, qvem ita exclusum Rantzovius consecutus, mox ipso pariter ac castello potitur. Nec magna vis contra Stigotum Crumpe-num Burglamensem adhibita, qvi in sua diœcesi longius dis-sita contra dolum minus para-

Herberge, og den sidste paa Bispegaarden, hvor han samme Dag havde haft Biskop Bilde til Gæst hos sig. Bilde skikkede sig i Tiden, og gav sig strax fangen, men Rønnov, da han fornam, at Vagten brød Porten op, sprang op paa Hanebielken, og skiulede sig i et mørkt Hul. Da man havde søgt efter ham i alle Kroge, blev han fundet Dagen derefter, og brugte endda trodsige Ord, saasom han var en Mand, der ingen Taalmodighed besad. Bispen i Odense, Knud Gyldestiern blev, da han efter forrettet Tieneste kom ud af St. Albani Kirke, greben af Claus Daae, samt en tydsk Capitain. Han gjorde først Indvendinger derimod, men da de foreviiste ham en skriftlig Befaling fra Kongen, fulgte han villig med dem. Ligeledes lod Johan Ranzov, efter samme Konges Befaling, Bisperne i Jylland gribe deels med Magt, deels med List, og sendte dem fængslede til Kongen. Bispen i Viborg, Jørgen Friis, blev ved Hielp af nogle Borgere greben, da han gik ud af Hald-Slots Port, for at tage imod Ranzov. Thi nogle Borgere i Viborg dræbte Portneren og lukte Porten for Bispen, saa at han ikke kunde komme ind igien. Hvorfore Ranzov bemægtigede sig hans Person og tillige Slottet. Det kostede ey heller megen Umage at faae Stygge Krumpen fangen, som eyedede

tus. Antistitem Arusiensem, quia vi capi Christianus vetuerat, redigendi in ordinem major labor erat: Is enim castellum Silkeburgicum dedi non patiebatur, quantumvis acriter Rantzovius id oppugnaret, sed per Johannem Stugium contra vim defendebat: Qvod & tenuit tantisper, donec ad Christianum scriberet; a quo fiducia meritorum, quorum, sub tribus Regibus Cancellarii munere functus, sibi conscius erat, petiit, ne id, sibi a collegio Arusiano fide jurisjurandi traditum, extorqueret, atque ita perjurii reum faceret. Sed tametsi deprecatio ejus inanis, nolente Christiano quemquam antistitem dioceseos aut castellorum amplius competere esse, tamen præ reliquis ejus ratio habita, idque honori ejus tributum, ut mitterentur Johannes Frisius, & Olaus Rosæcrantzius, qui eum hortarentur ac monerent, ut Regis potestati se permetteret, ac jussis pareret. A quibus persuasus, castello tradito, in Selandiam in ipsorum comitatu liber versans deducitur, usque dum Roschildiam ventum, ubi demum, adhibito Stenbergio, militum custodia septus est. Ita & ille pro captivo asservatus est. Solus autem Ivarus Muncius, qui antistes Ripensis fuerat, quia jam antea deposita dignitate ecclesiastica, vitam privatam elegerat, & per invaletudinem senecta ad extre-

Børlums-Slot: eftersom hans Stift laae noget langt derfra, saa at han ikke saa hastig kunde berede sig til at forekomme det. Men det kostede meest Umage at faae Bispen i Aarhuus bragt til Lydighed, eftersom Kongen havde befaleet at fare lempelig med ham. Thi han vilde ikke overgive Silkeborg-Slot, endskiønt Rantzov heftig beleyrede det, men lod det forsvare ved Hans Stygge. Og han holdt Slottet, medens han skrev til Kong Christian, og i Følge af de Tienester, hvilke han, som Canzler, havde giort Riget under 3 Konger, gjorde underdanigst Ansøgning, at Kongen vilde lade ham beholde Slottet, som Capitlet i Aarhuus havde overdraget ham imod hans aflagde Eed; thi ellers maatte han blive en Meen-Eeder. Men endskiønt hans Ansøgning blev afslagen, siden Kongen ikke vilde, at nogen af Bisperne skulde have noget Stift eller Slot, saa havde dog Kongen saadan Høyagtelse og Godhed for ham, at han affærdigede Johan Friis og Oluf Rosenkrands, at formane ham at ydmyge sig under Kongen, og efterleve hans Befaling. Hvilke ogsaa fik ham overtalt til at overgive Slottet, og bragte ham til Sieland, saa at han gik løs og frie imellem dem, indtil de komme til Roeskilde, hvor de toge Stenberg til Hielp, og lode ham ved Krigsfolk fængsle. Iver

mum vergente, nusquam duci poterat, evasit captivitatis infortunium. Electus tamen Olaus Munccius, cum reliqvis eandem fortunæ necessitatem subiit. Ita capti antistites alii alio in custodiam deduntur, qvidam Draconiam, nonnulli

Vordinburgum, Crumpenus Sunderburgum, & Ronnovius jam hac jam illa arce asservatus. Nam prout quisque modesto se gessit, & a contumeliis temperabat, ita humaniter habitus. Ac plerisque, quibus magis tractabile ingenium, liberatio contigit, non solum restitutis bonis hereditariis, sed etiam beneficia unde viverent, a Rege tributa. Cum Ronnovio, reliqvis ferociore, durius postea actum: qui primum in regia Hafniensi detentus, inde Draconiam vectus, tum in arcem Helsinorensem, inde in Visbuensem, ac demum in Hafniensem ductus, donec tandem in custodia diem novissimum explevit.«

Munk, fordum Biskop i Ribe, som havde nedlagt sit Embede, og levede i privat Stad, var den eeneste, som slap for at fængsles, eftersom han var saa gammel og svag, at man ikke kunde føre ham nogensteds hen. Men den udvalgte Biskop Oluf Munk, havde samme Skiebne, som de andre. Saaledes bleve de fangne Bisper henbragte i Forvaring, hver paa sit Sted, nogle til Dragsholm, andre til Vordingborg. Stygge Krumpen blev bragt til Sønderborg. Og Rønnov blev sat nu i et nu et andet Fængsel; thi jo meere enhver holdt sig fra at bruge haarde Ord, jo lemfældigere blev han medhandlet; og de fleeste, som viiste Føyelighed, komme paa frie Fod, og fik ikke alleneste deres Arvegods igien, men endogsaa Kongelige Lehn til deres Underholdning. Men Rønnov, som viiste sig trodsigere end de andre, fik ogsaa en haardere Medfart; thi han blev først fængslet paa Kiøbenhavns Slot derfra blev han bragt til Dragsholm, siden til Helsingørs Slot, og derfra igien til Visbye, og omsider til Kiøbenhavns Slot igien, hvor han døde i Fængsel.«

Som det ses, giver Niels Krag ikke nogen Tidsangivelse for Arrestationerne ud over, at de tog deres Begyndelse, da Torbern Bille »kort derefter« — d. v. s. efter det hemmelige Møde — var Gæst hos Joakim Rønnow. Der var ikke noget i Vejen for, at denne Tidsbestemmelse kunde være i Overensstemmelse med Hvitfeldts Angivelse af,

at den 20. August var Dagen, og at man saa maatte sammenholde denne Datering med, hvad de kortfattede Aarbogs- og Krønikenotitser angiver. Derved vilde man se, at Hans Henriksen i sin Fortsættelse af Skibykrøniken sætter den 12. August som Dagen, og at Mogens Madsen i sin »Regum Daniæ series« mere ubestemt fastslaar, at det skete henimod den 15. August, medens endelig Henrik Smith i sin danske Aarbog angiver Søndagen før Mariæ Himmelfart — den 13. August — som Dagen. Formentlig har Hvitfeldt sin Datering fra denne sidste Kilde, men har ved en Fejlskrift faaet det til Søndagen efter Mariæ Himmelfart, den 20. August. En Undersøgelse af Forholdet mellem disse berettende Kilder kunde naturligvis have sin Interesse, blot ikke i denne Sammenhæng, da andre og primære Kilder ikke lader nogen Tvivl tilbage om Tidspunkterne for Arrestationerne.

5. *Begivenhederne den 12. August 1536 efter de primære Kilder.*

Skønt de to Historieskrivere fra Kristian IV's Tid giver et livfuldt og dramatisk Billede af, hvad der hændte umiddelbart efter det hemmelige Møde den 11. August, maa deres Beretninger dog som sekundære Kilder træde tilbage i anden Række, hvis en Undersøgelse skulde vise, at der var bevaret mere samtidige og mere paalidelige Efterretninger om de opsigtsvækkende Skridt mod Bisperne. Det viser sig da ogsaa, at der foreligger et ikke helt ringe Materiale til at kontrollere, hvad Hvitfeldt og Krag kan fortælle i deres Værker.

I den før nævnte tjenstlige Rapport af 12. August fra Johan Pein til den preussiske Hertug fortæller Admiralen, hvad der skete efter det hemmelige Krigsraad¹. I al Hem-

¹) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 201—03: »...beschlossen die bischoff von stunt bei den Coppen zunhemen, welchs dan ins geheimbst nechten bestellet, das heut ganz frue vmb seigers 4 die 3 bischoffe, als

melighed blev der om Natten mellem den 11. og 12. August truffet de fornødne Foranstaltninger, saa man om Morgen ved Firetiden kunde lade Profosserne og Landsknægtene arrestere de tre Bisper for Sjælland, Skaane og Ribe. Fangerne blev omgaaende ført op paa Københavns Slot og indespærret i tre tilgitrede Gemakker under stærk Be-

Selant, Schone, Ripen, dorch die profosen vnd lantsknechte vffheben lassen, vnt sint von stunt vffs haus Coppenhagen gefurt vnd an 3 orth setzen lassen in vergatterte gemach, vnd di statlich mith hakenschutzen vnd drabantten vorwaren lassen. Diselbige stunde do man die leut angetastet, ist Copenhagen mit wach zu wasser vnd lant bestellet worden, das nymants aus oder in kan on befehl der jenigen dorzu vorordent, vnd es wirt also bis in den 3 tag zustheen.

Vmb seigers 8 dornach hat Ko. W. den andern Reichs Rethen, als her Magnus Gey, her Ovi Lungen, her Magnus Guldenstern, Erick Krummendick, meister Johan Frisen, sambt andern, auch den Bischoff von Arhusen, auch vffs schlos zu sich gefordertt, vnd ist diser handel mit Jn vorgenommen. Welcher mit Ko. W. sambt den obbestimpten krigsrethen zustimmen wirdt, mit dem hat es kein mangel, wer aber nicht, wirdt auch bei dem Cop genommen werden. Ich haltte aber, sie werden zu Creutz crauffen. Ko. W. werden aber nichts entlichs oder beschlislichs der veränderung des Regiments halben handeln bis vff bestimpten Reichstag, im ersten briff vermelt, vnd mittler weil wirt sein Ko. W. in dem Jr herrn freunde vnd e. f. g. vmb rath ansuchen. Die andern altten reichsreth als her Andres Bilde, her Johan Vr[n] etc., die in Meklnburgk gefenglich gesessen, die werden lauts dem vertrage in lant zu Holsten in Ko. W. hant vnd gewarsham kommen, die werden auch nicht gross czeichen thun können.

Mit disem vornhemem ist der gemein jung Adel, di von Copenhagen vnd die andern stett, auch die Paurschafft wol zufriden mit grosser frolockung, desgleichen reutter vnd knecht sint des auch hochlich erfreuet. Got geb Ko. Maj. in dem vnd in allem gluklichen aussgang.

Die Bischoff, itzt hir ingelegt, werden in Holsten geschickt, domit sie statlich vorwarth, so sint dises tages auch schiff vnd knecht in Fune vnd Jutlandt abgefertigt, di Bischoff, di noch vorhanden, auch anzugreifen. Disen tag hat K. W. nach Drachsholm, dem bischoff von Selant zustendig, ettlich reutter geschickt dasselbig inzunemen, auch in Schone daselbst des bischoffs heusser inzunemen. So wirt her Johan Rantzau strax nach Juttlant doselbst solchs auch ausszurichten, vnd wirt sich Drachsholm nicht an Ko. W. ergeben, so wirt man flux ettlich grob geschutz vnd knecht dohin fertigen, dasselbig mit gewalt inzunehmen.

vogtning af Hageskytter og Drabanter. Samtidig med at Bisperne blev paagrebet, blev København sat under Bevogtning til Lands og til Vands, saa ingen kunde komme ud af eller ind i Staden uden Tilladelse fra dem, der havde faaet Myndighed til at give en saadan Passértilladelse. Hovedstadens Afspærring skulde opretholdes i tre Dage, skriver Johan Pein til sin Herre.

Ved Ottetiden om Morgen den 12. August lod Kongen derefter kalde til sig paa Slottet en Række af de andre Rigsraader; Admiralen nævner: Mogens Gøje, Ove Lunge, Mogens Gyldenstjerne, Erik Krummedige, Mester Johan Friis med flere, deriblandt ogsaa Aarhusbispen. Denne Forsamling fik forelagt Beslutningen om Bispernes Fængsling, og det blev gjort dem klart, at der ikke vilde ske dem af dem noget, som tiltraadte Krigsraadets Beslutning; den, der ikke vilde godkende det foretagne Skridt, vilde ogsaa blive taget ved Vingebeinet. »Jeg holder imidlertid paa, at de kryber til Korset«, mente den preussiske Admiral. Kongen vilde imidlertid ikke foretage sig noget endeligt eller afgørende angaaende Forandringer i Styrelsen af Danmark før den Rigsdag, han havde bestemt at holde, og som Johan Pein netop havde givet sin Herre Meddelelse om i de Breve, han havde skrevet Dagen før. I Mellemtiden vilde Kristian III indhente sine Venners Raad, bl. a. ogsaa Hertug Albrechts. De andre gamle Rigsraader — Anders Bille, Johan Urne m. fl. — som sad fangne i Mecklenburg, skulde jo i Henhold til Overenskomsten med Hertug Albrecht af Mecklenburg sendes til Holsten og overgives i Kristian III's Haand og Varetægt; »de vil heller ikke kunne gøre store Fagter«, udtalte Admiralen.

Kongens drastiske Skridt over for Bisperne hilstes med stor Tilfredshed og Jubel af den menige, unge Adel, af Borgerne i København og de andre Byer og af Bønderne, ligesom det ogsaa vakte stor Glæde blandt Ryttere og Knægte. »Gud give Kgl. Majestæt et lykkeligt Udfald af dette og alt!« ønskede Johan Pein.

Admiralen mente at vide, at de tre arresterede Bisper vilde blive sendt til Holsten, for at de dér kunde blive stærkt bevogtet. Endnu den 12. August blev der afsendt Skibe med Knægte til Jylland og Fyn, for at de Bisper, der opholdt sig derovre, kunde blive paagrebet. Samme Dag sendte Kongen nogle Ryttere til Dragsholm, den sjællandske Biskops Borg, for at indtage den, og paa lignende Vis blev der sendt Folk til Skaane for at tage den skaanske Biskops Borge i Besiddelse. Johan Rantzau vilde straks drage til Jylland for at holde Øje med Udviklingen dér, og vilde Dragsholm ikke overgive sig til Kongen, vilde man omgaaende sende noget groft Skyts og Knægte derop for at tage den med Magt.

Denne Rapport om sin Førstehaandsviden daterede den preussiske Admiral »i største Hast«¹ Lørdag efter Laurentii Dag, den 12. August, Kl. 2 om Eftermiddagen. Umiddelbart efter skete der noget, som foranledigede ham til endnu samme Eftermiddag ved Femtiden at give sig til at udarbejde yderligere en Rapport til Hertug Albrecht².

Efter at Johan Pein havde afsluttet sin forrige Rapport, var han nemlig paany af Kristian III blevet indkaldt til en Raadslagning; her havde Kongen befalet ham at meddele sin Herre, at de verdslige Rigsraader nu sammen med Kongen havde underskrevet og besejlet Forpligtelses-

¹) »gantz eilents«.

²) Danske Magazin 4. R. VI, p. 191 flg.: ». . . Nach dem ich abermals vngeferlich vor 3 stunden e. f. g. zugeschriben, szo hat doch ko. mt. mich abermals in den rath geforderth, mir befohlen e. f. g. dise meynung antzuzeigen, das dy weltlichen reichsrethe sich neben s. k. w. vorpflichtet, vorsigelt vnd vertschreiben, das sy neben s. k. w. hinforth keynen bischoff wollen in dy stiff[te] vnd regiment nhemen, bis vf ein cristlich concilium was aldan gemeyner cristenheit vnd dem reich nutzlich sol, alsdan auch dorzu gethan vnd douon gehandelt werden, des sich morgen ader vbermorgen der gemeine adel vnd alle stet auch kegen s. k. w. verpflichten werden. Nun het e. f. g. ich disen artikel gerne clarlich wie er gestelt zugeschryben; ich habe aber des in diser hastigen eil nicht konnen vsz dem denischen ins teutschschen bekommen«.

eller Forskrivningsbreve, der gik ud paa, at de lige saa lidt som Kongen for Fremtiden vilde give nogen Biskop Adgang til Stifterne eller Regeringen, indtil der var blevet holdt et kristeligt Koncilium, hvor man skulde forhandle og beslutte om, hvad der var nyttigt for den almene Kristenhed og for det danske Rige. I Morgen eller i Overmorgen vilde ogsaa den menige Adel og alle Købstæderne komme til at afgive tilsvarende Forpligtelser til Kongen. Admiralen vilde gerne have meddelt sin Hertug den nøjagtige Ordlyd af denne Forpligtelse; »men jeg har i denne store Hast ikke kunnet faa den overført fra Dansk til Tysk«. Denne Rapport daterede han »i Hast, i Hast«¹ Kl. 6 om Eftermiddagen.

Disse to Skrivelser fra den preussiske Admiral stiller jo unægtelig Begivenhederne i et ganske andet Lys. Efter dem har Kongen med Støtte i sin Krigsmagt foretaget et Kup, fængslet de gejstlige Rigsraader og stillet de hjemmeverende verdslige Rigsraader overfor et Ultimatum; de var, som Admiralen udtrykte sig, krøbet til Korset.

Ved Siden af den preussiske Admirals Rapporter findes der endnu en vigtig primær og samtidig Udtalelse om Bispernes Fængsling. Den stammer fra Kristian III selv og indeholdes i et Brev, han sendte Hertug Ernst af Braunschweig-Lüneburg umiddelbart efter. Dette Brev, som bærer Datoen den 13. August 1536², og som i Følge en Paategning skulde leveres i Hertugens egne Hænder³, findes i Original i Statsarkivet i Hannover⁴, og her blev Ludvig Daae opmærksom paa det i 1870; i 1875 offentliggjorde han et Uddrag⁵, men med den fejlagtige Oplysning, at det var dateret den 12. August. Det hedder i dette Brev fra Dagen efter Arrestationerne:

1) »eylents ejlents«.

2) »Datum vf vnserm slos Copenhagen suntags nach Laurentj anno 36«.

3) »zu s l eigen hand«.

4) Arkivsignaturen er: Celle Br. Arch. Des. 16 IV Nr. 25.

5) i Norsk hist. Tidsskr. III, 476 flg., med en Del Unøjagtigheder.

Hertugen havde gennem Kristian III's Udsending erfaret, hvorledes Kongen havde indtaget København; utvivlsomt erindrede Hertugen ogsaa, at Kongen flere Gange baade skriftligt og mundtligt havde fortalt ham, hvorledes han havde mødt mangfoldigt Besvær fra Indbyggerne og Rigsraaderne i Danmark, i første Række fra Bisperne, Prælaterne og andre gejstlige og deres Tilhængere, saa han hidtil havde maattet finde sig i meget. Efter Københavns Indtagelse havde Kongen atter mærket, at disse Rigsraader og Bisper havde nogle Intriger for, og da han var blevet klar over, at de ikke vilde høre op med deres Rænkespil, havde han i Gaar Morges tidligt, Lørdag, ladet Ærkebisen af Lund og Bisperne af Sjælland, Aarhus og Ribe arrestere i København og videre ladet dem bringe til andre Steder i sikker Forvaring¹.

Desuden havde Kristian III truffet Foranstaltninger til, at de andre jyske Bisper, som ikke havde været til Stede i København, nemlig Bisperne af Vendsyssel og Viborg, og ligeledes Bisen af Fyn kunde blive fængslet; han havde til det Behov sendt nogle Fænniker Landsknægte til Jylland og satte sin Lid til, at disse Bisper vilde blive fanget netop i disse Dage, eller at de i det mindste var rømt af Landet².

¹) »...Welcher gestalt wir aber die stadt Coppenhagen eingenomen, das haben e l nun mer aus vnsern schriften vernomen. Nhun stellen wir in keinen zweiffel, e l wissen sich zuerinnern, das dieselben zu mer mahn schriftliche vnd muntliche anzeigung von vns geschehen, was menigfelliger beschwerung vns von den inwonern vnd reichs rethen, beuorabeden bischouen, prelaten, geistlichen vnd iren anhangern, begegnet, so das wir auch vil sachen mit grosser beschwerung bisanher haben geduldet musen. Dieweil wir dan nach einnemung der stadt Coppenhagen gemelte reichs rethe vnd bischof abermals in etlichen geschwinden practicken vermerckt vnd befunden, das bey solchen leutten kein aufhoren sein wolt, haben wir gestern vor dato sunabent frue den ertzbischof zw Lundden, den bischof von Seelandt, den von Arhausen vnd den bischof von Ripen alhie zw Coppenhagen gefencklich annhemen vnd furder in ander ort zw guter verwarung verschicken lassen«.

²) »Haben auch bestellet, das die andern bischof in Gutlandt, so hir

Men da de verdslige Rigsraader stod i Slægtskabsforhold til Bisperne, ja, for en Del var deres Brødre, Svogre og Venner, havde Kongen ment, at han kunde frygte noget fra den Side, og havde derfor overvejet ogsaa at lade dem fængsle, alle som een. Nogle af hans danske og tyske Raader, hos hvem han i enhver Henseende havde fundet trofast og paalidelig Holdning, havde imidlertid meget stærkt fraraadet et saadant Skridt af mange Grunde; i Stedet havde de ved Forhandling mellem Kongen og de verdslige Rigsraader udvirket, at Rigsraaderne havde givet Kongen Forskrivninger paa, at de for Tid og Evighed ikke vilde tage sig af Bispernes Sag, men at de tværtimod vilde blive hos Kongen, leve og dø med ham og ikke arbejde eller intrigere mod ham¹.

Skønt Kongen af mange Grunde var gaaet ind paa at modtage disse Forpligtelser fra de verdslige Rigsraader i Stedet for efter sin oprindelige Hensigt at arrestere dem ogsaa, vilde han dog ikke desto mindre tillige holde et vaagent Øje med Sagernes Udvikling, saa der ikke skulde melde sig nogen Fare fra den Kant².

zurstede nit gewesen, als der bischof zw Wentzheusel vnd der bischof zw Wyburg, desgleichen der bischof in Fhune sollen gefencklich angenommen werden, haben auch zu dem behuf etliche fendlein lantz knecht in Gutlant geschickt, sein auch der zuuersicht, das solche bischof disen tage auch werden gefangen sein ader zum wenigsten das landt verlauffen haben«.

¹) »Dieweil aber die weltlichen reichs rethe den bischouen verwant, auch eins theils ire bruder, schweger vnd freunde sein, so das wir irent halben in befarung etlicher masen gestanden vnd also bedacht gewesen, dieselbigen gleichsals samptlich zu gefencknus einnehmen zu lassen. Es ist vnss aber solchs von etlichen vnsern denischen vnd teutschen rethen, bey welchen wir alweg traw vnd glauben befunden, aus vielen vrsachen hoch widerraten worden, vnd haben sich diselbigen zwischen vns vnd die weltlichen reichs rethe in handlung geschlagen, also das sich diselbigen reichs rethe gegen vns verschrieben, das sie sich solcher sachen vnd der bischouen zw ewigen zeitten nit annhemen vnd also bey vns bleiben, leben, sterben vnd wider vns nichts handeln vnd practiciren wolle«.

²) »Wiewoll wir vmb allerley vrsachen willen solche verschreibung

Samme Dag, som Kristian III satte sit Navn under dette Brev til sin Forbundsfælle i Braunschweig-Lüneburg, skrev han ogsaa til den tyske Fyrste, som ved denne Tid var hans nære Allierede og Raadgiver, Landgrev Filip af Hessen. Dette Brev findes ikke mere; Originalen er forgæves eftersøgt i Statsarkivet i Marburg, Koncept dertil lige saa forgæves efterforsket i Rigsarkivet. Dets Indhold kendes dog i store Træk, idet det efter Tidens Skik er refereret i Indledningen til Landgrevens Svar derpaa den 2. September¹. At dømme efter dette Referat har Brevet til Landgreven — hvad Arrestationerne af Bisperne af Bisperne angaar — været omtrent enslydende med Brevet til Hertug Ernst². Den 15. August gav Kristian III ogsaa Gustaf I af Sverige en kort Meddelelse om Arrestationerne og Indkaldelsen af en Herredag³.

Der kan saaledes ikke længere være nogen Tvivl om, at det Dokument, som om Morgenen den 12. August 1536

angenomen, so wollen wir dennoch darneben den sachen nichts desto weniger ein vleissig vfsehung haben, damit wir von inen nit sollen ader mugen gefart werden«.

¹) Brev af 2/9 1536 i Tyske Kancelli, udenlandske Afdeling: Hessen A I 1. (Rigsarkivet). (Citeres i det følgende: T. K. U. A.).

²) »E. Kön. W. schreibenn, des datum weissert Coppenhagen sonntags nach Laurentij, darin vnns Ewer Kö. W. vnnter anderm furnemlich vermeldenn, das Sie etlich reichsrethe vnnd bischoue der beschwerungen halben, so E. Kon. W. in vilwege inn verlauffener krigshandlung von inen begegnet, gefenniglich habenn annehmen vnnd an verwerlich ört furen lassen, vnnd das Sie verschafft, andere auch zubekommenn habenn wir alles ferrern inhalts verlesen, wol eingnomenn vnnd von E. K. W. ganntz fruntlichen vermercket«.

³) Brev af 15/8 1536, Koncept og Afskrift i T. K. U. A.: Sverige A I 1. — Det hedder heri: ». . . als wir itzundt die stadt Coppenhagenn mit gotlicher hulf erlangt vnnd eingenommen, wie E. L. aus beyliegendem recess vnnd vortrage, so wir E. L. derhalbenn zuschickenn, zu sehenn, habenn wir alsdann darauf alle bischouenn, dieweil wir dieselbigen in vielenn geschwindenn practicenn gespurt vnnd erfundenn, alhie zugefengnus annemenn vnnd vorwahrenn lassenn . . . Dieweil wir aber einenn gemeynnenn reichstage vf denn suntag nach Dionisj alhie zu Coppenhagenn einzukommen vorschriebenn . . .«.

blev beseglet paa Københavns Slot af adskillige af de verdslige Rigsraader, ikke — som det fremstilles af Hvitfeldt og Krag — var en Overenskomst af frivillig Karakter mellem Kongen og Rigsraaderne mod Bisperne. Dokumentet var Kongens Ultimatum til Rigsraaderne, da disse efter Ordre mødte op paa Slottet og blev stillet over for den fuldbyrdede Handling: de tre Bispers Arrestation. Kongen havde egentlig været til Sinds at lade dem lide samme Skæbne; men efter indtrængende Forestillinger fra sine nærmeste Raadgiveres Side — tyske som danske — gav han i Stedet de fremmødte verdslige Rigsraader Valget imellem at underkaste sig hans Krav og godkende Fængslingerne eller at dele Skæbne med Bisperne. Bag Kravet havde han som et vægtigt Argument sin ret store Krigsstyrke i den nylig erobrede Hovedstad, der for Øjeblikket var afspærret fra Omverdenen. De verdslige Rigsraader havde intet Valg under saadanne Forhold. De bøjede sig og satte deres Segl under det Dokument, de fik forelagt.

Pergamentet med de 12 Rigsraaders Segl findes endnu i Rigsarkivet¹. Det hedder heri: Kongen havde alvorligt overvejet, at Danmark kun kunde regeres i Fred, Rolighed, Endrægtighed og god Orden under en Øvrighed og et verdsligt Regimente. Han havde derfor været forarsaget til at fastsætte andre Bestemmelser og Former for Statsstyrelsen, end man hidtil havde haft her i Riget. Kongen havde besluttet, at hverken Ærkebisen eller de andre

¹) Pergament af 12/8 1536 i Pergamentsamlingen B 4: Bispens Afsættelse. — Brevet er aftrykt hos Hvitfeldt (II, p. 1486 flg.), derefter hos Krag (latinske Udgave p. 149, i Oversættelsen i Uddrag I, p. 152, og fuldstændigt II, p. 316 flg.), i Holberg: Geistlig og verdslig Stat, p. 115 flg., i Pontoppidan: Annales eccles. Dan. II, p. 888 flg., i Rohmann: Reformationens Indførelse i Danmark, p. 188—91, i Paludan-Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt, p. 622 flg., m. fl., men bedst i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 208—11, indtil Bjørn Kornerup i 1936 udgav Brevet i Facsimile med Transskription i Fra Rigsarkivets Samlinger I: Reformationen i Danmark, Nr. 10.

Bisper for Fremtiden skulde have nogen Del i Statsstyrelsen; Regeringen skulde udelukkende varetages af Kongen og det verdslige Rigsraad. Kongen havde derfor forligt, forenet og fordraget sig med de verdslige Rigsraader om, og disse sidste havde sat deres Segl under paa, at der i Danmark for Fremtiden skulde være en saadan Ordning¹.

Det udtales, at Rigsraaderne med dette aabne Brev af fri Vilje og med velbetænkt Hu, ved deres kristelige Tro og paa deres Adelmandsære og -ærlighed havde givet Kongen visse Tilsagn². Paa en saadan Udtalelse om Frivillighed fra Rigsraadernes Side kan der næppe lægges nogen Vægt; Affattelsen af Dokumentet har været i Kongens Haand, og han har naturligvis været interesseret i, at man fra den anden Side ikke i Fremtiden skulde kunne paabe-
raabe sig, at man havde været i en Tvangssituation, og derved rejse Tvivl om Dokumentets Retsgyldighed. Historiske Paralleller savnes ikke.

Rigsraaderne gav Tilsagn om, at de aldrig efter denne Dag paa nogen Maade — hemmeligt eller aabenlyst, selv

1) »...vor keriste naadige herre, haffuer nu aluorligen offueruegett och besindett, att Danmarckis riige icke kand vdj fred, rolighedtt, endrettighedtt och goed polici regeres, vdenn thett sker egiennem en offuerighedtt och et verdtzeligt regementte, huor fore for^{ne} hogbornne forste, vor keriste naadige herre, haffuer veritt fororsagett tiill att giøre och skicke andre ordinantzer och skickelsser her vdj riigett, end her tiill veritt haffuer, och besønnerligenn vdj saa maade, att Hans koninglig Maiestatt icke will, att Danmarcks riigis regementte skall ephther thendne dag henge hoss noger entig hoss erchebisen eller andre bisper, men Danmarckis riigis regementte skall were och bliffue hoss Kon. Mt. och hans naadis Kon. Mts. efftherkommer koninger vdj Danmarck och hoss the verdtzelige Danmarcks riigis raadtt och hoss theris efftherkommer. Och effther thij att for^{ne} Kon. Mtt. vor naadigste herre, seg thedtt saa forliigtt, forænigett och fordragett haffuer mett oss, och vij thete saa forsieglett haffue, att her effther vdj Danmarcks riige saa holles skall«.

2) »thaa kenndis vij att haffue loffuitt och tiilsagdtt, och nu mett thete vortt opne breff mett vor frij willie och welbetengt hug loffue och tiillsiige vedt vor christelig tro och eddelmands loffue, ære och redelighedtt for^{ne} Ko. Mt., vor naadigste herre, att vij . . .«.

eller ved andre, inden- eller udenlands — vilde yde deres Medvirkning til, at nogen Bisp, nulevende eller fremtidig, skulde komme i Besiddelse af noget verdsligt eller gejstligt Regimente eller af noget Bispedømme eller nogen Bispeindtægt i Danmark, førend der blev holdt et almindeligt Koncilium i Kristenheden, hvor Danmark, Tyskland og andre kristne Nationer tog Beslutninger om saadanne Forhold. Naar saadant Koncilium var holdt, vilde de heller ikke virke for, at nogen Bisp kom til noget verdsligt eller gejstligt Regimente i Danmark uden Kongens, Rigsraadets, Adels og de øvrige Indbygges Beslutning og Samtykke. Rigsraaderne forpligtede sig endelig til ikke at modsætte sig, at det hellige Evangelium og rene Guds Ord retteligt blev prædiket og forkyndt i Riget, og de stillede deres Liv, Guds og hele Velfærd i Kongens Varetægt som deres rette Herre¹.

¹) »...att vij aldriig effther thendne dag wille tiilhielpen eller vdi noget maade practicere, entig hemelig eller abenbare, entig vij sielff eller vedt noget ander, entig inden lands eller vdenn, ehuadt maade thett neffnis kandtt, att noget biscop, entig the, som nu leffue, eller nogre andre bisper, skulle komme tiill nogett verdtseligt eller geistligt regementte eller tiill noget biscopdom eller rente vdi Danmarcks riige, for end saa sker, att ther bliffuer sambygt och hollett et almyndeligt generale och christeligt consilium vdi Christendomen, saa att Danmarckis riige saa vell som andre nationer, bode Tyskelandt och andre vdi Christendomen, ther vdi beuilge, fuldbyrde och sambytke. Og nar slig beuilning effther ett almyndelig consilium giortt vdi Christendomen, thaa wille vij dog icke practicere entig hemelig eller abenbare, att noget biscop skall komme tiill nogett regementte vdi Danmarckis riige, geistligt eller verdtseligt, vdenn thet sker mett Kon. Mts. eller hans naadis Ko. Mts. efftherkommer, koninger vdi Danmarck och mett menige Danmarckis raads, adels och indbygges vdi Danmarcks riigis fuldbyrdtt, willie och sambytke. Teslegiste beplygte vij oss mett thete vortt opne breff, att vij icke wille emodt staa, att thett hellige Euangelium och ræne Guds ordtt retteligen maa predickes och forkyndes her vdi riigett. Och wiille vij were forplygtett att vpsette hoss for^{ne} Kon. Mt. liiff, gots och all vor velfardt bode vdi thesse for^{ne} och alle andre maade, som oss bør att giøre hoss vor rette herre och konning och fæderne riige«.

De 12 Rigsraader, der satte deres Segl under dette Forpligtelsesdokument, var: Rigshofmesteren Mogens Gøje, Rigsmarsken Tyge Krabbe, Ove Lunge til Tirsbæk, Axel Brahe til Krogholm, Knud Bille til Kjærsgaard, Oluf Rosenkrantz til Vallø, Holger Ulfstand til Hikkeberg, Truid Ulfstand til Torup, Axel Urup til Ugerup og Mogens Gyldenstjerne, alle Riddere, samt Erik Krummedige til Alnerup og Johan Friis til Hesselager.

Imidlertid er der den Besynderlighed, at der er bevaret syv ganske ligelydende Forpligtelsesbreve paa Pergament, udstedt samme Dag af enkelte af de Rigsraader, som ogsaa har beseglet det fælles Forpligtelsesbrev. Det gælder Tyge Krabbe, Axel Brahe, Knud Bille, Holger Ulfstand, Truid Ulfstand, Axel Urup og Mogens Gyldenstjerne¹.

Der kan forsøges flere Forklaringer paa dette Forhold. Det kunde tænkes, at samtlige tolv Rigsraader foruden at besegle det fælles Forpligtelsesbrev har maattet udstede Enkeltforpligtelser, og at disse saa for de fem Rigsraaders Vedkommende i Tidens Løb kan være gaaet tabt. Intet i Arkivdesignationer tyder dog herpaa, og fra Kronens Side vilde man vel have udvist en særlig Omhu for at bevare saa vigtige Dokumenter. Dernæst kunde det antages, at syv af Rigsraaderne først har faaet forelagt Forpligtelsesbreve, som de har beseglet, hvorefter de paa et senere Tidspunkt, hvor de har været samlet med de øvrige fem, yderligere har maattet tiltræde et samlet Dokument fra dem alle. Grunden hertil kunde da være den, at de syv Rigsraader har været tilsagt enkeltvis, eventuelt under en vis Tvang, og har faaet Forpligtelserne forelagt. Endelig kan den Mulighed tænkes, at Kongen har fundet det nødvendigt at lade de syv Rigsraader særlig stærkt forpligte, medens han ikke har anset det for nødvendigt for de fem Raaders Vedkommende, nemlig:

¹) Syv Pergamenter af 12/8 1536 i Pergamentsamlingen B 4: Bispernes Afsættelse.

Mogens Gøje, Ove Lunge, Oluf Rosenkrantz, Erik Krummedige og Johan Friis. Vi véd intet herom.

Paludan-Müller skriver i »De første Konger af den oldenborgske Slægt« om Raadet, som Kongen »havde forstærket med to nye Medlemmer, Erik Krummedige og Johan Friis«¹, og om Enkeltforpligtelserne hedder det²: »Og ikke nok med dette Forsikringsbrev. Syv af dets Udstedere maatte samme Dag, hver for sig, udstede ligelydende Forpligtelser, nemlig . . . Disse syv Breve ere tilstede; jeg veed ikke, om de andre fem Rigsraader have været fritagne for at give særskilte Forsikringer, eller om deres Breve kun endnu ikke ere komne for Dagens Lys. I første Tilfælde maatte det antages, at Mogens Gøje, Ove Lunge, Oluf Rosenkrands, Erik Krummedige og Johan Friis ere ansete for fuldkommen paalidelige Tilhængere af den Kirkereformation, Kong Christian nu vilde gennemføre«. Iøvrigt udtaler Paludan-Müller³, at »Raadet, som da desuden manglede de i Meklenborg fangne Medlemmer, af hvilke nogle maatte betragtes som Biskoppernes stærkeste Støtter, havde saaledes ikke ganske sin fri Villie, hvilket Johan Pein ogsaa antyder. Paa Mogens Gøje og hans Tilhængere kunde Kongen forlade sig, men neppe paa Flertallet af de tilstedeværende Herrer. Dog vides Ingen af dem at have gjort Modstand under disse Omstændigheder, selv om de Fleste ere blevne overraskede ved, at Kongen vilde gaa saa vidt, som det nu viste sig«.

Det er ikke umuligt, at Paludan-Müllers Formodning om de fem Rigsraaders større Paalidelighed er rigtig; fejlagtig er derimod hans Bemærkning om, at Erik Krummedige skulde være et nyt Medlem i Rigsraadet⁴.

¹) p. 622.

²) p. 624.

³) p. 622.

⁴) Ogsaa Astrid Friis siger (Scandia VI, p. 241), at »Johan Friis vel netop da tillige med Erik Krummedige var udnævnt til rigsraad«. Her overfor behøver blot at anføres, at Erik Krummedige allerede i 1533 var

I den før nævnte Anmeldelse har Knud Fabricius om Forpligtelsesbrevets Indhold udtalt denne Opfattelse: »I Indledningen udtaler Kongen det som sin Vilje, at Danmarks Riges Regimente for Fremtiden skal være hos ham og hans mandlige Efterkommere samt hos det verdslige Rigsraad. Her gøres der altsaa en væsentlig Indskrænkning i Valgkongedømmet, der betragtes som bortfaldet, saalænge der forefindes nogen af Kongens mandlige Efterslægt¹. Noget saadant ligger imidlertid slet ikke i det af Rigsraaderne beseglede Dokument; et saadant Krav om Arvekongedømme vilde ogsaa staa i Modsætning til det Standpunkt, Kongen i alt Fald officielt stillede sig paa ved Forhandlingerne om Tronfølgerspørgsmaalet under den følgende Herredag, som det senere skal ses. Det er Vendingen om, at Regeringen skulde ligge hos »Kgl. Majestæt og Hans Naades, Kgl. Majestæts Efterkommere, Konger i Danmark« og hos det verdslige Rigsraad, som har forledt Knud Fabricius til at fremsætte sin nye Opfattelse. »Efterkommer« betyder imidlertid efter Tidens almindelige Sprogbrug hyppigst »Efterfølger«; hvorledes skulde ellers Aktstykkets Udtryk »hos det verdslige Danmarks Riges Raad og hos deres Efterkommere« forstaaes?

Hvem der har konciperet Ordlyden af det Pergamentbrev, som Rigsraaderne har sat deres Segl under den 12. August, staar ganske i det dunkle, da vi ikke har noget-somhelst Middel til at underbygge nogensomhelst Formodning derom. Astrid Friis mener, det er et Aktstykke, som Johan Friis »sandsynligvis selv har affattet«²; »sand-

et betydende Medlem af Rigsraadet og som saadan var med til at slutte Unionen mellem Danmark og Hertugdømmerne af 5. December, ja, havde Sæde i det Udvalg af Raadet, som mødte i Kolding for at udveksle Unionsdokumenterne (Laursen: Danmark-Norges Traktater I, p. 152; jvfr. Danske Magazin 2. R. II, p. 254—56), hvad Astrid Friis da ogsaa selv har opdaget, da hun senere skrev en Biografi af Erik Krummedige i Dansk biografisk Leksikon XIII, p. 390 flg.

¹) Historisk Tidsskrift 10. R. II, p. 351.

²) Scandia VI, p. 241.

synligvis« er et noget stærkt Ord at bruge i den Sammenhæng; jeg vil snarere være tilbøjelig til at formode, at Konciperingen af Aktstykket er foretaget af Kongen selv eller hans holstenske Raadgivere, hvad Realindholdet angaar, medens Udformningen paa Dansk har været lagt i Hænderne paa en Mand, der ikke havde saa stærke Forbindelser i den danske Adel, som Johan Friis dog havde¹.

Sammenholder man Johan Peins Rapport med Kongens Brev til Hertug Ernst, kan man af de to samtidige Vidneudsagn faa Oplysning om en interessant Enkelthed ved Begivenhederne den 11.—12. August. Blandt de Rigsraader, Kongen lod kalde til Slottet om Morgen den 12. August, nævner Johan Pein ogsaa Aarhusbispen Ove Bille. Han har altsaa været i København, men var ikke blandt de Bisper, Kongen lod arrestere faa Timer i Forvejen. Han er imidlertid heller ikke mellem de Rigsraader, der har beseglet Forskrivningen til Kongen under Morgenmødet. Derimod kan Kongen den følgende Dag i Brevet til Hertug Ernst nævne ham blandt de Bisper, der nu sad arresteret. Det ejendommelige Forhold med Ove Bille har

¹) Foranlediget af, at Astrid Friis' Afhandling paa saa mange Steder bygger paa en Genkendelse af Johan Friis' Haand i Kopibøger og Koncepter, kan jeg ikke tilbageholde en Bemærkning om saadanne »Genkendelser« af Haandskrifter, der forekommer ret hyppigt i Historikeres Argumentation. Naar det ikke drejer sig om meget karakteristiske Haandskrifter som f. Eks. Andreas von Barbys, vil det være meget svært — selv for en Arkivmand, som dog ellers i Aarenes Løb erhverver sig nogen Træning i sligt — at paapege netop de Karakteristika, der kan sandsynliggøre, at to Skriftprøver maa henføres til samme Person. Det bør dog engang fastslaas, at hjemlig historisk Skriftekspertise endnu bygger paa personligt Skøn og derfor maa forekomme uvidenskabelig i Sammenligning med de Metoder, som anvendes andre Steder, hvor moderne tekniske Hjælpemidler er taget i Brug til Afgørelse af, hvilke bestemte Karakteristika en bestemt Skrift er i Besiddelse af, Særpræg, som lader sig konstatere ved eksakte Maalinger med Kurvetre og lignende fintmærkende Maaleinstrumenter, som er fremgaaet af et Samarbejde mellem Kriminologiens samt Arkivers og Bibliotekers Videnskabsmænd i Udlandet.

sine Aarsager, som det senere skal vises. Men disse primære Kilders Udsagn stemmer jo kun lidet sammen med de Beretninger, der skyldes Hans Henriksen, Mogens Madsen, Hvitfeldt og Krag, som alle sætter Fængslingen af den gamle Aarhushisp til et langt senere Tidspunkt.

Saavel i Johan Peins Rapport som i Kristian III's Brev til Hertug Ernst omtales det, hvorledes der var truffet Foranstaltninger til at faa fængslet ogsaa de Bisper, som ikke havde befundet sig i København Natten mellem den 11. og 12. August. Nogle Ordre, der i den Anledning udgik, findes indført i Danske Kancellis Kopibog¹, og de oplyser en Del.

Alle Fogeder og Embedsmænd samt andre Personer, der havde Befalingen paa det sjællandske Bispedømmes Slotte og Gaarde, fik at vide, at Kongen havde betroet Brun Buck og Arvid Ulfstand til at overtage disse Stiftets Slotte og Gaarde i Kristian III's Navn; de fik Ordre til at overgive Slottene og Gaardene til disse to Kongens Stedfortrædere og at yde dem Lydighed². Særlig har det aabenbart været Kongen om at gøre, at Roskildebispens stærke Slot Dragsholm hurtigst muligt kom i hans Magt. Almuen, der boede omkring dette Slot fik en særlig Ordre til at hjælpe Brun Buck og Arvid Ulfstand efter Behov³, og de to kongelige Repræsentanter fik efter Arvid Ulfstands Ønske et Følgebrev til Slottets Bønder og Tjenere

¹) i Tegnelser over alle Lande 1535—38, fol. 182 flg., trykt i Danske Magazin 3. R. VI, p. 28—30, under den fælles Overskrift: »Datum sabato post Laurentij mdxxxvj^o«.

²) »Et breff tiill alle fogeder, embitzmendtt och alle the, ssom Sielands biscopdoms slotte och gaarde jndehaffue, att ko. mt. haffuer befallit och tiill trodt Brun Buck, Arwit Vlfstandt, samme stygt och stygttens slotte och gaarde at jndhaffue; thij beder ko. mt. thennem, att the antworde paa hannem paa ko. mt. vegne slots logen och ære hannem horige och lydige for«.

³) »Item et opne breff tiill menige almoe omkring Dragsholm boendes, att the tiilhielppe Brun Buck och Aruit Vlfstandt att indtage Dragsholm slot, att the ære thennem behielpelig i alle maade, som the thennem tiill behoff haffue«.

om, at disse for Fremtiden skulde erlægge deres Landgilde og andre Afgifter til de to Herrer paa Kongens Vegne, hvis de vilde undgaa Straf¹. Joakim Rønnows Befalingsmand paa Dragsholm Didrik Henningsen Qvitzow fik et Brev om, at han skulde overgive Dragsholm til de to kongelige Udsendinge og sørge for, at intet Gods eller Inventar forsvandt fra Slottet; i modsat Fald vilde Kongen være nødt til at sende Skyts mod Slottet, og da kunde han forlade sig paa, at Kongen ikke vilde have gjort et saadant Skridt forgæves².

Paa samme Maade fik den fynske Bisps Fogeder og Embedsmænd Besked om, at Klaus Daa, Kristoffer Olsen Hvitfeldt, Johan Stage og Moritz Rantzau skulde overtage Fyns Stifts Slotte og Gaarde³. Klaus Daa og Kristoffer Hvitfeldt fik Befaling til sammen med Johan Stage og Moritz Rantzau at drage rundt til alle den fynske Biskops Slotte og Gaarde for at tage dem i Besiddelse i Kongens Navn; hvert Sted skulde de optage et Inventarium; men paa selve Bispegaarden skulde det ske i Overværelse af Odenses Borgmestre og Raadmænd⁴. Alle fynske Fogeder,

1) »Item Brvnn Buke oc Arffuitt Vllffstandt iett breff till alle bønder oc tienere, som tiener till Dragsholm, att the retter thennem effther, att her effther suare paa ko. mats. vegne for^{ne} Brvnn Bvke oc Arffved Wllffstanndth till theres skylle oc landgielle oc all anden rettighet, som the pleie oc plichtighe ere att giffve till Dragsholm, ssaa framptt thii icky wille lide ther wdermere straff eller skade fore. Relator Arffvedt Wllffstanndth«.

2) »Item en missiue tiill Dirick Henningssen, att ko. mt. haffuer befallit Brun Buck och Aruit Vllffstandt att jndtage Siellands biscop stygt slote, gorde och gots, att hand ther fore tiill tencker att antworde thennem paa ko. mts. vegne slots logen och lade scriffue och holde tiil-stede hues jnuentarium och gots, som ther paa findes. Ther som hand thet jcke giøre vill och ko. mt. nødiges tiill att sende ther noget skyt fore, tha skal hand forlade siig tiill, att ko. mt. wil icke haffue giort thet forgefues«.

3) »Item lige slig et, att ko. mt. haffuer befallit Claues Daa, Christopher Olsen, Jahann Stacken och Mouritzs Rantzow Fyens stygt«.

4) »Item scriffuelse tiill Claues Daa och Christopher Olsen, att the

Lensmænd, Borgere og Bønder skulde vide, at de fire Repræsentanter for Kongen havde faaet Ordre til at fange Biskop Knud Henriksen Gyldenstjerne; hvis Bispen gjorde Modstand, skulde alle efter Behov yde deres Medvirkning til, at Kongens Vilje skete Fyldest¹. Johan Stage fik 50 Landsknægte med til dette Forehavende, og de skulde have fri Underholdning og Færgefart paa dette Togt².

Erik Eriksen Banner og Peder Ebbesen Galt fik Befaling til at gøre deres yderste Flid for at faa sikret sig Børglumbispens og Viborgbispens Personer, Stygge Krumpen og Jørgen Friis, overtage deres Slotte og Gaarde og lade optage Inventarium hvert Sted efter de nærmere Direktiver, de vilde faa af Sivert Svin³. Ogsaa her fik Borgere og Bønder Ordre til at være Kongens Folk behjælpelige⁴.

drage omkring met Jahan Stacken och Mourits Rantzo tiill alle Fyens stygts slotte och gorde och anamme slots logen, och lade scriffue alt jnuentarium, som findes paa samme gorde, och nar the lade scriffue paa biscopgorden i Otthensse, att the tha tage borgemester och raadti till vdj Otthensse ther sammesteds tiill thennem».

1) »Tesligt^e tiill alle fogeder och lenzmendt, kiøpstedtmend och menige almoe vdj Fynn, att ko. mt. haffuer nu forskicket och befallit Claues Daa, Christopher Huidtfeldt, Jahan Stacke och Mouritz Rantzow att skulle tage fat paa bispen aff Fyen. Thij beder ko. mt. thennem, att om bispen wilde gjøre modstand, att the tiilhielpen thennem att paa grieben thennem och vere thennem i alle maade fylgagtig vdj hues made, som the thennem behoff haffue».

2) »Item et breff och fordelsse tiill Jahan Stackenn paa j^c landsknegkte, frij vnderholding och fergeerne offuer tiill Fyen».

3) »Item et breff tiill Erick Banner och Peder Ebbesen, att the gjøre theres yderste flit tiill att tage fatt paa bispen aff Wendsysszell och Wiiborg och lade scriffue och bliffue tiilstede hues jnuentarium, som findes paa theres slotte och gaarde, saa ther ingthet forkommes ther aff, och rette thennem aldeles ephther, som Siuordt Swyn thennem ythermere befalendes vorder».

4) »Item et obne breff tiill kiøpstedt, bønder och menige almoe, att the tiilhielpen for^{de} Erick Banner och Per Ebbesen att tage fat paa samme bisperne och fylgagtig i hues maade, som the thennem behoff haffue och tiilsigendes vorder».

Endelig fik alle Borgere og Bønder i Lunde Stift Besked om, at Ritmester Busse v. Veltheim, Wladislav Wobitzer, Jep Tordsen Sparre og Lave Brahe havde faaet Ordre til at overtage alle Ærkebispens Slotte og Gaarde paa Kongens Vegne og til at optage Inventarier overalt paa disse Steder¹.

Til Slut skal det nævnes, at Kopibogen ogsaa indeholder Indførseler om Breve til Malmø, Køge og Landskrona; disse Byer skulde sende samtlige Borgmestre, Raadmænd og Rodemestre sammen med 12 menige Borgere til Kongen². Formentlig staar disse Ordre i Relation til, hvad Johan Pein skrev i sin sidste Rapport af 12. August: at den menige Adel og alle Købstæderne ogsaa vilde komme til at afgive Forpligtelsesbreve til Kongen i Morgen eller i Overmorgen. Som det senere skal ses, foreligger der i alt Fald eet saadant Forpligtelsesbrev fra en Købstad, og netop fra en af de tre her nævnte.

6. *Bisperne sættes i Forvaring, og Kirkegodset beslaglægges.*

Kongens Ordre blev prompte udført. I de følgende Dage fængsledes Resten af Bisperne, og deres eller rettere Kirkens Gaarde og Godser blev taget i Besiddelse af Kongens Folk.

Om Joakim Rønnows Skæbne fortæller en Del Akter. De Enkeltheder vedrørende hans Arrestation, som baade Hvitfeldt og Krag ved at berette, lader sig ikke dokumentere ad anden Vej. Formodentlig har de to Historieskrivers Viden paa dette Punkt været bygget paa en mundt-

¹) »Item ett obne breff tiill kiøpstedmend, bonder och menige almoe vñj Lundstigt, att the tiilhielppe Buss van Velthen ritmesther, Wadislau Wobisser, Jep Tordsen, Lage Brahe att indtage alle stigtens slotte och gaarde paa kon. mts. wegnne och lade ther scriffue jnuentarium paa hues, ther findes«.

²) »Item et breff tiill Malmoo, att the hidt skicke ther aff byen alle borgemestere, raadt, raadmestere och xij borgere aff menigheiden tiill ko. mt. Item lige saadant tiill Landzkrona. Item lige saadant tiill Køge«.

lig Tradition, hvori der vel har været en Kærne af historisk Sandhed; vi ved imidlertid intet herom. Derimod foreligger der Udtalelser fra den fangne Bisp selv i et Brev, han den 14. August, to Dage efter Arrestationen, skrev fra Krogen Slot til Johan Rantzau.

Det fremgaar af dette Brev, at Joakim Rønnow umiddelbart efter Arrestationen var blevet indsat i Blaataarn paa Københavns Slot. Her fik han Besøg af Johan Rantzau, som paa Kongens Vegne stillede Forlangende om at faa Dragsholm, Roskildebispens faste Borg, overgivet. Joakim Rønnow havde svaret med at bede Johan Rantzau gaa til Kongen og bede denne betænke, hvad Skade Bispen og Kirken havde lidt under denne Krig. Saa godt som alle Kirkens Slotte og Gaarde var under Fejden afbrændt og ødelagt, undtagen netop Dragsholm, som Bispen havde holdt med store Omkostninger. Joakim Rønnow tilbød at være Kongens tro og villige Tjener. Paa denne Henvendelse havde Bispen imidlertid ikke faaet noget Svar fra Kongen gennem Johan Rantzau. I Stedet var han om Natten — enten efter den 12. eller efter den 13. August — blevet ført til Krogen Slot ved Helsingør. Nu skrev Joakim Rønnow den 14. August til Johan Rantzau, at hvis Kongen virkelig — som Johan Rantzau havde tilkendegivet — havde til Hensigt at fratage ham selv og de andre Bisper Retten til at oppebære Kirkens Indkomster, og hvis Kongen endelig vilde have Dragsholm, saa vilde han ikke vise sig genstridig, men føje sig efter Kongens Vilje baade i denne og andre Henseender, som han var pligtig til. Han bad Kongen »føje min Lempe deriblandt, hvis mig muligt er i samme Sag at gøre«. Endelig udtalte Joakim Rønnow Ønsket om en Samtale med Johan Rantzau, hvis denne kom til Krogen inden kort Tid¹.

Allerede den 15. August blev der optaget et Inventa-

¹) Brev af 14/8 1536 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse (tidligere i Topografisk Samling: Dragsholm Nr. 1), trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 203 flg.

rium over, hvad der fandtes paa Bispegaarden i Roskilde, i Overværelse af et Par gejstlige og fire Borgere¹. Dragsholm havde overgivet sig uden Modstand, og den 21. August blev der her optaget Inventarier i Overværelse af Thomas Sture og Arvid Ulfstand². Disse to Herrer var den 24. August paa Saltø og lod ligeledes her et Inventarium optage³; en lignende Forretning afholdt de paa Lekkendegaarden den 27. August⁴.

Om Ærkebispens Torbern Bille af Lund hed det i Hvitfeldts og Krag's Beretninger, at han blev arresteret i sit Logi i København Natten mellem den 11. og 12. August, og Hvitfeldt kan fortælle, at han blev ført til Vordingborg Slot. Den 15. August og Dagene der omkring blev der optaget Inventarier paa forskellige af Lunde Stifts Gaarde, paa Bispegaarden i Lund, paa Næsbyholm, paa Flyinge

1) Inventarium paa Bispegaarden i Roskilde i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Anno Domini dusenth viiffhundert xxxvj am dage assumptionis Marie is dit nageschreuen vp des bischups hoff tho Rothschilde gefundenn worden in bywesende den werdigenn und ersamen her Otto, meister Walter Canick, Hans Kritze, Laurens Brigger, Albrecht Rode vnd Laurens Neilssenn, burgern«; trykt i Medd. fra Rentekammerarch. 1872, p. 11—14.

2) Inventarium paa Dragsholm i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Anno Domini mdxxxj mondaghen nest effther vor ffroe dagh assumptionis bleff thette inuentarium schreffuit paa Draxholms solth, offueruerendes velbwrdighe mendt paa Kon^e Mat^s wegne Thomes Sturæ och Arwit Wlffstand« og to mindre Inventarier, deraf det ene over Skyts paa Slottet; den førstnævnte er trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 204—08.

3) Inventarium paa Saltø i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Anno Domini mdxxxvj sanctj Bartholomej dagh bleff thette inuentarium schreffuit paa Solthæ, offuerwerendes erlighe och welbwrdighe mendt paa Kon: Mat^t: vegne Thomes Stwre och Arffwedt Wlffztandth etc.«.

4) Inventarium paa Lekkendegaarden i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Anno Domini mdxxxvj søndaghen nest effther Bartholomej bleff thette inuentarium schreffuit paa Leckinge gordt, offuer verendes erlighe och welbwrdighe mendt Thomes Stwræ och Arffwedt Wlffztandt etc.«.

og i Verpinge¹. Den 26. August fik en Mogens U (eller W) et Følgebrev til Bønderne paa Bornholm, som hørte til Lunde Biskopsgods, at de for Fremtiden skulde yde ham Afgift paa Kongens Vegne i Stedet for Torbern Bille².

Den tredie Biskop, der blev arresteret om Natten mellem den 11. og 12. August i København var Ribebispen Oluf Munk, i Følge Johan Peins og Kongens samstemmende Vidnesbyrd. Enkeltheder derom, om hans Fængselsophold og om Beslaglæggelsen af Ribe Bispegods har vi ingen Efterretninger om.

Aarhusbispen Ove Bille, der havde været Kansler under Kong Hans, har faaet sig et smukt Eftermæle; man har fremhævet hans pletfri Karakter og store Samvittighedsfuldhed som Embedsmand; altid var han rede til at sætte Fædrelandets og Kronens Tarv over Stands- og Slægtsinteresser trods hans stærke og aristokratisk bestemte Familiefølelse³. Han var i København i de bevægede Augustdage, og det tages som et tydeligt Vidnesbyrd om den Veneration, Kristian III nærede for denne Biskop, naar han ikke ogsaa lod ham arrestere i København Natten til den 12. August. Derimod var han blandt de Rigsraader, som Kongen lod kalde op paa Slottet om Morgen den Dag for at faa deres Godkendelse af de Skridt, han havde indledt. Ove Bille er imidlertid ikke blandt Underskriverne af Forpligtelserne af 12. August, og Dagen efter skriver

¹) Inventarier paa Lundegaard og Flyinge i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Aar etc. mdxxxvj register paa Lunde gordt paa . . . (beskadiget) godtz, ssom fandtz effther mester Torbørn« og »Inuentarium paa Flinging effther mesther Torbørn electus tiil Lwndhe domkircke in festum assumptionis Marie anno Domini 1536«; smst. findes en paa Tysk affattet Kopi af samme Inventarier, trykt i Medd. fra Rente-kammerarch. 1872, p. 14—20, af »Dit nageschreuen gudt is tho Werpinge in vorwari(n)ck« og af »Inuentarium vp Nesbwyholm«.

²) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 20; jvfr. Danske Magazin 3. R. VI, p. 42 flg., og Hübertz: Aktst. til Bornholms Hist., p. 94.

³) J. Oskar Andersens Biografi af Ove Bille i Dansk biografisk Leksikon III, p. 45—49.

Kristian III, at blandt de Bisper, som allerede er fængslede, er ogsaa Aarhusbispen¹.

Denne Oplysning fra Kongens Side er saa meget mere mærkelig, som ellers alle andre samtidige Vidnesbyrd er enige om, at Ove Bille først paa et langt senere Stadium blev arresteret. Man har et Brev fra Ove Bille til hans Broder Eske Bille, Lensmanden paa Bergenhus, skrevet den 9. August. Heri beretter han, hvorledes København nu var faldet, og Kongen havde med Pomp og Pragt holdt sit Indtog i Staden; »Søndag næst efter S. Dines' Dag skal en almindelig Herredag stande her udi København; den alsommægtigste Gud give Lykke og Naade dertil, at Rigens Ærinde og Bestand der da saa foregives og forhandles maatte, at Gud maatte loves, vor naadige Herre fremmes, og Rigens Indbyggere og Undersaatter maatte komme til Gavn, Fred og god Samdrægtighed«²! Der er intet heri, der kunde tyde paa nogensomhelst Forudanelse af, hvad der var ved at ske. Efter samstemmende Udtalelser har han beredvilligt i disse Dage før Kuppet — som forhen — indset, at Statens Tarv maatte stille Krav til ham af økonomisk Natur, til Aflønningen af Tropperne³.

Det har altid været fremhævet, at Kongens Bevæggrund til, at han ikke straks fængslede Ove Bille, var, at han nærede saa stor Ærbødighed for denne Statens tro Tjener. Paastande herom lader sig af gode Grunde ikke dokumentere; man kunde dog ogsaa opstille en anden Formodning om, hvad der kan have spillet en Rolle for Kongen under hans Overvejelse af dette Spørgsmaal. Bisperne havde jo mægtige Slægtninge blandt Højadelen; men medens Kongen var i Stand til at intimidere disse i de fleste Tilfælde, som det jo ogsaa skete med de hjemmeværende verdslige

¹) se foran Side 480.

²) Brev af 9/8 1536 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 244 flg.

³) J. Oskar Andersens Biografi af Ove Bille i Dansk biografisk Leksikon III, p. 45—49.

Rigsraader endnu den 12. August, laa Sagen noget anderledes for Ove Billes Vedkommende. Hans Broder, den betydelige Lensmand paa Bergenhus, var uden for Kongens Rækkevidde paa dette Tidspunkt, ja, var i Virkeligheden den, der under de højst usikre Forhold i Norge for Kristian III's Sag varetog Kongens Interesser deroppe. Det er ikke utænkeligt, at Kristian III har fundet det mindre opportunt at udæske Eske Bille ved at fængsle hans Broder, som ingen kunde rette nogen Anklage imod. Som det skal ses, kunde nogle Breve fra Kongen til Eske Bille tyde paa, at denne Formodning ikke er saa ganske usandsynlig.

C. Paludan-Müller, der ikke har kendt Kongens Udtalelse den 13. August om Ove Billes Fængsling, skriver i sin »De første Konger af den oldenborgske Slægt«: »Johan Pein nævner Biskop Ove Bille blandt dem, der kaldtes til Kongen om Formiddagen den 12te August. Kongen holdt ham vel fast hos sig under en mild Form og sendte ham saa fra sig til Sorø eller Roskilde«¹. Efter at have fundet Kongens Udtalelse til Landgrev Filip er jeg tilbøjelig til at tro, at Paludan-Müller her har haft den rette Intuition — som saa ofte før. Kongen har efter Morgenmødet den 12. August, hvor Ove Bille ikke har underskrevet Forpligtelsesbrevene, utvivlsomt sørget for, at man havde et vist lemfældigt Hold paa Bispens Person. I den kongelige Proposition paa Herredagen i Oktober, som der senere skal vendes tilbage til, lød et af Anklagepunkterne mod Aarhusbispen paa, at han var Modstander af den Reformation, Kongen vilde have gennemført her i Landet, hvorfor Kongen havde maattet fængsle ham ogsaa². Denne Modstand var formentlig første Gang kommet til Orde i hint Formiddagsmøde, da Ove Bille ikke underskrev de Forpligtelsesbreve, hvori der taltes om en ny Kirkeordning og evangelisk Forkyndelse i Danmark³.

¹) C. Paludan-Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt, p. 625.

²) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 184.

³) se foran Side 476 flg.

Ove Billes Sekretær og Kapellan Hans Henriksen har i sin Fortsættelse af Skibykrøniken berettet, at hans Herre blev sat i Fængsel den 10. September 1536, men han fortæller intet om den nærmere Grund hertil¹. Mogens Madsen sætter i »Regum Daniæ series« Fængslingsdatoen til den 8. September²; Hvitfeldt angiver ogsaa denne Dag, og fortæller desuden, at det var Spørgsmaalet om Silkeborg Slots Overgivelse, som medførte Ove Billes Arrestation, som skete i Roskilde³. Krag angiver ingen Dag, men mener ogsaa, at det var Spørgsmaalet om Silkeborg Slots Overgivelse, der bestemte Kongen til at lade Ove Bille virkelig fængsle⁴.

Der er bevaret et Brev til Ove Bille fra hans Befalingsmand paa Silkeborg Slot Hans Stygge af den 24. August 1536⁵; det angaar Slottets Overgivelse til Kongens Folk. Mandag den 21. August havde Hans Stygge modtaget et Brev med et Lejde fra Johan Rantzau; denne ønskede at tale med Hans Stygge i Viborg Dagen efter, om Tirsdagen, om nogle Sager angaaende Ove Bille og Hans Stygge, som Kongen havde befaleet ham at forhandle om. Efter at have drøftet denne Skrivelse med sine Folk paa Slottet besluttede Hans Stygge ikke at drage til Viborg paa dette Grundlag; i Stedet sendte han et Bud til Johan Rantzau i Viborg endnu om Mandagen med den Besked, at han ikke vilde komme, før han fik yderligere Sikkerhed. Om Tirsdagen sendte Johan Rantzau paany Bud til ham, at han endelig maatte komme, og sendte denne Gang et nyt Lejdebrev med, som baade han og Erik Banner havde besejlet. Efter en ny Raadslagning paa Silkeborg Slot bestemte Hans Stygge sig nu til at drage til Viborg, og her havde han da

¹) se foran Side 452.

²) se foran Side 453.

³) se foran Side 461 flg.

⁴) se foran Side 464.

⁵) Brev af 24/8 1536 tidligere i Thottske Saml. Nr. 833—34 Fol., trykt i Danske Magazin 2. R. II, p. 150 flg., synes nu bortkommet.

om Onsdagen en Forhandling med Johan Rantzau, Erik Banner, Peder Ebbesen Galt og Gabriel Gyldenstjerne. »Da var Hr. Johan Rantzau haardeligen begærende af mig paa Kgl. Maj.'s Vegne, at jeg skulde straks antvorde hannem Slotsloven til Silkeborg og hendes Tilliggende til vor naadige Herres Haand, og saa straks vilde, at jeg skulde annamme til mig igen samme Gaard og Gods, Kgl. Maj. og Eder at holde til Gode, og sagde saa ydermere, at han havde Befaling at indtage alle Biskopdomme og Stiftens Gaarde og Gods udi lige Maade, som forskrevet stander, som Kgl. Maj. og Eders Naade skulde baade være fordraget om, at saa skulde ske«.

Hans Stygge havde ikke villet gaa ind paa at overgive, hvad der var ham betroet, før han havde hørt Bispens Mening; det var jo en »drabelig« Sag, der angik hans egen Ære. Han enedes da med Johan Rantzau om, at de skulde skrive til baade Kongen og Bispen om Sagen. Hans Stygge sendte derfor nu sin Tjener Henrik Friis til Ove Bille og bad Bispen forhandle med Kongen, om det virkelig var hans Mening, at Ove Bille skulde overgive Stiftets Gaarde og Gods til Kongen, »hvilket jeg ikke tænke kan, at saa skal være, for den store tro Tjeneste og Velvillighed, Hans Naades Højmægtighed altid haver befundet hos Eders Naade hemmelig og aabenbarlig, og ganger Rygtet almindeligen her udi Landet iblandt Almuen, som nu nyligen hjemkomne ere fra Sjælland, at Hans Naade, Kgl. Maj., haver nu personligen og aabenbarligen forkyndt for den menige Almue udi København, fri og fattig, at Hans Naades Højmægtighed vilde Eders Naades Værdighed aldrig undfalde for samme Troskab og Velvillighed, som I have alle Dage bevist og gjort hans kgl. Forældre, fremfarne Konger i Danmark, og nu besynderligen Hans egen Højmægtighed udi denne lange Fejde. Derfor, kære Herre, tror jeg fuldkommeligen, at den gode Herre ikke tilsteder, at I skulde saa handles med udi nogle Maader«.

Et andet Brev oplyser et og andet om Ove Billes For-

hold i Tiden fra den 12. August til hans virkelige Fængsling først i September. Det er fra den aarhusianske Ærkediakon Jesper Brochmand, øverste Sekretær i Danske Kancelli, og er skrevet den 26. August 1536 i København¹. Jesper Brochmand fortæller heri Ove Bille: »Kære, naadige Herre! Talte jeg i Dag med Kgl. Maj. selv, og spurgte Hans Naade mig ad, hvor Eders Naade var. Da sagde jeg, at Eders Naade var dragen til Roskilde og ad Sorø Kloster, som Hans kgl. Maj. havde givet udi Befaling, thi at Eders Naades Lejlighed var saa, at Eders Naade ikke kunde saa ligge længe paa en Sted for Sygdoms og Skrøbeligheds Skyld. Da spurgte han, om Eders Naade var noget bedre tilfreds? Da svarede jeg, at Eders Naade gerne vilde skikke sig efter Hans kgl. Maj.'s Vilje. Da sagde Hans Naade, at Eders Naade skal intet vorde at skade og aldeles intet skulde miste, ikke saa godt som en Ferken², og Eders Naade ikke heller skulde . . . eller tages fra til en Pending, men skulde beholde den Del, Eders Naade haver, og dersom Eders Naade ikke havde der nok udi, da vilde han faa Eders Naade mere til af sit og vilde handle med Eders Naade som en Fader. Disse Ord havde Hans Naade til mig ret nu straks, saa sandt mig Gud hjælpe! Jeg beder, Eders Naade vil tage sig et godt let Sind til; det bliver med Guds Hjælp bedre, end Eders Naade tror eller agter«.

Der kan efter dette Brev næppe herske nogen Tvivl om, at Ove Bille har haft en Slags Kvarterarrest i Tiden efter den 12. August, under meget lemfældige Former, og at Kongen nødtigt er gaaet til dette Skridt over for ham.

Faa Dage senere skrev Kristian III til Eske Bille: »Kære Eske! Giver Vi Eder og ydermere tilkende, at nogen Handel haver sig tildraget imellem Os og de Bisper her udi Riget. Da beder Vi Eder, at I udi samme Handel intet lader Eder bekomme, førend I kommer Os selv til Ords.

¹) Brev af 26/8 1536 tidligere i Thottske Samling Nr. 833—34 Fol., trykt i Danske Magazin 2. R. II, p. 151 flg., synes nu bortkommet.

²) Pattegris.

Vi vil med den almægtigste Guds Hjælp ingen Handel foretage udi dette Rige andet end den, som Vi met vort elskelige Danmark Riges Raads Raad kan tænke, menige Danmarks Rige kan være til Bedste og Bestand¹.

Hvitfeldt og Krag beretter, hvorledes Ove Bille, efter Hans Stygges Brev formentlig, skriftligt henvendte sig til Kongen og klagede over Johan Rantzau's Forlangende om Silkeborg Slots Overgivelse, idet han henviste til sin lange Tjeneste for Staten og til, at han ikke uden at bryde sin Ed kunde afstaa Kirkens Gods. Derefter gav Kongen Ordre til hans Arrestation, som dog skulde ske med Lempe². Den 12. September skrev den tyske Kansler Wolfgang von Utenhof fra Haderslev til Eske Bille, at han havde modtaget en Tønde Hvalspæk fra Ove Bille; »Forandringen med Bisperne i Danmark er Eder vel bekendt; kunde jeg i den Henseende udrette noget gavnligt for Eders Broder, vilde jeg ikke undlade at anvende al min Flid derpaa; jeg har endnu i dette Øjeblik talt med min naadigste Herre, Kgl. Maj. derom og har atter fundet Hans kgl. Maj. vel-sindet mod Eders Broder, saa jeg fuldtud stoler paa, at Hans kgl. Maj. naadigt vil lade Eders Broder blive ved sit Stift³«. Dette Brev har uden Tvivl ligesom Kongens af 1. September skullet tjene til at berolige Eske Bille, hvis han skulde faa forebragt Rygter om hans Broders Fængsling. I Oktober har Eske Bille fra Oslo faaet et Brev, skrevet den 23. Oktober, og heri hed det: »Her var kommen en Karl fra Danmark og sagde for Sanding, at alle Bisper var fanget uden Eders kære Broder, Bisp Ove Bille⁴, hvilket

¹) Brev af 1/9 1536 i Eske Billes Privatarkiv, Rigsarkivet, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 247; jvfr. Danske Magazin 3. R. VI, p. 49 flg., der viser, at denne Efterskrift ikke er indført i Kopibogen; formodentlig skyldes den da Kongen selv.

²) se foran Side 461 og 464.

³) Brev af 12/9 1536 i Eske Billes Privatarkiv, Rigsarkivet, trykt delvis i Historisk Tidsskrift 4. R. VI, p. 248 Anm. 1.

⁴) Brev af 23/10 1536 i Eske Billes Privatarkiv, Rigsarkivet, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 732.

vel ogsaa maatte virke beroligende paa Lensmanden i Bergen.

Ove Bille blev efter hans Kapellans Beretning ført til Dragsholm Slot¹. Herfra har han sendt Rigsraadet, der var forsamlet paa Herredagen 1536, en Skrivelse, der viser, at han ikke klart har forstaaet, hvad der skulde ske. Idet han henviste til sin lange og tro Statstjeneste, bad han Rigsraadet udvirke hos Kongen, at han maatte beholde sit Stift, saalænge han levede; selvom han ikke skulde faa dette Ønske opfyldt, forsikrede han dog om sin Troskab mod Kongen og haabede paa dennes Retfærdighed og Gunst. Til Slut bad han Rigsraaderne virke for, »at vi maatte komme af denne Borgeleje udi vor fri Frelse, anseendes vor Skrøbelighed og Sygdom Os dagligen tilslaa«². Foreløbig kom han dog ikke paa fri Fod, og hans Kirkegods blev i Kongens Varetægt. Der eksisterer endnu et Inventarium, som blev optaget paa Aakjær den 5. September 1536³.

Om Fængslingen af Bispen paa Fyn Knud Henriksen Gyldenstjerne, Bispen af Viborg Jørgen Friis og Børglumbispen Stygge Krumpen synes der ikke at foreligge andre Efterretninger end dem, der gives af Hvitfeldt og Krag; de to Historieskrivere har dog kun faa Enkeltheder at meddele⁴. Knud Gyldenstjerne blev over Dragsholm ført til Vordingborg, medens Stygge Krumpen blev sat paa Sønderborg Slot. Som det senere skal ses, blev ogsaa den gamle Ribebisp Iver Munk, Farbroder til den udvalgte Bisp af Ribe Oluf Munk, sat i Forvaring. Fra Beslaglæggelsen af Kirkegodset i Børglum Stift er

¹) se Side 452.

²) Udateret Koncept tidligere i Thottske Samling Nr. 833—34 Fol., trykt i Danske Magazin 2. R. II, p. 153 flg., synes nu bortkommet.

³) Inventarium paa Aakjær i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536: »Register paa thett gods, ssom findes paa Aakierdt aar etc. mdxxxvj tisdagen nest ffor wffrue dag natiuitatis«.

⁴) se Side 461 og 463 flg.

endnu bevaret et Inventarium fra Sæbygaard og Børglum¹.

Om Beslaglæggelsen af Kirkens Gods skriver Hvitfeldt²:

»Med denne Religions Forandring / her udi Rigit / gick det Lyckelig oc vel til / (Gud skeep Loff) uden all Tumult / som vel er skeet paa mange andre Stæder / oc det fordi / at Bisperne alle paa en tid ere angrebne / tilmed oc fordi / at den Lutherske Lærdom meste Deel offver alt her udi Rigit haffde tagit offverhaand / uden hos nogle faa serdeelis Personer aff de Geistlige / som nøde den store Rente. Oc gick nu her til udi Rigit / lige som udi Keyser Constantini Magni tid / først haffde hand tilstedt / taaldt oc lidt begge Religioner, den Christne / oc den Hedenske / men der samme Keyser fornam / at den Christne Tro haffde tagit offverhaand / oc de Christne vaare fleere end de andre / befoel hand / de Hedenske Kircker at tilluckis / oc den Christne Religion ene at læris / huilckit saa skeede uden nogen stor Tumult.

Oc vaar dette icke it ringe Gods / som den tid bleff lagt under Danmarckis Krone / foruden Herre Kloster / Muncke Kloster / Nunde Kloster / Jus patronatus til mange Kircker / Tiender oc Kircketienere / huor af mig er dette bevist:«

hvorefter han opregner Gods, som havde tilhørt Roskilde, Lunde, Fyns, Aarhus, Viborg og Børglum Stifter.

Krag fortæller om det samme lidt mere kortfattet³:

»Mox autem, captis antistitibus, bona ecclesiastica omnia, qvæ cujusqve diœceseos fuerant, & monasteria a Rege occupata. Qui tamen usus insigni benignitate, conservavit qvinqve Collegia Canonico- rum, ac in monasteriis vitam degere permisit, qvotqvot claustris istis exire nolebant:

»Strax derefter lagde Kongen alle geistlige Godser og Klosterne i hvert Stift under Kronen. Dog lod han af særdeles Kongelig Naade 5 Dom- Capitler blive ved Magt, og til- lod enhver at blive i Klosterne, som ikke vilde begive sig ud af samme; dog saaledes, at det ikke skulde formeenes nogen

¹) Inventarium paa Sæbygaard og Børglum i Reg. 108 A: Inventarier paa Bispegaarde 1536 »Inuentaria paa Sæby gordtt« og »Inuentaria vdj Børglum«, et Stykke i Original.

²) Hvitfeldt II, p. 1488 flg.

³) Nicolai Cragii Annales, p. 151. — Krag og Stephanus I, p. 154.

haud vetitis tamen ad ministerium evangelii adhiberi, qvi divina litterarum studio medio-cri imbuti, ad docendum erant idonei.«

at antages til Prædikantere, som havde nogenledes studeret, og vare bekvemme dertil.«

I sin Afhandling »Kansler Johan Friis' første Aar« udtaler Astrid Friis: »I hvilken grad Johan Pein i sin beretning skyder Danskerne i baggrunden, hvad enten med hensigt eller af uvidenhed, ses af hans udtalelse om, at der var afsendt landsknægte til Jylland og Fyen for at fængsle de ikke tilstedeværende bisper, naar hermed jævnføres de nedenfor citerede breve fra tegnelser. Ligeledes skriver han, at Johan Rantzau straks er rejst til Jylland for at beslaglægge bispegodset, medens denne i følge tegnelser rejste til Jylland for sammen med Ove Lunge, Erik Banner, Peder Ebbesen og Axel Juel at omdrage og udfly alt som igenstod af sølvskatten og andre skatter til at besolde krigsfolkene med«¹.

Som Astrid Friis ganske rigtig gør opmærksom paa, viser Brevene i Danske Kancellis bevarede Kopibog, at Beslaglæggelsen af Kirkegodset og Fængslingen af Bisperne skulde ske ved et Samarbejde mellem danske Adelsmænd og tyske Lejetropper med deres Førere²; men man kan vel ikke være i Tvivl om, hvor Tyngdepunktet i »Samarbejdet« ved en saadan Aktion har ligget. De Breve, der er udstedt gennem Danske Kancelli, er Breve, der har været nødvendige, for at Lederne af disse Ekspeditions-korps kunde dokumentere over for de paagældende, at de kom i Kraft af Kongens Ordre; men det kunde have været interessant, om vi havde haft den ikke bevarede Kopibog fra Tyske Kancelli fra samme Tid; enkelte Koncepter er bevaret, dog ikke fra denne Sag³.

¹) Scandia VI, p. 242.

²) Scandia VI, p. 243 flg.

³) Jeg skal senere give et Eksempel paa, at det slet ikke var uvigtige Sager, ogsaa for de specielt danske Forhold, der er blevet konciperet og ekspederet gennem Tyske Kancelli.

Den preussiske Admiral har naturligvis som Militærperson særlig hæftet sig ved det, der i Aktionen var det vigtigste, »Skibe med Knægte« og »Ryttere«. Det maa vist uden Skade kunne afvises, at der her skulde være Grundlag for en Beskyldning mod ham for, bevidst eller ubevidst, at trænge Danskerne i Baggrunden¹. Den eneste Person, han nævner med Navn i Forbindelse med denne Sag, er Johan Rantzau. Astrid Friis' Paastand om hans Hverv kan man roligt lade ligge med Henvisning til det interessante Brev fra Hans Stygge til Ove Bille, som aabenbart maa være undgaaet hendes Opmærksomhed².

Beskyldningen mod Johan Pein er imidlertid et Led i Astrid Friis' Argumentation for, at Admiralen skulde have fortiet Navnet paa en dansk Rigsraad, som skulde have deltaget i det hemmelige Møde den 11. August. Kongen havde jo nævnt, at han efter sine tyske og danske Raadgiveres Henstilling havde opgivet at fængsle ogsaa de verdslige Rigsraader. Disse danske Raadgivere skulde efter Astrid Friis' Mening have været Mogens Gøje »selvfølgelig først og fremmest«. Der er overhovedet intetsomhelst, hvormed denne Antagelse kan dokumenteres, ikke engang den Paastand, at Johan Pein — bevidst eller ubevidst — skulde have fortiet hans Navn, fordi Mogens Gøje var en Dansker. Skulde man opstille en Formodning, kunde man jo for Eksempel lige saa godt gætte paa Jørgen Kock, for Kongens »rethen« behøver efter hele Mødets Karakter og i Betragtning af, hvem der iøvrigt var til Stede, aldeles ikke at betyde »Raader«; det kan lige saa godt betyde »Raadgivere«³.

Malmø, Køge og Landskrona havde faaet Ordre til at

¹) Urimeligheden i Astrid Friis' Beskyldning kunde man belyse ved et Modspørgsmaal: Hvilken Andel har efter hendes Mening en lokal Borgmester i de Rekvisitioner, han i Følge sit Embede er med til at formidle for en fjendtlig Hær?

²) se foran Side 490—92.

³) se foran Side 472.

sende deres samlede Magistrater, Rodemestre og hver 12 Borgere til København, antagelig i den Hensigt, som Kongen havde udtalt til Johan Pein, at afgive Forpligtelsesbreve til Kongen angaaende Bispefængslingen og den kommende Reformation, i Lighed med den Forpligtelse, Rigsraaderne havde besejlet den 12. August¹.

Dette er virkelig sket for Malmøs Vedkommende. Der eksisterer endnu en saadant Dokument, udstedt af Malmøs fire Borgmestre, ni Raadmænd og elleve Rodemestre paa deres Stads Vegne; det er dateret Malmø den 24. August 1536², og denne By har saaledes ikke efter Ordren sendt sine Repræsentanter til Kongen, men formodentlig blot en Deputation med Brevet.

Fra andre Byer foreligger ikke tilsvarende Dokumenter. Formodentlig har praktiske Forhold ikke muliggjort, at Kongen paa denne Maade har taget samtlige Købstæder i Ed paa sine drastiske Foranstaltninger mod Bisperne. Jeg kan saaledes ikke følge C. Paludan-Müller og Rørdam, naar de siger: »Sandsynligvis har dette ogsaa været Tilfældet med andre Købstæder«³. Havde flere Byer afgivet lignende Erklæringer, vilde sikkert mere end dette Brev fra Malmø have været bevaret; saa vigtige Aktstykker har man passet særdeles vel paa.

7. *Kristian III's Anklageskrift mod Bisperne og Propositionen paa Herredagen 1536.*

Da Landgrev Filip af Hessen havde modtaget Kristian III's Meddelelse af 13. August om det voldsomme Skridt, Kongen havde taget mod Bisperne, skrev han den 2. Sep-

¹) se foran Side 474—6.

²) Brev af 24/8 1536 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Kirkehistoriske Samlinger 1. R. II, p. 391—93, udgivet i Facsimile med Transskription af Bjørn Kornerup i Fra Rigsarkivets Samlinger I: Reformationen i Danmark, Nr. 11.

³) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 136, og C. Paludan-Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt, p. 624.

tember nogle advarende Ord til sin nordiske Forbunds-fælle¹. Landgreven fandt, at Kongen var gaaet lidt hastigt til Værks; det var noget vel tidligt, han havde foretaget dette Skridt med at arrestere de gejstlige Rigsraader. Ganske vist kunde Landgreven ikke vide, hvad de fængslede Bisper havde gjort sig skyldige i, eller i hvor høj Grad en saadan Foranstaltning havde været Kongen magtpaaliggende. Kristian III vilde dog sikkert vide at gøre, hvad Omstændighederne krævede; men Landgreven vilde alligevel nu, da Bisperne var blevet fængslet, mene, at det maatte være nødvendigt og magtpaaliggende for Kongen, at de fængslede virkelig ogsaa blev holdt i sikker Forvaring. Slap en eller flere af Bisperne løs af Fangenskabets, vilde de kunne iværksætte nye Intriger, der kunde vise sig langt farligere, end deres tidligere Rænkespil nogensinde havde været. Utvivlsomt havde de Tilhængere og Venner, og Kongen maatte nødvendigvis holde et vaagent Øje med disse².

Kristian III's Reaktion derpaa var en længere Redegørelse, dateret Aabenraa den 14. September. Landgrevens Formening, at Bispernes Arrestation var kommet paa et for tidligt Tidspunkt, skønt han naturligvis ikke

¹) Brev af 2/9 1536 i T. K. U. A.: Hessen A I 1; jvfr. Norsk historisk Tidsskrift III, p. 476.

²) »... E. Kön. W. schreibenn des datum veisset Coppenhagen sonn-tags nach Laurentij, darin vnns ... habenn wir ... vermercket. Vnnd erstlich souil die gefanngene bischoue vnd reichsrethe belanget, ist es vnnsers bedennckens mit solchem vornemenn noch ezwas fru; doch so wissenn wir nit, was sie verschuldet habenn, oder was E. Kön. W. daran gelegen ist. Darumb so werdenn E. Kön. W. nach gestaltenn sachen imselbigen zugeporen wissen; aber das lassenn wir vnns beduncken, weil es dahin kommen ist, das sie gefangen seind, so wolle E. Kön. W. notturfft erforderenn vnnd daran gelegenn sein, das sie in guter verwarung gehalten werdenn, damit durch irer einen oder mehr, so sie daruon kommen wurden, nit neue practicken angericht vnd getrieben wurdenn, die böser sein möchten, dan die vorigenn je gewesenn, dann sie on zweiuell anhang vnnd fruntschafft habenn, darauff E. Kön. W. wol vfsehenns von nöten thun wyl. ...«.

vidste, hvad de havde gjort sig skyldige i, eller hvor magtpaaliggende dette voldsomme Skridt havde været for Kongen, kaldte denne frem til et længere Forsvar. Dette Brev, som ikke tidligere har været kendt af danske Historikere, er ikke uden Interesse for hele Opfattelsen af denne Episode i vor Historie¹.

Kongen meddelte, at disse Bisper og Rigsraader — og i Særdeleshed Bispen af Sjælland — saasnart Kristian III havde faaet København i sin Magt, havde rottet sig sammen og understaaet sig i at forbinde sig med Jørgen Kock og andre Borgere i den Hensigt at rive Menigmand i Riget med sig, saa de med disse Tilhængere paany kunde praktisere mod Kongen, nægte ham Underdanighed og Lydighed og tværtimod paany forjage alle Tyskere fra Landet. Derved vilde de opnaa at faa deres Vilje og kunde drive deres Spil².

Kongen havde faaet Nys herom og var blevet advaret. Tillige var disse Bisper ogsaa — hvad han bad Landgreven beholde som en stor Hemmelighed for sig selv endnu i

¹) Brev af 14/9 1536 i Statsarkivet i Marburg, Nr. 1759.

²) »Vnnser freuntlich diennst vnd was wir liebs vnd guts vermogenn zuuor! Hochgebornner furst, freuntlicher, lieber ohaim! Ewer liebden schreiben, das gebenn ist zu Zapfhennburg am zweitenn septembris diess monats, habenn wir emphanngenn vnnd innhalts verlesenn vnnd wollenn E: L: daruf, souil die zubeantworten vonnotenn, nit verhaltenenn, souil betriefft die angenomen bischoffenn vnnd reichs retthe, das sich E: L: beduncken lassenn, es mit solichem furnemen nach frue, jedach wusten sie nicht, was sie verschuldet, ader was vnns darann gelegenn etc., gebenn wir E: L: denn bericht, das sich gemelte bischoffe vnnd reichs rethe, vnnd inn sonnderheit der bischof vonn Sehelanndt, alssbalt als wir vnnsere stat Copenhagen inngenomen vnnd erobert, zusamenn gerottet, sich mit Georg Muntmeistern vnnd andern burgern zuuerbinden vnderstanden, inn meynunge, denn gemeinen man im reich an sich zuziehenn vnnd ires anhangs vnnd willens zemachenn, vnd so sie dasselbige volnendet hettenn, vffs newe zupracticiren, damit sie vns folgents nicht vnderthenig nach gehorsam sein mochtenn, sonnder alle Deutzschenn widderumb auss dem lannde zuverjagenn, vf das sie irenn willenn schaffen vnnd bracht treibenn mochtenn«.

nogen Tid — de vigtigste Ophavsmænd til den Kongen overgaaede Krig. Tilsammen havde disse Omstændigheder tvunget ham til at slaa til i Tide. Han havde imidlertid ikke fængslet nogen af de verdslige Rigsraader. Baade de, Ridderskabet og Købstæderne havde godvilligt bøjet sig for hans Krav og givet ham beseglede Forpligtelsesbreve til at tjene og bistaa ham med Liv og Gods og til ikke mere at ville tillade eller taale, at nogen Bisp havde Del i Landets Regering¹.

Imidlertid vilde Kongen lade Bisperne sidde i bedst mulig Forvaring, hvad han fortæller til Beroligelse for Landgreven, idet han takker denne for hans venlige Raad om at passe paa dem. Han har endnu nogle Betæneligheder ved at lade et trykt Skrift udgive om, hvad Bisperne har virket og foraarsaget. Paa den ene Side havde han et vist Hold paa de verdslige Rigsraader og det øvrige Ridderskab, som han ikke havde foretaget voldsomme Skridt imod; de havde jo som nævnt i Lighed med Stæderne og Menigmand i »Landene« forpligtet sig til ikke at ville taale nogen Biskop mere i Riget. Paa den anden Side fortrøstede han sig til, at der ikke var nogen, der vilde tage sig Bispernes Skæbne særlig nær. Skulde Nødvendigheden imidlertid fordre det, vilde Kongen dog ikke nære nogen Ængstelse for et saadant Skridt, men vilde lade udgaa et trykt Skrift om sine Forhold, om, hvorledes Bisperne havde baaret sig ad mod hans Fader Frederik I og mod ham selv, saa det kunde komme for en Dag, hvad de havde

¹) »Wie wir dess innen vnnd gewarnt wurden, zu dem so sein sie auch (das doch E: L: inn geheim nach zur zeit bei sich behaltenn wollen) annher die grostenn vrsacher vnser vbergangennen kriege gewessenn. Solichem allem zuuorkomen habenn wir bei zeit zugreiffenn müssen; wir habenn aber niemants vonn weltlichenn reichsrethenn behaftet, vnnd habenn dj vonn stettenn, dessgleichenn dj reichs rethe vnnd die vonn der ritterschafft gegenn vnss gutvillig inngangenn, sich auch des verbrieft vnnd versiegelt, vnnss mit leib vnnd gutt desfals annhengig vnnd beistendig zusein vnnd wollenn hinfurter auch keinenn bischof im reich meher zu regirenn leiden nach zusein geduldenn ader gestattenn«.

øvet og handlet mod ham. Det vilde forhaabentlig i den almindelige Mening yde ham tilstrækkelig Undskyldning for hans drastiske Skridt mod Bisperne. Hvis Landgrev Filip efter disse Oplysninger alligevel atter vilde mene, at Kongen skulde udsende Skriftet, vilde denne tage tilbørligt Hensyn dertil¹.

Samtidig oplyste Kristian III, at det var hans Hensigt overhovedet ikke paa nogen Maade at slippe enkelte af disse Bisper løs igen, nemlig de fornemste, dem, fra hvem han kunde vente Bagholdsintriger².

Dette interessante Brev, som af den danske Konge blev sendt til den Fyrste, som paa denne Tid var hans mest intime Raadgiver, Landgrev Filip³, indeholder flere vig-

¹) »Wir wollenn aber mitler weil die bischoffe mit dem bestenn woll verwarenn lasszenn — bedangen vnss E: L: gutdunckens inn dem gleichwoll freuntlich. Das wir auch irer verwirkunge ader verursachung halbenn ein druck vssgehenn lasszenn soltenn, haben wir nach zur zeit ein bedenncken vss vrsachenn, das wir die weltlichenn reichsrethe nach niemants von der ritterschaft nit angegrieffenn, vnnd sie sich inn gleichnus die vonn stettenn vnnd gemeiner landschaft, wie berurt, gegen vnss verbriefft, versiegelt vnnd gewilligt, das sie keinenn bischof hinfurter im reich leidenn wollenn. So versehenn wir vnss auch nit, das sich imant irer hart annemenn werde. Wo es aber je die notturfft erfurdert, tragenn wir auch des kein schewen vnnd wollenn alssdann dermassen ein drugk vssgehenn vnnd vnsere sachenn — also wie vnnd wilcher massenn sie mitt vnnserm hernn vattern, loblicher gedechtnis seligenn, vnnd volgennts vnss vmbgangen, wes sie gegenn vnss geupt vnnd gehandelt — darin ann tagk thun lassenn, das wir verhoffenntlich inn dem bey meniglichen gnugsam entschuldigt sein wollenn. Da es aber E: L: hirnechst nachmals vor gut annsehenn, wollenn wir vnss inn dem aller gepur halten«.

²) »Wir gedenncken aber, etliche vonn gemelten bischoffenn — die vornembsten, vonn denenn wir vnss hinderlistiger practicken zuuersehen — keins wegs widderumb zuerledigenn«.

³) Det er min Hensigt i det foran omtalte udenrigspolitiske Arbejde at dokumentere, at Kristian III i de første Aar efter Grevefejden nok saa meget har raadført sig med Filip af Hessen som med Svogeren, Hertug Albrecht af Preussen; efter Heises Afhandling i Historisk Tidsskrift 4. R. VI om Utenhof kunde man faa det Indtryk, at det var i

tige Oplysninger. Det er vistnok ellers ukendt, at der umiddelbart efter Københavns Overgivelse skulde have været Kræfter i Gang, som vilde rejse ny Modstand mod Sejrherren. Kongen nævner ligefrem Joakim Rønnow og Malmøborgmesteren Jørgen Kock som Hovedmænd for disse Bestræbelser, og han angiver, at Formaalet var at faa alle Tyskere jaget ud af Danmark¹.

Ny er ogsaa Oplysningen om, at Kongen havde under Overvejelse at lade trykke et Skrift med et Forsvar for Bispernes Arrestation; Impulsen har han aabenbart faaet fra Landgrev Filip selv, siden han taler om, at han vil tage tilbørligt Hensyn til det, hvis Landgreven »atter« skulde mene, at han burde udsende Skriftet. En saadan Opfordring fra Filip ses ikke af det bevarede Brevmateriale; belært af flere andre Eksempler tror jeg at kunne antage, at den kan have været skrevet paa en Seddel, en Efterskrift, i Brevet af 2. September; der er i adskillige Tilfælde helt op til otte saadanne løse større og mindre Lapper med Efterskrifter i de to Fyrsters Breve. Utænkeligt er det ikke, at en Seddel kan være bortkommet i Tidens Løb; det findes der ogsaa Eksempler paa, idet det af Koncepterne kan konstateres, at der i alt Fald er konciperet Efterskrifter, som ikke mere ses vedlagt Originalbrevet. Desværre forefindes der netop for Filips Brev af 2. September 1536 ingen Koncept i Marburgarkivet, saa min Antagelse kan ikke dokumenteres.

Malmøborgmesteren Jørgen Kocks Optræden i Foraaret

Preussen, Kongen hentede Vejledning for sin Udenrigs- og Indenrigspolitik.

¹) Udtalelsen fra Kongen om, at det paastaaede Komplot havde til Hensigt at faa jaget alle Tyskere ud af Landet igen, er formentlig ikke uden Interesse for den Diskussion om Forholdet mellem Danskere og Holstenere, som har været ført, siden A. Heise i Historisk Tidsskrift 4. R. VI, p. 240—51, fremlagde sit Resultat af sine Undersøgelser om dette Spørgsmaal; Kongens Udtalelse følger sig jo smukt ind i den Række af Argumenter, Heise fremfører for sin Opfattelse; det sidste Ord i dette Anliggende er næppe sagt endnu.

og Sommeren 1536 synes at have været noget ejendommelig. Hvitfeldt beretter om en Episode, et Møde mellem Kristian III og Jørgen Kock ved Midfaste 1536, da Malmøborgmesteren hemmeligt kom til Kongen og tilbød at overgive Malmø paa visse Betingelser:

»Hand vaar en practickiske Mand / oc aabenbarede Kongen megit aff Greffvens hemmelige Handel. Hand raade oc Kong Christian fast til / at naar hand kom til Regimentit / skulde hand tage alt Stictens Gods under Kronen / oc Bisperne fangne. Oc effterdi at Kongen haffde vel saadant tilforn i Sinde/ da behagede hannem dette vel¹.

Noget lignende fortæller Krag². Under Forhandlingerne med Kongen om Malmø Overgivelse udtalte Jørgen Kock, at naar Bisperne havde støttet Kristian III's Valg til Konge, var det kun, fordi de var blevet tvunget dertil af de verdslige Raader og Adelen, og fordi de ikke havde haft nogen anden Prins, der kunde redde dem af Faren; men Jørgen Kock mente, at de stadig var Lutherdommen lige fjendsk, saa Kongen vidste, hvad han kunde vente sig af dem:

»Si pax aliquando restitua-
tur, haud cessaturos, qvin pro
dignitate acerrime dimicent.
Svadere igitur, ineat aliquam
consilii rationem, qva eos in
ordinem redigat, aut prorsus
totum eum statum invertat.
Bona eorum in fiscum redigen-
do majorem in modum posse
Regem locupletari, ut oneribus
belli, aliisque ferendis esse pos-
sit. . . . Huic orationi callide
adjecit, qvibus fidem verbis
suis faceret: nam secretiora
qvæqve Comitibus consilia pro-

»Skulde der engang blive
sluttet Fred, da vilde de ikke
forsømme sig at forfegte deres
Værdighed. Han gav derfor
Kongen det Raad, at han skul-
de finde paa et Middel til at
stække deres Vinger, eller
gandske afskaffe dem. Dersom
Kongen lagde deres Stifter un-
der Kronen, kunde han blive
i Stand til at udholde Krigens
og andre Omkostninger. . . .
Men for at gjøre denne hans
Tale meere troeværdig, be-
tiente han sig af et snedigt

¹) Hvitfeldt II, p. 1478.

²) Nicolai Cragii Annales, p. 123 flg. — Krag og Stephanus I, p. 127 flg.

didit, ex quibus multa utiliter ad reliqua belli conficienda Rex edocebatur. Qvo propensior ad gratiam consuli tribuendam, ejus indicio multorum periculorum securus, factus, gratumque admodum habens, quod plebejis probari ex ejus verbis intellexerat, quæ jam pridem in antistites meditabatur«.

Puds, thi han røbede alle Grevens hemmelige Anslag, hvoraf Kongen fik tienlig Efterretning til at indrette sit Forhold i det øvrige af Krigen, hvorudover han og fandt sig des villigere at tage Borgmesteren til Naade, og var meget fornøyet over, at det, som han længe forhen havde i Sinde med Bisperne, ikke var Almuen imod, saavidt som han havde mærket af hans Ord.«

Saaledes gaar de to historiske Skildringsers samstemmende Udtalelser ud paa, at Jørgen Kock har afsløret Kristian III's Modstanderes Krigsplaner, at han har opfordret Kongen til at fængsle Bisperne og konfiskere Kirkegodset, men at Kongen allerede havde saadant i Sinde inden Jørgen Kocks Opfordring.

I det Brev, som Kristian III skrev til Landgrev Filip den 13. August, det Brev, som ikke synes at eksistere mere¹, har han nævnt Jørgen Kock; i Landgrev Filips Svar af 2. September hedder det nemlig, at Landgreven har modtaget Kongens Skrivelse, hvori der bl. a. ogsaa var Oplysning om, hvad Jørgen Møntmester skulde have ladet sig forlyde med; med Guds Bistand vilde Landgreven nu holde et vaagent Øje med sine Forhold²; formentlig drejede det sig om Farer, der kunde true Filip fra Kejserens Side.

Der er saaledes noget, der kunde tyde paa, at Jørgen Kock har fortsat med sine »Afsløringer« ogsaa efter Københavns Overgivelse, ja, maaske skal Kristian III's Udtalel-

¹) se Side 473.

²) Brev af 2/9 1536 i T. K. U. A.: Hessen A I 1: »...desgleichenn wes sich Georg Muntmeister soll haben vernemen lassenn ... Georg Muntmeisters anntzeige belanngend, wollen wir vnnsere sachenn durch Gottes verleihung ein vleissigs aufsehen habenn vnd gute versehung thun ...«.

ser om Komplottet mellem Joakim Rønnow og andre, deriblandt Jørgen Kock, umiddelbart før Bispernes Fængsling forstaas saaledes, at der virkelig har været visse Planer i den Retning, og at Jørgen Kock saa har virket som Kongens »Stikker«. Det har ikke været mig muligt at finde nogen anden Forklaring paa Udtalelsen i Brevet til Landgrev Filip end denne, naar man tager Jørgen Kocks senere Skæbne i Betragtning. Der er adskilligt dunkelt i Malmøborgmesterens Tilværelse i denne Tid; den burde engang tages op til indgaaende Behandling¹.

Interessant er af flere Grunde Kristian III's Udsagn i sit Brev af 14. September om, at han overvejede Tanken om et trykt Forsvarsskrift. Hans voldsomme Skridt mod den ene Del af det danske Rigsraad kunde jo nok trænge til en Forklaring, og et Forsvar for Kongens Handlemaade maatte naturnødvendigt blive Anklageskrift mod Bisperne. Et Forsvar for sin Handling havde Kongen allerede, da han skrev sit Brev til Landgrev Filip, besluttet at give den danske Offentlighed. I Danske Kancellis Kopibog findes fra sidste Halvdel af August en Indførsel, som man hidtil synes at have overset; indført før nogle Breve af 1. September finder vi:

»Item breff tiill alle lantzting, huor for K: Mt: haffwer ladheth hegte the bisper her i riighet«².

¹) I den sidste danske Levnedsskildring af Jørgen Kock, i Dansk biografisk Leksikon XIII, 57—62, skriver Astrid Friis bl. a.: »Men J. K. forblev i Kbh. og blev ved Byens Overgivelse 29. Juli 1536 underkastet samme haarde Vilkaar som Ambrosius Bogbinder. Han maatte kun tage Ophold paa et Sted, Kongen anviste ham inden for Monarkiets Grænser. Imidlertid blev J. K. med sin vidunderlige Smidighed og Tilpasningsevne hurtigt taget til Naade. Naturligvis maatte det mægtige Arbejde, han havde gjort for Reformationens Indførelse i Danmark, veje tungt hos Christian III. Kongen tog ham i Sept. 1536 med til Hertugdømmerne, maaske for at beskytte ham mod Adelen. Og vistnok allerede med Udgangen af 1536 kunde han vende tilbage til Malmø og tilmed som Christian III.s betroede Mand«.

²) Tegnelser over alle Lande 1535—38, fol. 197, trykt i Danske Magazin 3. R. VI, p. 45.

Sammenholder man denne sidste Oplysning med Kristian III's Udtalelse i Brevet til Landgrev Filip, maa man slutte, at Kongen har ladet udarbejde nogle Anklagepunkter mod de fængslede Bisper og har ladet dem publicere paa Landstingene; derimod var han lidet tilbøjelig til — som det synes: efter Landgrev Filips Raad — at lade dem trykke; indtil videre vilde han dog lade Spørgsmaalet om et saadant Flyveskrift staa aabent.

Da H. F. Rørdam i 1873 udgav »Kong Christian III's Klageskrift mod Danmarks Biskopper«, var han i Gehejmearkivet blevet opmærksom paa en Arkivfortegnelse fra 1541¹, der indeholder adskillige interessante Punkter. Fortegnelsens Nr. 1 var et Aktstykke, der kaldtes »Bisperne i Danmarks Forbrydelser og Handlinger«; Nr. 2 betegnes som »Proklamation mod Bisperne i Danmark« og der er her senere gjort en Tilføjelse: »mærket med B. Ligeledes en Beretning angaaende Bispen af Sjælland, betegnet med B. Herved allehaande Kopier angaaende Bisperne«². Desuden omhandler Fortegnelsen flere andre Skriftstykker, som mere eller mindre staar i Forbindelse med Bispernes tidligere Færd. Vigtigst i denne Sammenhæng er dog, at det kan fastslaas, at der endnu i 1541 opbevaredes et Skriftstykke, der har indeholdt Anklagepunkterne mod Bisperne, og en Proklamation med disse Anklagepunkter samt en særlig Redegørelse for Joakim Rønnows Forhold.

Disse Akter nævnes ogsaa i et »Register aller vnnd jeder henndell, so zu Coppennhagenn in dem gewelbe vorwart

¹) trykt Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 241—44. Det er ikke lykkedes mig at genfinde denne Fortegnelse, derimod en samtidig Dublet deraf, som ikke indeholder de i Rørdams Eksemplar senere gjorte Tilføjelser; den findes nu i: Arkivvæsenets Arkiv: Diverse Registraturer etc. vedr. Arkivalier i Tyske Kanc. Arkiv ca. 1540—ca. 1730 I.

²) »1. Der Bischoue inn Dennemarken vhorwirkunge vnnd handlung. 2. Ausschreiben widder die Bischoue inn Dennemarkenn [mitt B. gemerckt. Item ein bericht den Bischoff zu Seelandt belangen mit B gezeichnet. Darbey allerley Copeien die bischoff belangen].«

sein« fra 1548¹, der som Nr. 3 har en »Proklamation angaaende Bisperne i Danmark«, som Nr. 4 en »Beretning om, hvorfor Danmarks Riges Bisper blev fanget af Kgl. Majestæt«, som Nr. 5 »endnu en Beretning mod Bisperne i Danmark«, som Nr. 7 »endnu en Proklamation mod Bisperne«².

Historikeren Hans Gram (1685—1748) stødte i 1731 under sine mangfoldige Studier paa, hvad han kaldte: »Fragment af den Bog, som Kong Christian III. lod oplæse imod Bisperne paa Herredagen i Kiøbenhafn, den 30. Octobr. 1536«. Han skrev dette Fragment af og oplyste i en Slutningsnotits³, at »det er ellers øyensynligt, at Skriftet har været en Ofversættelse af en Tydsk Concept, og at interpres Danicus ey har været stærk nok, til at giøre Stilen i Dansk, her og der, noksom sammenhængende, skikkelig og forstaaelig. Sært nok, at samme Piece, der dog har (som jeg før har sagt) været i vore fordums Historicorum Hænder, Ar. Hvitfelds, Jo. Suaningii og Nicolai Cragii, er siden blefven saa overmaade rar og usiunlig, at alle, som jeg hafver spurt derom, hafve forsikret, aldrig at hafve seet eller fornummet den nogenstæds, saalidet som jeg har kundet hitte den i Archiver, eller andre blant Samlinger«.

Midt i Haandskriftet var der, oplyser Gram, en Lakune paa 5 eller 6 Blade, og ogsaa Slutningen manglede; men »de Blade, som her, udj det eniste af mig antreffede Exemplar, fattes, hafver jeg ofver 20. Aar tilforne haft udj Hænder og læst, nemlig An. 1709. eller 1710. og det hos Sl. Wielandt⁴, som den Tiid var ung Student, og logerede

¹) i Arkivvæsenets Arkiv: Arkivregistraturer.

²) »3. Ausschreyben vber die Bischoue. 4. Bericht, worumb die Bischoff des Reichs Denmark vonn König: Matt: gefangen. 5. Noch ein bericht jegenn die Bischoue in Dennemarck . . . 7. Noch ein Ausschreibenn jegen die bischoue.«

³) trykt Danske Magazin 2. R. III, p. 28—30, her gengivet efter Originalen (se Side 511).

⁴) Avisudgiveren Joachim Wielandt (1690—1730).

i sin Moders iboende Huus paa Vor Frue-Kirkegaard. Jeg, (som og da var ung, ipso tn. ætate major,) besøgte ham undertiden, og erindrer mig meget vel, at en Sommer-Aften viiste hand mig, som en Raritet, disse Blade, som vj læste igiennem tilsammen, hvoraf mig endnu er i Hukommelse Bispens af Vendsyssel hans Omgang med Jomfruerne i Hundslund-Closter, eftersom samme Closter er i mit Fødeland, og jeg har været der da jeg var en Dreng paa 8 Aar¹. Sl. Wielandt sagde mig da, at hafve faaet disse Blade af Erik Rosenkilde Klokker til Vor Frue Kirke², samt og nogle smaae gamle Breve, som mig siintes var om ingen magtpaaliggende Ting. Siden den Tiid hugsede jeg ikke mere derpaa; indtil mig, (som før er mældet) hendedes den Lykke, at treffe paa det forreste Stykke af selfsamme Piece³, da jeg klarligen blef ofverbeviist, at Sl. Wilandtes Blade vare just de, som herudj fattedes, og vare skilte fra eodem ipso exemplari. Klokkeren Rosenkilde hafver altsaa taget dem paa Hvælvingen af Sacristiet, udaf een af de omtalte Bref-Kister. Og Skaden stod nu ey til at reparere, saasom Sl. Cancellieraad Wielandt hafde

¹) dette har været omtalt i Slutningen af Haandskriftet i dets oprindelige, fuldstændige Skikkelse; jvfr. Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 191.

²) Om Klokkeren Erik Rosenkilde se Bjørn Kornerup: Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie, p. 236.

³) »Reliqua in exemplari, quod unicum hucusque (an. 1731.) nobis oblatum, deerant. Inventum hoc autem fuit, lacerum & mancum, inter chartas & membranas Nobilium quarundam familiarum, in septem cistis asservatas, quæ, cum nemini jam viventium aliqua de iis esset notitia, post incendium Hafniense anni 1728. repertæ fuerunt supra testudinem Sacelli Templo D. Virginis adiuncti, (istic scil. ubi inferius Conclave Conventus Ministerii Hafniensis, in medio Bibliotheca Hopneriana, & supra illam Bibliotheca Vetus Acad. collocatæ.) istiusque chartarum & membranar. farraginis magna, & potior quidem pars pertinuerat ad præcipuos quosdam suo ævo Daniæ Viros Regnique Senatores, Esgerum Bille, Andreæm Bille, Magnum Guldenstiern, Petrum Oxe &c. de domesticis maximè ipsorum rebus, sed & nonnulla de publicis. Nunc totum illud, quicquid est, ad Tabularium Regium secretum, ut vocatur, translatum«.

mistet alt hvad hand hafde af Papirer, i Ildebranden An. 1728«.

Gram havde ikke kunnet finde noget andet Eksempplar deraf i Arkiverne, og han formodede, de var blevet tilintetgjort af Adelen og Rigsraaderne, da dette Skrift jo dog indeholdt kraftige Anklager mod deres Slægtninge, Danmarks sidste katolske Bisper. Han mente imidlertid, at dette Skrift havde været baade Hvitfeldt og Niels Krag i Hænde; det maatte være Kilden til Hvitfeldts Beretning (Folioudgaven II, p. 1489: »Paa samme Herredag/ den 30. Octobris effter hans Befalning haffde møt« og p. 1490: »Vdi lige maade lod hans Mayst. giffve tilkiende fire Timer langt paa Eftermiddagen«) og til Niels Krags Fortælling (i den latinske Udgave, p. 153: »mox prolixam adversus qvemlibet antistitem ecclesiasticam illam dignitatem in perpetuum aboleri«)¹. Derfor indledede han sin Afskrift med de paagældende Stykker af Hvitfeldt og Krags Værker. Da Slutningen af hans Forlæg manglede, meddelte han i Stedet Afskrift af et Udtog af det tabte efter et Haandskrift i Gehejmearkivet, et Manuskript, der efter hans Mening skyldtes den ældre Hans Svaning (1503—84), men som stammer fra Anders Sørensen Vedels Haand². Denne sidstnævnte maatte altsaa have kendt det oprindelige, fuldstændige Anklageskrift.

¹) »Ceterum de Documento hoc nostro, quod Libri nomine appellatur Hvitfeldio (Histor. Chr. III. pag. 1490. edit. in fol.) mirari possumus nullum ejus exemplar in Archivis nostris reperiri; cum tamen ibidem Recessus ille, seu Sanctio Pragmatica, cujus editionem curavi ad calcem Annalium Chr. III. per. Nic. Cragium, & cujus recitatio eodem ipso die, quo hujus nostri, peracta, plus semel occurrat, nec non alibi exempla ejusdem sese offerant. Credere ergo licet, Nobilitatem, & Senatores præsertim regni id operam dedisse, ut supprimeretur, propter gravissima illa Episcopis, utpote fratribus & cognatis suis, impacta crimina. Fuit tamen ad manus Nicolao Cragio, ut patet ex Annalium ejus lib. IV. pag. 153«.

²) »Usus quoque eo Jo. Svaningius Rip. senior, qui epitomen seu Breviarium ejus, oppido succinctum, fecit. Hocque inter chartas ejus mihi repertum, nunc exscribendum atque hic subjiciendum duxi«. Dette Haandskrift af Vedel havnede i Gehejmearkivet, hvorfra det i 1784

Grams Afskrift med hans før nævnte Tilføjelser og Notitser havnede i Gehejmearkivet¹. Det var ikke nogen bogstavret Afskrift; som det skal ses, kan dette nu paa-vises. I 1810 blev Grams Manuskript af Gehejmearkivar G. J. Thorkelin (1752—1829) udgivet i *Danske Magazin*², idet Thorkelin dog erstattede Grams Citat fra den latinske Udgave af Krag's Historie med det tilsvarende Stykke fra Oversættelsen³.

Derimod mente H. F. Rørdam i 1873, at »det Grundskrift, som Gram har afskrevet, synes nu tabt«⁴. Dette er dog ikke Tilfældet. Det var, som Gram meddelte, blevet indlemmet i Gehejmearkivet sammen med de øvrige Fund fra Frue Kirke; men det skjulte sig i Rørdams Tid under Betegnelsen: »Rigens Raads Breve No. 11. Christian III Article, hvorom Rigens Raad havde at raadslaae 1534, fattes Enden«⁵. Senere er dets rette Indhold blevet Arkivar, Dr. phil. William Christensen klart, og det er blevet flyttet til sin nuværende Plads, ved Siden af Grams Afskrift⁶.

Der er ikke nogen Tvivl om, at dette Manuskript med det 16. Aarhundredes Skrift har været Grams Forlæg. Det udviser netop de af Gram angivne Lakuner og paa en saadan Maade, at man ligefrem kan se, at de paagældende Blade mangler, revet ud af Sammenhængen. Skriftet er

afleveredes til Det kongelige Bibliotek, hvor dets nuværende Betegnelse er: Gml. kgl. Saml. 2558 4°. Det er paa 8 Blade og benævnes: »Gravamina adversus Episcopos post mortem Frederici I eller Besværing's Poster mod de sidste Catholske Bisper«. Det er af H. F. Rørdam i hans »Historie-skrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen«, p. 94, paavist, at Gram i sin Afskrift har gjort sig skyldig i adskillige og ret slemme Læsefejl.

¹) under Signaturen: *Danske gejstlige Sager* Nr. 71. Nu findes det i Pergamentsamlingen B. 4: *Bispernes Afsættelse*.

²) *Danske Magazin* 2. R. III, p. 1—30.

³) Krag og Stephanius I, p. 157: »... lod han oplæse en vidtløftig Klage ... det herefter allene skulde forblive ved verdsligt Regimente«.

⁴) Rørdams *Monumenta* 1. R. I, p. 140.

⁵) Gehejmearkivregistraturen Bd. 10, p. 241.

⁶) Pergamentsamlingen B. 4: *Bispernes Afsættelse*.

iøvrigt meget haardt medtaget af Fugt og Svamp og trænger i højeste Grad til Konservering, hvis det ikke skal gaa helt til Grunde; store Stykker er allerede forsvundet af hvert enkelt Blad¹.

I Begyndelsen af 1870'erne gjorde Chefen for Universitetsbiblioteket i Uppsala, Dr. phil. K. G. Styffe opmærksom paa, at der i en gammel Kopibog i det svenske Rigsarkiv fandtes en omtrent samtidig Afskrift af Klageskriftet mod Bisperne under Titlen: »Om Bespernis Handell etc. j Danmark och hwarfore the haffue kommit ifrå theris stiftt och andre äger«. Ved Styffes Mellemkomst erhvervede H. F. Rørdam en Afskrift heraf. Naar Indførselen i den svenske Kopibog mangler baade Indledningen og Slutningen paa, hvad Rørdam kalder »Klageskriftet«, havde dette efter hans Opfattelse en ganske naturlig Forklaring. Indførselen maatte efter hans Antagelse være sket efter et Grundskrift, som af Kristian III var blevet sendt til Gustaf Vasa, formentlig for at retfærdiggøre Kongens drastiske Skridt mod Bisperne, hvoraf Joakim Rønnow var den svenske Konges Slægtning og derfor gentagne Gange i Gustaf Vasa fandt en Fortaler, som ved personlig Henvendelse til Kristian III søgte at faa denne til at løsgive Bispen, dog uden at denne Hensigt naaedes. I Indledningen til Klageskriftet, som man kender fra det danske Fragment — Rørdam dog kun i Grams Afskrift — læses en almindelig Henvendelse fra Kristian III til Rigets Stænder, hvori Kongen forklarer Situationen ved Frederik I's Død, kritiserer Rigsraadets Optræden under Mellemregeringen og søger at begrunde og forsvare sin

¹) Desværre deler Skriftet i saa Henseende Skæbne med en meget stor Part af Rigsarkivets Pergamentsamling; skønt Rigsarkivet raader over en dygtig Konservator, tillader Budgettet ikke, at han frigøres for sin anden Funktion, som Rigsarkivets Bogbinder, og udelukkende sættes til det langt vigtigere Konserveringsarbejde, hvor øjeblikkeligt paa-trængende Opgaver vilde give ham Beskæftigelse nok i en Aarrække. Dansk Historievidenskab burde paa dette Punkt raabe et kraftigt: Vagt i Gevær!

egen Fremgangsmaade i Almindelighed. Dette var der ikke nogen Grund til at sende den svenske Konge. »Slutningen, af hvilken vi kun have et kort Udtog af Vedel, synes dels at have indeholdt en Art Recapitulation, til Godtgjørelse af at Herrebisperne vare unyttige, dels en Redegjørelse for, hvorledes Kirkesagerne for Fremtiden agtedes ordnede«. Dette maatte ogsaa være uden Interesse i denne Sammenhæng¹.

Den svenske Afskrift har den Interesse, at den for det første udfylder Lakunen midt i Grams Forlæg (en hel Del af Klagepunkterne mod Joakim Rønnow) og for det andet udfylder Lakunen i Slutningen af Grams Forlæg (det sidste Par Klagepunkter mod Ribebispen, Anklagerne mod Viborgbispen, mod Bispen paa Fyn og Bispen af Børglum), hvor man hidtil havde maattet lade sig nøje med Vedels korte Udtog.

Da H. F. Rørdam havde faaet Afskriften fra Sverige, udgav han derpaa i 1873, hvad han kaldte »Kong Christian III's Klageskrift mod Danmarks Biskopper, oplæst paa Gammeltorv i Kjøbenhavn den 30te Oktober 1536«², idet han til Udgivelsen benyttede: 1) Grams Afskrift for den første Dels Vedkommende, 2) den svenske Afskrift i dennes hele Omfang og 3) Vedels Udtog »af en, saavidt vides, iøvrigt tabt Slutning paa dette Skrift«³.

I Efteraaret 1899 holdt Professor J. A. Fridericia nogle Øvelser over statsretlige Kilder til Danmarks Historie i det 16. og 17. Aarhundrede og fremsatte da den Anskuelse, at man (d. v. s. Gram og Rørdam) var standset for tidligt i Benyttelsen af Vedels Udtog, da dette Haandskrift indeholdt mere, som angik denne Sag⁴. Dette foranledigede Erik Arup til at foretage en Undersøgelse, og Resultatet

¹) Rordams Monumenta 1. R. I, p. 140—42.

²) Rordams Monumenta 1. R. I, p. 143—99, med en Indledning (p. 133—42) og et Tillæg af Aktstykker (p. 200—56).

³) Rordams Monumenta 1. R. I, p. 198.

⁴) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 589.

fremlagde han i en Afhandling: »Det saakaldte Klageskrift mod Biskopperne 1536«¹. Han var naaet til den utvivlsomt rigtige Anskuelse, at hvad Rørdam havde offentliggjort sammen med endnu nogle Punkter fra Vedels Udtog ikke var et Klageskrift mod Bisperne, men en kongelig Proposition paa Herredagen i Oktober 1536, en Trontale, som han kalder det i sin Danmarks Historie².

Resultatet var saaledes blevet, »at der af Samtid og Eftertid er blevet hæftet en falsk Etikette paa Kong Christians »Bog«; det er ikke et »Klageskrift«, det er en kongelig Proposition; paa Rigsdagen i 1536 er som paa andre danske Herredage blevet oplæst en kongelig Proposition«³. Af denne kongelige Proposition savnede man imidlertid Ordlyden af Slutningen, da man kun kendte den i Vedels Udtog, og dette var endda efter Arups Anskuelser næppe frit for Vedels egne Tilsætninger⁴.

Herved kan man imidlertid efter min Opfattelse ikke blive staaende. Som foran paavist, har Kristian III virkelig overvejet Udsendelsen af et trykt Anklageskrift. Ligeledes er det uden for al Tvivl, at der har været udarbejdet nogle Anklagepunkter mod Bisperne. Endelig er der i en officiel Kopibog Vidnesbyrd om, at disse Anklagepunkter skulde publiceres paa Landstingene; om de ogsaa er blevet det, lader sig næppe dokumentere; men Kontraordrer ses i alt Fald ikke at være givet. Det foran omtalte Brev fra Hans Stygge til Ove Bille tyder paa, at der ogsaa i København er blevet fremsat en Redegørelse i Form af en kongelig Proklamation⁵.

Der er efter min Mening en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at disse Anklagepunkter, som kendes fra samtidige Arkivregistraturer, men ikke synes at være paa-

¹) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 587—97.

²) Erik Arup: Danmarks Historie II, p. 482.

³) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 590.

⁴) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 592.

⁵) Se Side 506 flg.

truffet i Arkivets Fonds i nyere Tid, har dannet Grundlaget for den Del af den kongelige Proposition, som retter Anklager mod Bisperne; da alle Forarbejder til den kongelige Proposition synes at være tabt, kan denne Opfattelse ikke dokumenteres. Som Arbejdsmateriale ved Udarbejdelsen af Klagepunkterne synes man imidlertid at have haft forskellige Akter. I den af Rørdam gengivne Arkivfortegnelse nævnes saaledes under Punkt 2: »Darbey allerley Copeien die bischoff belangen«, under Punkt 4: »Vhorpflichtunge des Bischofs von Seelandt gegen dem zu Wentzhusel weybnhemens halbenn«, under Punkt 5: »Wes sich der Bischoff zu Seelandt gegen konnig Friderichenn, ehe er zum Stifft kommen, vorpflicht«, under Punkt 9: »Copy wie vnd welcher massenn sich der Reichs Rath gegen Kon. Mt. der Bischoue halben vhorpflichtet«, under Punkt 32: »Vhorschreybung des Bischoffs zu Rothschilde Konnig Fridrichen seligen gegeben, als er das Stifft angenohmmenn Ao. 1529« og under Punkt 34: »Die Reichs Rethe zu Dennemarken vorschreibung, das hinfurder kein Bischoff inn Dennemark zugelassen werden solle¹. I »Register aller vnnd jeder henndell, so zu Coppennhagenn in dem Gewelbe vorwart sein« 1548 nævnes under Titlen »Etzliche denische hendell« som Nr. 2: »Ein Registrandt des Bischoffs von Selandt gewessen«, som Nr. 10: »Des Bischoffs zu Rottschilde vhorschreibung Konnig Fridrichen gebenn«².

Efter at være kommet til sin Konklusion om det saakaldte »Klageskrift«s sande Karakter fortsatte Erik Arup imidlertid saaledes i sin førnævnte Afhandling: »Tilbage staar at undersøge, om der er historiske Forfattere, der have kendt og nyttet Propositionen, og om man hos dem kan finde yderligere Oplysninger om dens Indhold. Gram antager, at Hvitfeldt og Krag have kendt den. At Hvitfeldt har kendt den, bekræfter Dr. Rørdam ved et Eksem-

¹) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 241—44; jvfr. Dubletten af denne Arkivregistratur (se foran Side 507).

²) i Arkivvæsenets Arkiv: Arkivregistraturer.

pel, og det er desuden klart af hele hans Tekst, hvori han dog kun meddeler et forkortet Aftryk af Propositionens Indledning. . . . Derimod har Gram næppe Ret i sin Antagelse af, at ogsaa Krag har kendt selve Propositionen. Som Støtte for sin Anskuelse henviser han til Krag's ret udførlige Referat deraf, men Forholdet synes i Virkeligheden at være det, at Krag har opbygget sit Referat paa Grundlag af Vedels Udtog, suppleret med Hvitfeldt og Recessen¹. Arup faar som Resultat af en Undersøgelse vedrørende dette Punkt: »Saaledes er man da henvist til alene hos Vedel at søge Oplysning om Propositionens fuldstændige Indhold«², d. v. s. at man fra det Punkt i Propositionen, hvor den svenske Afskrift ophører, skulde være henvist udelukkende til Vedels Udtog, hvis man vilde have Oplysning om Indholdet af Propositionens Slutning.

Jeg er efter forskellige Undersøgelser ikke enig i denne Opfattelse og mener, at jeg kan dokumentere, at Arups vigtigste Argument paa afgørende Maade kan imødegaaes en Gang for alle, hvilket vil ske i det følgende. Blot skal her mindes om, hvad Ellen Jørgensen skriver i sin Bog om »Historieforskning i Danmark indtil Aar 1800«: »Huitfeldt synes hovedsagelig at have faaet sit ad privat Vej, Optegnelser, Concepter og Copier, sat op og samlede af Medlemmer af Rigsraadet og andre, der var med i Begivenhederne, efter Øjeblikkets Krav og for at holde Sagernes Gang fast i Erindringen; Krag havde i Følge Bestallingen Ret til at faa Afskrifter fra Kongens Arkiv, men har nok ogsaa faaet Originaler udleverede derfra; Listen over hans efterladte Papirer giver Indtryk af, hvormeget han har haft mellem Hænder«³. I denne Liste, som er udgivet af S. Birket Smith, bør maaske fremhæves følgende Papirer: »Kiøbenhafns Artickler Anno 1536, Convolut. 5.«, »Kong

¹) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 593.

²) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 597.

³) Ellen Jørgensen: Historieforskning i Danmark indtil Aar 1800, p. 106.

Christianns allehaande Recesser paa Danske, Item Handfestning, item foreining med Slesswig oc Holstenn etc., indbunden udi Pergament«, »Om werdsslig Regiment« samt »Copiæ Episcoporum, in membrana«¹.

8. Herredagen i København i Oktober 1536.

Straks efter Københavns Overgivelse havde Kongen ladet indkalde til en Herredag i København. Den skulde træde sammen den 15. Oktober 1536, og her skulde møde: Rigsraaderne, den menige Adel, Borger- og Bonderepræsentanter; det var altsaa i Virkeligheden et Stændermøde, Kongen havde sammenkaldt; efter Bispernes Fængsling var der ikke Tale om, at Gejstligheden skulde være repræsenteret. Hos Krag hedder det herom²:

»Christianus, ne quis publicum regni liberi statum injussu populi mutare eum criminaretur, indictis comitiis, ex plebe urbana ac rustica delectos, ex nobilitate superstites universos Hafniam vocat. Ordo ecclesiasticus, qvi captis antistitibus perturbatus erat, exclusus, ne dominari in comitiis assvetus, libertati suffragiorum officeret, qvia contra eum omnia fere tendebant.«

»Paa det at ingen skulde kunde beskylde Kongen for at gjøre nogen Forandring i Staten udi et frit Rige, lod han beramme en Herredag i København, og lod til samme kalde nogle med Fuldmagt af Borgere og Bønder, samt den gandske Adel. Den geistlige Stand, som ved Bispernes Fængsel, var bragt i Forvirring, blev ikke kaldet til dette Møde, at siden den pleyede at have Overmagten paa Herredagene, den da ikke skulde hindre de andre Stænder udi deres Stemmer, eftersom de næsten alle vare stridige imod Adelens Fordeele.«

¹) S. Birket Smith: Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728, p. 116, 117, 118 og 120.

²) Nicolai Cragii Annales, p. 152. — Krag og Stephanus I, p. 156.

Hvitfeldt fortæller lidt mere kortfattet om Herredagens Sammentræden¹:

»Simonis & Judæ Dag / holtis der en almindelig Herredag i Kiøbenhaffn / huort hen mesten all Adelen offver alt Rigit vaar forskreffven / oc vaare der ved 400. Adels Personer / deris Naffn findis udi den Første Recess, hvo dennem hafver lyst at læse. Disligeste vaare did forskreffne Kiøbstædernis Fuldmechtige / oc nogle fornemme Bønder aff huert Herrit offver alt Rigit«.

C. Paludan-Müller skriver i sin Grevens Fejde beundrende om den Hurtighed, hvormed denne Herredag naaede til Ende med sit Arbejde: »Rigsdagen var sammenkaldt til den 15de October. Fraregner man de Dage, der maatte hengaae inden Forhandlingerne virkelig kunde begynde, maa man beundre den Hurtighed, hvormed Alt er udført; thi den 30te October 1536 ere Slutningsakterne udfærdigede og dermed Alt endt. Dette havde ikke været muligt, havde ikke det, der skulde skee, staaet fuldkommen klart for Kongen og de ledende Mænd og været saaledes forberedt, at Forsamlingen kunde i Hovedsagen indskrænke sig til at samtykke hvad der forelagdes². Han udtaler sig endvidere om, hvorledes Forhandlingerne efter hans Formodning kan have formet sig:

»I hvilken Form Rigsdagen har forhandlet, er os ubekjendt. Der er intet Spor til, at den har været adskilt efter Stænder, i tre Curier; paa den anden Side kunne parlamentariske Forhandlinger ikke vel tænkes i en Forsamling, som talte over 400 Adelsmænd, langt over 500 Bønder og sikkert ikke under henvend 200 Kjøbstædmænd. En saadan Forsamling kunde i Kjøbenhavn neppe engang være under eet Tag undtagen i en Kirke. Derfor synes det rimeligst, at de egentlige Forhandlinger ere foregaaede imellem Regeringen og et Udvalg. Men selv i et saadant kan man ikke tænke paa Debatter og Opposition, naar Konge og Rigsraad vare enige med Adelen og fremlagde Alt udarbejdet mere til Vedtagelse end til Prøvelse. Hvorledes

¹) Hvitfeldt II, p. 1489.

²) C. Paludan-Müller: Grevens Fejde II, p. 372.

skulde ogsaa de nys overvundne Borgere og Bønder gjøre nogen selvstændig Mening gjældende ligeoverfor de endnu fuldtrastede Seierherrer, selv om de ikke havde været enige med dem i Hovedsagen? Saaledes kunde Alt afgjøres paa faa Dage. Alle-rede den 30te October udfærdigedes den nye Constitutionsakt; og i en offentlig Forsamling paa Gammeltove, et saakaldt Bur-sprog, bifaldt den menige Adel, Borgere og Bønder, efterat have hørt det Foredrag, der oplæstes i Kongens Navn, med eenstem-migt Raab hvad der blev foreslaaet, og Recessen var nu alminde-lig Landslov¹.

Da C. Paludan-Müller 20 Aar senere udgav sin »De første Konger af den oldenborgske Slægt«, var hans For-modning blevet til Vished; thi han skrev da: »Rigsdagen var sammenkaldt til den 15de Oktober. Kun Adel, Borgere og Bønder mødte dennegang, ikke Geistligheden. Alt var afgjort i Forvejen mellem Kongen og Raadet, saa at Rigsdagen selv kun havde at samtykke hvad der blev den meddelt².

Kristian III havde umiddelbart før 1. September for-ladt København og var taget til Hertugdømmerne; tid-ligst den 16. Oktober, men i alt Fald den 18. Oktober var han atter paa Københavns Slot³. Derefter maa Herredagen formodes at være traadt sammen⁴. Det har, som Paludan-

¹) C. Paludan-Müller: Grevens Feide II, p. 377.

²) C. Paludan-Müller: De første Konger af den oldenborgske Slægt, p. 626.

³) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 20—23. — Tegnelser over alle Lande 1535—38 i Danske Magazin 3. R. VI, p. 31—55 (enkelte Dateringer).

⁴) Erik Arup skriver i sin Danmarks Historie II, p. 482: »Rigsdagen kom næppe til at træde sammen før efter 20. oktbr«, uden at det kan ses, hvormed denne Formodning begrundes; der foreligger intet om nogen Udsættelse af Herredagen i Kildematerialet bortset fra, at Kongen, som ovenfor meddelt, tidligst kan have været i København den 16. Oktober. Formodentlig har Erik Arup tænkt paa det af A. Heise i Kirkehistoriske Samlinger 2. R. V, p. 576, meddelte Indkaldelsesbrev af 19/10 1536 til Viborg Kapitel, hvorved dette beordres til at sende 3—4 Repræsentanter til den Herredag, der skulde træde sammen den 15. Oktober! Saafremt Opløsningen af Dateringen er rigtig, ser det jo noget mærkeligt ud; men

Müller skriver, været en stor Forsamling. Den store Reces, der blev et af dens Resultater, nævner selv, at til Stede var: 19 Rigsraader, 364 andre Adelsmænd, Repræsentanter for ialt 81 Købstæder og for Herrederne¹.

Det er noget ejendommeligt, at Kristian III paa et Tidspunkt, hvor han maatte være optaget af Forberedelser til Herredagen, forlader Hovedstaden og drager til Hertugdømmerne. Det hænger imidlertid sammen med, at han samtidig havde nogle vigtige Forhandlinger med de tyske lutherske Fyrster; her var hans personlige Tilstedeværelse egentlig paakrævet, men da et planlagt Møde i Zerbst mellem ham og de tyske Fyrster vilde kollidere med den kommende Herredag i København, maatte han melde Afbud til Zerbstmødet. I Stedet havde han sat Hertug Ernst af Braunschweig-Lüneburg Stævne i Rendsburg den 28. September og førte i de første Dage af Oktober her nogle Forhandlinger med Hertugen².

Paa Rejsen gennem Hertugdømmerne traf Kongen omkring den 12. September i Haderslev sammen med sin tyske Kansler Wolfgang von Utenhof³. Det maa være

det behøver ikke at udsige noget om Rigsdagens faktiske Sammentræden; de tre Medlemmer af Kapitlet var blot hidkaldt »for at høre Vor Vilje«, ikke for at deltage i Forhandlinger af nogen Art; de nævnes i Recessen som Adelsmænd — ikke som gejstlige Personer.

¹) Erik Arup skriver i sin *Danmarks Historie* II, p. 482: »Sikkert nok blev ogsaa bønderne indkaldt til rigsdagen 1536, men om deres medvirken kan vi aldeles intet sige; det sejrende herremandsparti fandt det end ikke fornødent blot at nævne dem i de store lovarbejder, der blev rigsdagens resultat«. Denne sidste Paastand er urigtig. I den store Reces nævnes efter alle Adelsmændene ogsaa alle de Købstæder, som har sendt sine Repræsentanter, uden at disse sidste nævnes ved Navn, og derefter hedder det: »... met fuldmegtige aff alle kiøpsteder och herride offuer allth Danmarcks riige, som her vdi thenne herredag vdi Kiøpnehaffn forsamblet ere«. (Om Recessen se Side 540).

²) For disse Forhandlinger vil blive redegjort i det nævnte Arbejde om dansk Udenrigspolitik 1536—41, som er Anledningen til denne Underøgelse.

³) *Historisk Tidsskrift* 4. R. VI, p. 246—49.

tilladt at formode, at Kristian III har benyttet deres Samvær til at raadføre sig med denne Mand om de Sager, der skulde for paa Herredagen. Allerede Gram havde en Fornemmelse af, at det, han kendte af den kongelige Proposition, oprindeligt havde været affattet paa Tysk og i den foreliggende Form maatte være en Oversættelse — tilmed en maadelig — til Dansk¹; Gram var foruden Historiker ogsaa Filolog, og det kunde være interessant, om en moderne Filolog engang vilde underkaste Propositionen en kritisk Undersøgelse i denne Henseende; selv raader jeg ikke over de fornødne Kvalifikationer dertil. Men holder Grams Opfattelse Stik, kunde man vel — uden at gaa Sandsynligheden for nær — tænke sig, at denne Proposition er blevet til under Kongens Ophold i Hertugdømmerne, i hans tyske Kancelli, med Utenhofs Bistand, og derefter oversat til Dansk. Understreges maa det i alt Fald, at Akterne vedrørende Bispernes Fængsling (d. v. s. Anklagepunkterne mod Bisperne og Rigsraadernes Forpligtelsesbrev af 12. August 1536 m. v.) og det senere omtalte Valgbrev vedrørende Tronfølgervalget i Samtiden har været optaget paa Tyske Kancellis paa Tysk affattede Arkivregistraturer²; det peger ganske afgjort henimod, at disse Sager har hørt under Tyske Kancellis Ressort, følgelig ogsaa ved Udformningen og Udstedelsen. Trods Astrid Friis' Argumentation³ for, at det er Danske Kancelli, som har været i travl Virksomhed før og efter Rigsdagen — saa travl, at der ikke har været Tid til at indføre noget af Betydning, men kun ret trivielle Stævninger og Pas i Kopibøgerne! — kan jeg derfor slet ikke følge Erik Arup, naar han i sin Danmarks Historie skriver: »Rigsdagen kom næppe til at træde sammen før efter 20. oktbr. og har da som tidligere rigsdage faaet forelagt en kongelig proposi-

¹) se Side 508.

²) se Side 507 flg. og 515.

³) i Scandia VI, p. 244 flg. — En Imodegaaelse af Astrid Friis' Argumentation i det enkelte kræver og vil faa en særlig Afhandling.

tion, en trontale, formentlig forfattet af Johan Friis, men sikkert i samraad med Mogens Gøye¹.

At der blev udfoldet travl Virksomhed i København i Slutningen af Oktober og Begyndelsen af November 1536, er ganske givet. Der førtes en Række vanskelige udenrigs-politiske Forhandlinger med den svenske Konges Repræsentanter og Repræsentanter for hans Modstandere. Der blev gennemført nogle meget vigtige Bestemmelser, der lagde Danmarks egne indre Forhold i faste Rammer; Danmark fik en ny Forfatning, og det blev slaaet fast, at den danske Kirke for Fremtiden skulde være en luthersk Fyrstekirke; men som Erik Arup meget rigtigt siger²: om selve Forhandlingerne paa Herredagen ved vi aldeles intet; han tager dog et Forbehold med Hensyn til Tronfølger-valget, som jeg skal komme tilbage til.

Situationen var jo den, at denne Herredag holdtes faa Maaneder efter, at Kongen havde besejret al Modstand i Riget med Vaabenmagt. Stærke Kontingenter af tyske Lejetropper laa endnu i den Hovedstad, hvor Herredagen blev holdt. Af Rigets Stormænd havde Kongen anbragt den ene Part under Laas og Slaa; en anden Part var som Fanger kommet i hans Varetægt fra Krigsfangenskab i Mecklenburg; Resten havde han bundet med stærke Forpligtelsesbreve. Den menige Adel havde efter Johan Peins Udsagn hilst Bispernes Fængsling med Jubel. Borgerstanden var luthersk og kunde i alt Fald vente, at den nye Konge vilde realisere deres Ønsker om en Reformation. Bondestanden har næppe haft megen politisk Forstaaelse at gøre sig gældende med. Gejstligheden var slet ikke repræsenteret. Under disse Omstændigheder har der næppe været meget af den Slags Diskussion, der kan betegnes som Forhandling. Snarere maa man formode, at alt taget i Betragtning, har dette Stændermøde været sammenkaldt for at faa Nyordningen forelagt som en Meddelelse

¹) Erik Arup: Danmarks Historie II, p. 482.

²) Erik Arup: Danmarks Historie II, p. 483.

fra Regeringen¹ til enstemmig Vedtagelse; en moderne Historiker behøver ikke megen Indfølelse for at kunne leve sig ind i de Forhold, hvorunder Danmarks Nyordning blev til.

Hvitfeldt nævner først, at Kongen udstedte en Haandfæstning den 30. Oktober 1536 og fortsætter derefter om Herredagen²:

»Paa samme Herredag / den 30. Octobris, Mondagen for alle Helgens dag / holt hans Naade Bursprock med meenige Adel / Borgere oc Bønder / paa gamle Torff / oc vaar der mit paa Torfvit opbygt it Pallatz / som Kongen oc Raadit stode paa / huor aff Kongen lod tale til Almuen / Betackendis dennem først / for de godvillige effter hans Befalning haffde møt / hand gaff dennem tilkiende / at efftersom de hannem haffde hyldit oc sorit for deris rette Herre / da haffde hand nu igien sorit dennem allesammen / een oc huer at skulle holde ved Low / Skel oc Ræt oc ved deris Privilegier oc Friheder / oc der paa forskreffvit sig / huilcke Breffve til Raadit oc Adelen ere offverantvordit. Oc effter som mange udi den forleden Feyde / baade Ædel og Wædel / Borgere oc Bønder / haffde fortørnit hans Mayst. Disligiste med det Oprør / som de gjorde / oc fremmit Krigsmact / som de indtog / med Raaff oc Brand haffde giort stor Skade paa Adelens Gaarde oc Gods / saa de vel haffde fortient paa det høyeste at skulle straffis / dog haffde hans Mayst. fornumstelig hos sig betenckt / at hues saadant skulde hæffnis eller straffis / da bleffve der aldrig Ende paa Blods Vdgydelse / men Mistroende / Kijff / Had / Fiendskaff / oc større Wro / Bulder oc Tumult vilde effterfølge.

Da paa det at Weenighed / Fiendskaff / Misforstand / maatte affskaffis oc bortkastis / God Villie / Eenighed oc Venskaff igien stiftis / oc effter at Gud Almectigste / aff sit gode Forsiun / nu haffver giort Ende paa denne besværlige Feyde / da vilde hans Mayst. naadelig tilgiffve alle / baade Ædel oc Wædel / Borgere oc Bønder / hues Forseelse de haffve giort oc begangit imod hannem / oc vil tage dem alle ud aff Wnaade oc Wgunst / oc sette dem alle igien udi Gunst / Naade oc Venskaff. Oc efftersom

¹) Det før nævnte Brev til Viborg Kapitel ¹⁹/₁₀ 1536 (Kirkehistoriske Samlinger 2. R. V, p. 576): De indkaldtes »for at høre Vor Vilje«, ikke til nogen Forhandling.

²) Hvitfeldt II, p. 1489 flg.

hand nu haffver tilgiffvit alle deris Brøst oc Forseelse / saa vil hand udi lige maade haffve Adelen / Borgere oc Bønder / sammensæt udi Fred / Eenighed oc gaat Venskaff / oc haffver derfor handlit med Adelen / at de aldrig effter denne Dag skulle ancke / klage eller besvære dennem / paa hues Borgere oc Bønder haffve dennem imod giort / ey heller vil hand / at Borgere eller Bønder skulle dennem offver Adelen besvære / hues de her til Dags haffve dennem imod giort / udi forleden Feyde / oc før / udi nogen maade / men skulle være oc bliffve huer andens gode Venner / vide oc ramme huer andens Gaffn oc Beste / saa at aldrig skal paatalis / hues udi forleden Feyde skeet er / men det at være en død oc afftalit Sag til evig tid / i alle maade.

Vdi lige maade lod hans Mayst. giffve tilkiende / huorfor hans Mayst. dennem saa almindelig haffde ladit forskriffve / fordi hans Mayst. med deris Raad / actede / at giøre nogen ny Skick oc Ordinantz, baade udi den Geistlige / oc udi den Verdslige Handel / huor udi hans Mayst. vilde bruge deris gode Raad oc Samtycke. Oc bleff da faaregiffvit / aff huad Aarsager hans Mayst. haffde ladit fengsle alle Bisperne / som vaar / fordi hans Mayst. vilde / at Guds Ord oc Evangelium reent oc klart skulde prædickis offver alt Rigit / huor imod Bisperne altid haffve set dem / at de deris Stict / Velde oc Mact maatte beholde / huor med de gaffve Aarsag til forledne Krig / baade der med / oc disligiste at de ingen Konge haffve villit udvæle effter hans Herre Faders død / oc ladit Rigit Hoffvitløst. Oc bleff der foruden oplæst en heel Bog udi Artickels vijs stillit offver Bisperne / huad hans Mayst. huer haffde at beskyalde udi sær.

Effter at samme Artickle vaare oplæste / bleff Meenigheden bespurdt / om de vilde / at enten disse Bisper eller andre udi deris sted / udi lige mact skulde nogen tid igien tilskickis. Da raabte Almuen / den ene i den andens Mund / at de vilde bliffve hos det hellige Evangelium / oc icke haffve saadane Bisper meere / oc at Stictens Gods skulde leggis under Kronen / Kronen til Bestyrckelse / oc dennem til lise / at mand icke saa ofte skulde skatte den fattige Almue. Paa samme tid blef oc oplæst atskillige ny Ordinantzer udi den Verdslige Handel / giort Rigens Vndersaatte / Ædel oc Wædel / til Bistand / Gafn oc Eenighed / Adelen / Borgernis oc Bønders Privilegier, Friheder oc Kiøbmandskaf anrørendis. Huilcke Artickle flesten siden i den Recess, til Colding giort / inddragne ere. Der med bleff huer hiem forloffvit / oc dette Bursprock fick Ende / som varede ungefær fire Timer langt paa Efftermiddagen.«

Det vil ses, at Hvitfeldt er gaaet meget summarisk til Værks i sit Referat af, hvad der skete paa Herredagen. I Modsætning hertil har Krag en langt fyldigere Fremstilling¹:

»Qvum ergo ingens ex reliqvis duobus ordinibus hominum multitudo confluxisset, principio cum patribus actum de obligatione, qva jura nobilitatis & ordinum sacramento a Rege præstito confirmantur, qvibus ea verbis conciperetur, ac qvæ jura, immunitasve superioribus adjungerentur, de qvibus postqvam utrinque convenisset, convocata in forum concione, Rex & Senatus in pegmate ad eum usum exstructo consistens, populum circumstantem ex scripto per interpretem affatur.

Exorsus autem a publicarum calamitatum miseratione, ostendit »ex animo se dolere infausta tempora, qvæ rempublicam afflixerint. Ac malorum causam quidem merito ecclesiasticis imponi agnoscit; sed tamen reliqvos ordines non ita culpa procul esse, ut prorsus innoxii sint. Nam nobilitatem contra plebejos multa commisisse, plebem item contra nobiles ac procere nimis infesto odio exarsisse; ac utroque contra rempublicam multorum criminum reos. Sed Regem omnibus ignoscere, ac pro sua clementia delictorum gra-

»Da der nu mange af de to andre Stænder vare forsamlede, blev der først holdt en Samtale med Rigets Raad, hvorledes den Haandfæstning, hvorved Kongen stadfæster Adelen og Stænderne deres Friheder og Rettigheder, skulde forfattes, samt hvad Rettigheder og Friheder, der skulde føyes til de forrige; og da man paa begge Sider vare bleven eenige herom, lod Kongen oprette et Stillads paa Torvet, hvor han satte sig tillige med Raadet, og til den omkringstaaende Almue, som var stevnet til at møde, lod oplæse en skreven Tale, hvori »han bevidnede sin Veemodighed over de ulyksalige Tider, Riget havde været underkastet. Han tilstod vel, at Bisperne havde den største Skyld deri, dog kunde ey heller de andre Stænder aldeles undskyldes, thi Adelen havde gjort den meenige Mand meget imod, og Almuen havde derimod viist sig alt for meget hadefuld og forbitret mod Adelen, saa at de paa begge Sider havde begaaet mange grove Forseelser imod Riget. Men Kongen tog dem alle til Naade, og af Kongelig Mildhed

¹) Nicolai Cragii Annales, p. 152—55. — Krag og Stephanus I, p. 156—59.

tiam facere inclinatum: Videre enim, si omnia ad severæ justitiæ normam exigenda, & vindicanda essent, nullum finem effundendi sanguinem fore. Nolle autem regnum a sanguine auspicari, sed potius benevolentia & gratia id erigere & instaurare. Svadere, monere, rogare, itidem illi ex animo faciant, ac mutua delicta reipublicæ condonent.»

Hac sua moderatione & commonefactione coaluisse qvodammodo nobilitatis ac plebis animos existimans, mox prolixam adversus qvemlibet antistitem perlexit accusationem, memoratis dictis & factis, qvibus rempublicam læsisent, aut Regem offendissent. Alia aliis objecta, qvorum pleraqve erant, qvæ extremis suppliciis vindicari jure solent. Uni eorum præ reliquis exprobratum, qvod mens meminisse horret; »optasse eum in diabolum transformari, ut animam Friderici, hæresi infectam, apud inferos qvanto vellet cruciatu posset affligere«. Universi autem hoc nomine maxime insimulati, »qvod doctrinæ reformatæ pertinaciter omnibus viribus obstitissent; qvod Evangelii doctores implacabili odio essent persecuti; qvod jura regni suis statutis & decretis antiqvassent; qvodqve in sua quisqve diœcesi, nec prorsus Pontificii nec Lutherani, reg-

var villig at tilgive enhver sine Forseelser: thi han saae, at dersom han vilde i alle Ting handle efter Rettens yderste Strengthed, vilde der ingen Ende blive paa Blods Udgydelse, med hvilken han ikke agtede at begynde sin Regiering, men vilde heller bygge og opføre den ved Naade og Mildhed. Han formanede dem derfor kiærligen, at de ligeledes af Hiertet skulde tilgive hverandre deres Forseelser.»

Da nu Kongen syntes, at denne hans naadige Formaning kunde være nok til at opvække Adelen og Almuen til indbyrdes Eenighed, lod han oplæse en vidtløftig Klage imod enhver af Bisperne, hvori alle deres formastelige Ord og Opførsel imod Kongen og Riget vare anførte. Man havde Beskyldinger imod hver i sær, hvoraf de fleste gik ud paa grove Forseelser. Men een iblant dem blev frem for andre beskyldt for en Forseelse, som er græsselig at tale om, nemlig: »At han havde ønsket at maatte blive omskabt til en Diævel, paa det han i Helvede kunde pine Kong Friderichs kiætter-ske Siel saa haardt, som han vilde«. Men i Almindelighed bleve de alle beskyldte for, »at have af al Magt sat sig imod den lutherske Lærdom, at de af et uforsonligt Had havde forfulgt de evangeliske Lærere; at de ved deres Recesser og Forordninger havde afskaffet

num sibi erigere constituissent. Eis de causis antistitibus electioni Regis intercedentibus, rempublicam accepisse cladem, qvæ modo ante oculos versetur. Hæc & ejusmodi innumera per summum dedecus & flagitium antistites patrasse, ideoqve visum intolerandam ipsorum superbiam esse, & exitiosam dominationem; proinde placere ecclesiasticam illam dignitatem in perpetuum aboleri, ut potestas omnis reipublicæ deinceps penes procures laicos sit. Doctrinam etiam velle reformari, ac religionem ritusqve ecclesiæ Romanæ cessare; ita tamen, ut si qvi sint, qvi Pontificiis renunciare nollint, non idcirco dissidentes malevolentiam formident, nedum ut vi contra conscientiam adigantur; sed ex verbo Dei de veritate potius erudiantur: Tum si parere recusent, reddituros ipsos Deo fidei rationem. Se nihilominus agnitam veritatem deserere nolle. Qvod si autem pariter illi doctrinam puriorem amplectantur, & ecclesiasticam dignitatem abrogatam velint, haud dubie passuros bona ecclesiasticorum in fiscum redigi; qvod non videantur in meliorem alium usum converti posse, qvam ut inde æs alienum tempore belli conflatum dissolvi, & plebs tributorum exactionibus liberari facilius qveat. Nec tamen censere ita prorsus omnia fisco vindicanda, qvin ad pios usus

Rigets Rettigheder, og havde hver i sit Stift foresat sig at øve kongelig Myndighed, ja havde hverken været ret Romerske eller Lutherske. Af sli-ge Aarsager havde Bisperne sat sig imod Konge-Vallet, og derved styrtet Riget i den Ulykke, som man nu saae for Øyne. Formedelst disse og andre utallige Prøver paa Bispernes skammelige og ugudelige Opførsel, kunde man ikke andet, end ansee deres Hovmod utaalelig, og deres Herredømme skadelig. Hvorfore Kongen fandt for got, at den geistlige Magt og Høyhed blev til ævig Tid afskaffet, og at det herefter allene skulde forblive ved verdsligt Regimente. Det var og hans Villie, at den lutherske Religion skulde oprettes, og den romerske Kirkes Lærdom og Skikke afskaffes: dog saaledes, at hvem der ikke vilde nedlegge den catholske Religion, skulde dog ikke have sig nogen Unaade at befrygte, langt mindre tvinges imod deres Samvittighed, men af Guds Ord underrettes om Sandhed: og dersom de da viiste sig halstarrige, skulde det komme an paa deres eget Ansvar for Gud. Men skulde de antage den lutherske Lærdom, og billige, at den geistlige Magt blev afskaffet, saa kunde det neppe feyle, at de jo ogsaa vilde billige, at de geistlige Godser bleve annammede under Kronen, eftersom man ikke kunde see sam-

remaneant. Nam jura patronatus, quæ nobilibus competunt, servantur; fundi & prædia ecclesiis suis manent; decimæ etiam pro Superintendentibus & aliis doctis viris alendis inferantur; Academia necessariis professorum stipendiis instauretur: Collegii canonicorum & vicariorum, cum prælaturis & præposituris, sua retineant: Reformatis cænobiiis, monachi & virgines ibi, si velint, alantur: & nosocomiis aut ptochotrophiis erigendis de proventibus prospiciatur.«

me bedre anvendte, end paa at betale den Gield, som Riget i Krigens Tid havde paadraget sig, og at lette Almuen for Skatter og Paalæg. Dog var det ikke hans Mening, at det altsammen skulde saaledes tages under Kronen, at der jo skulde blive noget tilbage til gudeligt Brug: thi Adelen skulde beholde deres jus patronatus: Kirkerne deres Jorder og Godser. Der skulde ogsaa indføres Tiende til Superintendenters og andre lærde Mænds Underholding. Universitetet skulde forsynes med behørig Besoldninger for Professorerne. Domkirker, hvor der vare Domherrer og Vicarier, skulde og beholde, hvad dem var tillagt, saavel som og Abbedier og Provstier. Udi de reformerede Klostere skulde Munke og Nonner have deres Underholding, om de vilde blive der; der skulde og henlægges Indkomster til Hospitaler og Fatighuse at oprette.«

Derefter gaar Krag over til at tale om, hvad Kongen havde i Sinde med Hensyn til Rigets verdslige Nyordning; det første Punkt her, om Valg af en Tronfølger, skal jeg senere vende tilbage til, da det har spillet en særlig Rolle i Arups Argumentation for, at Krag ikke kan have kendt den kongelige Proposition. Derefter fortsætter Krag:

»Cujus haud minimam infelicitatem eam esse, quod jura legesque multis modis interpolata, & introductis variis consuetudinibus ac statutis judiciorum ratio labefactata. De-

[Kongen] »saae alleneste paa Rigets Beste, for hvilket det ikke var en liden Skade, at dets Love og Anordninger vare paa adskillige Maader bleven forandrede, og Rettens Be-

liberasse ergo cum senatu etiam de legum emendatione ac judiciorum instauratione, conscriptis legibus & formulis, quibus judices se jure jurando astringant. Eas leges, deinceps recitatas, indicat publico bono ita sancitas, ut jura nobilitatis & plebis tueantur: Utrinque enim ordini consultum se voluisse; ideo & nobilitati, ut immunitatibus pridem impetratis ac jam desideratis gaudeat, indultum: plebi permissum esse commercia, opificia & alia pro cujusque vitæ genere exercere; sed ei interdictum fundos nobilium comparare, aut sibi obligare. Tandem quia insolentius se plebs gessisset, quam par erat, sententiam suam esse, deprecatione culpæ gratiam a nobilitate orandam, quæ & se intercedente, noxam remissura, promississet, ut ita injuriarum omnium in perpetuum memoria oblitteretur ac inducatur. Horum omnium patres secum auctores factos, eisque cuncta probari: restare igitur tantum, ut eadem populus jubeat, velitque.

Tum hujus scripti post quar-
tam horam demum recitatione
finita, populus uno ore exclam-

handling ved adskillig Misbrug af nye Skikke fordervet. Han havde derfor raadført sig med Rigets Raad om at forbedre Lovene og Rettergangs-Maaden, som han vilde skriftlig lade forfatte, saa at Dommerne ved Eed skulde forbinde sig til samme. Dernæst lod han bemeldte Love oplæse, og forsikkrede, at de sigtede til Rigets Velfærd, og til at handthæve saavel Adelsens, som den meenige Almues Rettigheder; thi han havde haft sine Øyne henrettede paa begge Stænders Beste, og derfor benaa-
det Adelen ikke alleneste med de forhen erhvervede, men endog for nærværende Tid ansøgte Friheder. Almuen havde han tilladt at bruge deres Kiøbmandsskab, Haandverker og andre Handteringer, hver efter sin Stand: men han havde formeent samme at kiøbe eller skiøde sig adelige Godser til. Endelig, eftersom Almuen havde ført sig alt for trodsig op imod Adelen, vilde han, at samme skulde gjøre Adelskabet en ydmyg Afbigt, som for Kongens Bøns skyld havde lovet at tilgive dem, saa at alle Uretter skulde ævig være forglemte, døde og magtesløse. Alt dette havde Rigets Raad samtykt tillige med ham, saa at det stod kun tilbage, at Almuen ligeledes vilde give sit Samtykke.

Da dette var bleven oplæst, som varede til Klokken 4 om Eftermiddagen, raabte Almu-

mans, scivit, uti rogasset. Itaque perlata rogatione, tabulæ publicæ confectæ, quibus continerentur hæc omnia decreta, insertis nobilium universorum & delectorum ex plebe nominibus, vulgo Recessum vocant. Atque ad eum modum supremus Senatus, in quem ecclesiastici, videlicet Antistites omnes, & Abbates quidam, nec non Priores, ordinante ita Sancto Canuto, annis abhinc plus minus trecentis quinquaginta, cooptati erant, qui & auctoritate semper prævalere, ex solis laicis (ut vocabantur) constare cœpit: ecclesiasticis ad parendi necessitatem dejectis, ut nullum in Senatu amplius suffragii jus habeant. His cum populo actis, quilibet in publico gaudio lætus, & jam bonæ spei plenus domum se recipiebant. Senatus tum multis de causis aliis cum Rege mansit, tum ut successurus in regnum nominaretur.«

en, som een Mand, at det skulde forblive ved Kongens Beslutning. Herpaa blev der udstædet en Recess, hvori alle forbemeldte Artikler bleve indførte, tillige med hele Adelskabets, samt de Befuldmægtigede af Almuen deres Navne. Saaledes begyndte Rigets Raad at bestaae af verdslige Personer allene, da Bisperne tilforn, samt nogle Abbeder og Priorer vare ongefær for 350 Aar siden efter St. Knuds Anordning bleven antagne, som Lemmer i samme, og havde altid haft de gyldigste Stemmer, men maatte nu lyde Befaling, og ikke meere have nogen Stemme i Raadet. Derpaa gik enhver hiem til sit Huus med Glæde og got Haab, men Raadet blev tilbage hos Kongen, for blant andet at udnævne en Efterkommer i Regieringen.«

Hvad er det nu, Krag meddeler i denne sin Fortælling om Herredagen i 1536? Ja, efter at have berettet, hvorledes Haandfæstningen var fremgaaet af en Forhandling mellem Kongen og Rigsraadet, refererer han udførligt den Tale, Kongen lod holde til Forsamlingen paa Gammeltorv den 30. Oktober, den kongelige Proposition — eller Trontalen, som Arup kalder den. Dette hans Referat skal vi i det følgende se nærmere paa og sammenholde det med selve Propositionen, saavidt vi kender den, og med Hvitfeldts Referat deraf¹.

¹) For Propositionens Vedkommende henvises til Udgaven i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 143—99, for Kortheds Skyld i det følgende blot angivet som »Propositionen«.

Hvitfeldt, men ikke Krag, har Propositionens Ord om Kongens Tak for Forsamlingens Fremmøde; begge Histoireskrivernes Gengivelse af Kongens Indledning om de Riget overgaaede Ulykker er ret summarisk. Hvitfeldt har Kongens Begrundelse af, at han havde sammenkaldt et Stændermøde, Krag ikke. Propositionens Ord om Skatteudskrivningen, som ikke skulde komme Hertugdømmerne, men Danmark selv til Gode, har hverken Hvitfeldt eller Krag. Heller ikke Kongens Løfter om, at han ved sin Nyordning vilde overholde Landets Love og respektere Privilegierne, nævnes af de to Histoireskrivere. Kort nævner de derimod Kongens Formaning til almindelig Udsoning¹.

¹) Propositionen, p. 143—55. — I sin Afhandling »Det saakaldte Klageskrift mod Biskopperne 1536« i Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 594 flg., søger Erik Arup paa Grundlag af en enkelt Passus at paavise, at Krag har benyttet Hvitfeldt og ikke Propositionen som Kilde; det drejer sig om følgende Sted:

Hvitfeldt:	Krag:	Oversættelsen af Krag:
Dog haffde hans Mait. fornumstelig hos sig betenckt, at hues saadant skulde hæffnis eller straffis, bleffue der aldrig Ende paa Blods Udgydelse, men Mistro, Kiff... vilde effterfølge. (Citeret efter Kvartudgaven 1595).	Sed Regem omnibus ignoscere, ac pro sua clementia delictorum gratiam facere inclinatum: Videre enim, si omnia ad severæ justitiæ normam exigenda et vindicanda essent, nullum finem effundendi sangvinem fore.	Men Kongen tog dem alle til Naade, og af kongelig Mildhed var villig at tilgive enhver sine Forseelser: thi han saae, at dersom han vilde i alle Ting handle efter Rettens yderste Strengthed, vilde der ingen Ende blive paa Blods Udgydelse.

Der kan næppe være nogen Tvivl om, at Arup har Ret i, at man kan genkende Hvitfeldts Ord i Krag's latinske Vendinger, og at Propositionens Vendinger i deres mere vidtstvævende Sætningsbygning og Ordvalg ikke har sat sig Spor hos Krag; Arup har utvivlsomt Ret i, at Krag har brugt Hvitfeldts prægnante og kortere Gengivelse af Propositionens Mening paa dette Punkt, da den nu engang forelaa; men man kan dog ikke deraf slutte, at Krag ikke har kendt Propositionens egne Ord. Det er formodentlig hændt mere end een Gang i den danske Histoireskrivnings Historie, at en Histoireskriver har benyttet en Kollegas kortere Referat af et

Kongens lange Udredning af Aarsagerne til Krigens Ulykker og af hans Anklager i den Anledning mod Bisperne er meget kortfattet gengivet af Hvitfeldt, men ikke direkte anført af Krag¹.

Naar man imidlertid kommer til Kongens Anklager mod hver enkelt af Bisperne², svigter Hvitfeldt helt ved blot at fortælle, at der blev oplæst en hel »Bog« med en Del Punkter, uden at han angiver et eneste af disse. Krag nævner ogsaa den vidtløftige Klage mod Bisperne, men angiver dog et enkelt Punkt, Anklagen mod Viborgbispens Jørgen Friis for sit ugudelige Ønske om at være en Djævel, der kunde plage Frederik I's Sjæl i det hinsidige; Krag siger dog ikke, hvem af Bisperne, det drejede sig om³.

Saa langt gaar Propositionens indtil nu kendte bevarede Del. For dette Stykkes Vedkommende er der, saavidt jeg

Aktstykke, naar det har været fyldestgørende, selvom han har haft ogsaa selve Aktstykket for sig.

¹) Propositionen, p. 156—161.

²) Propositionen, p. 161—198.

³) Propositionen, p. 187. — Erik Arup søger i sin Afhandling i Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 595, at vise, at Krag paa dette Punkt har benyttet Vedels Udtog, ikke Propositionen; det drejer sig om følgende Sted:

Vedels Udtog:	Krag:	Oversættelsen af Krag:
de fredrico mortuo yn- sker sig at være en dief- fuel, da vilde han plage k. fridrichs siel met hedt oc kolt.	optasse eum in diabo- lum transformari ut animam Friderici, hæ- resi infectam, apud in- feros quanto vellet cruciatu posset affli- gere.	At han havde ønsket at maatte blive omskabt til en Diævel, paa det han i Helvede kunde pine Kong Friderichs kiætterske Siel saa haardt, som han vilde.

Det paagældende Sted i Propositionen lyder: »och vunsket seg, att handt motte vere enn dieffuell, thaa viilde handt saa plaue koning Fredericks sziell, och vilde bøde hende stoer hede till, och viilde saa bere kolph paa igenn«. Jeg kan med min bedste Vilje ikke se nogensomhelst Grund til, at Krag ikke ligesaa vel kan have benyttet Propositionen som Vedels Udtog; Vedels og Propositionens Ord stemmer i den Grad overens, og Krag's Udtryk er i saa høj Grad gjort fri af Forlæget, at jeg ikke her kan se noget Argument for, at Krag ikke kan have kendt Propositionen.

kan se, intet i Vejen for, at Krag kan have kendt Propositionen; Kvartudgaven af Hvitfeldts Kristian III's Historie, der kom 1595, har han naturligvis ogsaa kendt. Indholdet af Resten af Propositionen kender vi efter Arups Mening kun fra Vedels Udtog¹. Som tidligere nævnt er jeg ikke enig med Arup paa dette Punkt. Jeg mener, at Krag har kendt Propositionen i sin Helhed, og at hans fortsatte Beretning er et Referat deraf.

Hvad beretter han da videre? Først en Rekapitulation af Anklagen mod Bisperne i Almindelighed, hvad jo vilde falde godt i Traad med, hvad Propositionen lige havde bragt: Anklagerne mod Bisperne enkeltvis. Og hvorfor denne Rekapitulation? Fordi Krag — og efter min Mening Propositionen — nu bringer Kongens Konklusion af Anklagerne: Bispernes Herredømme skal afskaffes, og Reformationen indføres. Denne Rekapitulation fremgaar jo ogsaa af Vedels Udtog².

Da Kongens Tale naar til Reformationens Indførelse, begynder den meget klogt med et Tilsagn om almindelig Samvittighedsfrihed, efter Krag at dømme; der er intet, der kan tale imod, at dette kan være sagt i Propositionen; thi — som ogsaa Arup indrømmer — dette Tilsagn stemmer med den faktiske Tilstand i Landet efter Reformationens Indførelse og stemte jo godt med Kongens indledende Ord om at faa Modsætninger mildnet, Forfølgelser standset. Arup mener, at Krag har indsat dette Punkt i sin Beretning, fordi han har kendt den faktiske Tilstand i Landet; »men da det ikke findes noget andet Sted end hos ham, har det sikkert ikke staaet i Propositionen selv»³.

I Vedels Udtog er der et noget dunkelt Punkt: »De noua ordinatione Ecclesiastica et quod reformatæ religioni velint adhærere. Rex sua faciet curando synceros docto-

¹) se foran Side 516.

²) Propositionen, p. 198: Vedels Punkt 1—5 under Overskriften: »Omnes inutiles«.

³) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 597.

res¹. Jeg antager, at dette Punkt er forskrevet; i Stedet for »reformatæ« skulde der formodentlig have staaet »Romanæ«, og sammen med det efterfølgende: »Bona Episcoporum sub corona« kommer Vedels Udtog da til at svare godt til Krag's Gengivelse af Propositionen: »Doctrinam etiam velle reformari . . . bona ecclesiasticorum in fiscum redigi«; Krag's Referat maa siges at være forstaaeligt, hvor Vedels Udtog er blevet forkortet indtil Uforstaaelighed.

Derefter lader Krag Propositionen tale om, at de be-slagne gejstlige Godser skulde bruges til Krigsgældens Betaling; dette Punkt har Vedel ikke. Det vilde dog være usandsynligt, at Propositionen ikke skulde have talt om denne vigtige Sag, som havde saa stor en Andel i, at Kongen havde foretaget Konfiskationerne. Kongen lovede dog, at en Del af Godset skulde anvendes »ad pios usus«, og at Adelen skulde beholde deres Jus patronatus og Kirkerne deres Jorder og Godser som før. Hertil svarer Vedels: »Jus patronatus Episcoporum ad Regem, cetera vt prius maneant«, og »Bona Ecclesiis concessa maneant apud eas²«. Krag's Ord om Tiende til Forsørgelse af Superintendenten og andre lærde Mænd, om Universitetet, Domkirkernes Kanniker, Klostrene, Hospitalerne og Fat-tighusene modsvares ligeledes af Vedels Punkter³.

Da Krag derefter lader Kongens Tale gaa over til at handle om det verdslige Styre, er det første Punkt For-slaget om Valg af en Tronfølger; da dette Punkt spiller en ret stor Rolle i Arups Argumentation, og da der knytter sig forskellige Omstændigheder dertil, skal jeg komme tilbage dertil i en udførlig Behandling.

Krag's Punkter om Rettergangsreform og Dommered svarer godt til Vedels Punkter⁴. Det samme gælder Ud-

1) Propositionen, p. 198, Punkt 1 under Overskriften »Statuta«.

2) Propositionen, p. 198 flg.

3) Propositionen, p. 199, Punkt 5—8.

4) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 590, Punkt 1 og 2.

talelserne om Almuens Afbigt over for Adelen¹; derimod har Vedel en Del Punkter fra Propositionen, som Krag ikke har². Men endnu har der ikke været noget Punkt, hvor man ikke har kunnet akceptere Propositionen som Kilde til Krag's Beretning. Tilbage staar at undersøge Punktet angaaende Valget af en Tronfølger; men det er ogsaa Arups Hovedargument.

9. Hertug Frederik vælges til Tronfølger.

En af de vigtige Bestemmelser, der blev truffet paa Herredagen, var den, at Kristian III's toaarige Søn Frederik blev valgt til Tronfølger. Medens Hvittfeldt ganske undlader Omtale af dette vigtige Skridt, fortæller Krag udførligt derom. Først refererer han et Afsnit af den kongelige Proposition, som blev oplæst for Forsamlingen paa Gammeltorv; Kongen vilde ikke blot bringe Orden i de gejstlige Sager; han vilde ogsaa se at faa Riget paa Fode igen ved at forbedre dens verdslige Forhold³:

»Deprehendisse autem scaturiginem malorum omnium fuisse, quod in tempore de successore Regis defuncti nihil fuerat decretum. Existimare itaque ad salutem regni esse, ut provideatur, ne unquam respublica in hoc infortunium recidat. Id fieri posse, si Regiam legem seu constitutionem condere placeat, jubentem successorem designari, qui decedente Rege imperium capessat. Qvo adducta vicinorum populorum exempla, qvo-

»Og da havde han befundet, at Kilden til hele Rigets Ulykke havde været denne, at man efter Kongens Død ikke i Tide havde skridet til et Kongeval. For nu at forebygge slig Ulykke i Fremtiden, fandt han det tienlig for Riget, at man lod forfatte en Konge-Lov, og deri bestemte, hvem der i den afdøde Konges Sted skulde tiltræde Regieringen. Hvorpaa han anførte Exempel af andre europæiske Nationer, saasom de Tydske, der havde en ro-

¹) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 590: »mutua amnestia . . . cum nobilibus«.

²) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 590 flg.: Punkt 5—13.

³) Nicolai Cragii Annales p. 154. — Krag og Stephanus I, p. 158.

rum Germanos habere Regem Romanorum, Gallos Delphinum, Hispanos Infantem, Anglos Principem, qvem declaratum priori successorem omnes agnoscant. Id institutum Dania etiam seqvendum, si vitare seditiones velint, documento ex superiorum temporum motibus perqvam luculento. Veruntamen testem Deum facere, non id sua causa agi, nec fratribus præjudicium allatum velle, sed tantum reipublicæ saluti consultum.«

mersk Konge, de Franske en Dauphin, de Spanske en Infant, de Engelske en Prinds af Vallis, som alle erkjendte for en lovlig udnævnt Efterkommere i Regieringen. Det burde de Danske ogsaa optage, for at undgaae saadan Oprør og Uroelighed, som de allerede havde haft alt for klare Prøver paa. Dog krævede han Gud til Vidne, at han heri ikke saae til sin egen Fordeel, eller derved agtede at skade sine Brødre, men saae alleneste paa Rigets Beste.«

Dernæst beretter han, hvorledes man efter Oplæsningen af Kongens Proposition fik udstedt en Reces, hvori alle de kongelige Forslag blev indført, og han fortsætter¹:

»His cum populo actis, qvilibet in publico gaudio lætus, & jam bonæ spei plenus domum se recipiebant. Senatus tum multis de causis aliis cum Rege mansit, tum ut successurus in regnum nominaretur.

In qva deliberatione Rex qvidem fratrem Johannem successorem dicendum censuit. Sed eam sententiam pauci saltem secuti, Johanni jurejurando obstricti; eo tamen magis, qvoad ætas adultior, & spem laudabilis Principis jam de se præbuerat. Alii autem merita Regis, reipublicæ liberatoris, pluris faciebant, qvibus dandum, ut successionis spes in filium Fridericum transferre-

»Derpaa gik enhver hiem til sit Huus med Glæde og got Haab, men Raadet blev tilbage hos Kongen, for blant andet at udnævne en Efterkommer i Regieringen.

Udi denne Beraadslagning faldt Kongen vel selv paa sin Broder, Hertug Johannes. Der vare nogle, skjønt gandske faa, som bifaldt Kongen heri, og det fordi de havde giort ham deres Eed, og endnu meere, fordi han allerede var paa den Alder, paa hvilken man kunde spore hos ham, at han vilde blive en priisværdig Regent. Men andre havde større Høragtelse for Kongens Fortiene-

¹) Nicolai Cragii Annales, p. 155 flg. — Krag og Stephanus I, p. 159 flg.

tur. Qvorum sententia, a nemine pertinaciter oppugnata, vicit. De forma gubernationis, per minorem ejus ætatem constituenda, si quid humanitus Regi contingeret, major disceptatio fuit. Erant qvi Regi-næ matri adjungi qvosdam senatores vellent, atqve eis simul reipublicæ gubernationem committendam. Aliis alia ratio placuit: nec de hac re conveniri potuit. Qvæ & eo tutius prolata, qvo firmior valetudine & validior robore Rex, qvam ut mortis metus urgeret. Senatusconsultum tamen factum, ut deinceps, dum in vivis Rex esset, successor Principis nomine declaretur, & qvidem Friderico jam regnum moriente patre destinatum.«

ster, der havde sat Riget i Frihed: og i Følge heraf burde hans Søn, Prinds Friderich udnævnes til at efterfølge ham; hvilken Meening blev staaende ved Magt, siden den ikke fandt megen Modsigelse. Dog blev der længe raadslaaet over, hvorledes der skulde forholdes med Regieringen, dersom Kongen skulde døe i Prindsens umyndige Aar. Nogle dømte, at Regieringen burde overdrages Dronningen, som skulde have sig nogle af Raadet tilføiede; andre vare af andre Tanker, og man kunde ikke komme til Endelighed hermed: og om alt dette kunde med saa meget des større Frihed tale, siden Kongen var saa frisk og sund, at der ikke saaes noget hastig Dødstegn hos ham. Dog blev der besluttet, at man, medens Kongen endnu var i Live, skulde udnævne en Thronfølger, som skulde bære Navn af Prinds, og strax derpaa blev Prinds Friderich udnævnt til Thronfølger efter sin Faders Død.«

I Krag's Fremstilling er der, som det ses, en klar Rækkefølge i de Forhandlinger, der førte til, at Hertug Frederik blev udnævnt til Tronfølger i Danmark: Forslaget om en Tronfølger som en ny Faktor i Danmarks statsretlige Indretning kom fra Kongen, der i sin Proposition motiverede det med, at Grevefejdens Ulykker skyldtes, at man i 1533 ikke havde valgt en Efterfølger af den afdøde Frederik I. Kongens Forslag gik ud paa, at man skulde udarbejde og vedtage en Forfatningsbestemmelse, hvori man bestemte, hvem der skulde være en Konges designerede

Efterfølger; samtidig havde Kristian III klart ladet forstaa, at det for ham var Hovedsagen, at man fik en saadan Bestemmelse for Rigets Skyld, medens han ikke tilsigtede at skade sine Brødres Interesser eller at varetage sine egne personlige — det sidste vel saaledes forstaaet, at det ikke for ham drejede sig om, hvorvidt det var hans Søn eller en af hans Brødre, som blev den designerede Tronfølger i det specielle Tilfælde, som forelaa nu i 1536.

Forsamlingen paa Gammeltorv den 30. Oktober godkendte blandt de andre kongelige Forslag til Rigets Nyordning ogsaa denne, udtaler Krag, og en Bestemmelse, der svarede til Forslaget blev optaget i den store Reces, som var Stændermødets Resultat. Derefter fandt der endnu samme Dag en Forhandling Sted mellem Kongen og Rigsraadet om, hvem der nu efter den nye Forfatningsbestemmelse i dette aktuelle Tilfælde skulde designeres til Tronfølger. Kongen foreslog sin Broder Hertug Hans. En Del Rigsraader gav deres Billigelse heraf, fordi de tidligere havde aflagt Ed til ham; men Flertallet fik uden større Modsigelse gennemført, at Kristian III's lille Søn blev udnævnt til Tronfølger med Titel af Prins. Der havde dog været nogen Diskussion om, hvad man skulde gøre, hvis Kristian III døde, før Sønnen naaede Myndighedsalder. Nogle fremsatte den Anskuelse, at i saa Fald burde en Formynderregering, bestaaende af Dronningen og nogle af Rigsraaderne, tage sig af Styrelsen, til den unge Konge blev myndig; andre Opfattelser blev ogsaa fremsat, men refereres ikke, og Enighed opnaaedes ikke. Spørgsmaalet blev da udsat med den Motivering, at Sagen næppe hastede, da Kristian var saa sund og rask.

En Undersøgelse bør foretages af, i hvilken Grad denne historiske Fremstilling nu bliver bekræftet af de samtidige primære Kilder, da Tronfølgervalget i 1536 dog maa siges at være en Begivenhed af en vis Betydning.

Hvad nu den kongelige Proposition angaar, saa hedder det i dens Indledning, at en af Kongens Undersaatte

havde beskyldt ham for at have i Sinde at ville gøre Danmark til et Arverige; Kongen fralagde sig saadanne Hensigter, »uden hvis af Eders Gunst og Vilje maa blive til-ladt«¹. I Vedels Udtog af Slutningen af Propositionen findes som Punkt 3 nogle Optegnelser, der viser, at Kongen paany har givet Forsikring om, at han ikke tilstræbte at gøre Danmark til et Arverige, men at han har rejst Spørgs-maalet om at faa indført en Forfatningsbestemmelse ved-rørende Kongevalg, som tilsigtede at sikre, at der ved en Konges dødelige Afgang straks kunde tiltræde en ny; Propositionen har i denne Henseende henvist til Forbille-derne i de Lande, hvor man havde designerede Tron-følgere: det tysk-romerske Rige, Frankrig, Spanien og England².

I Recessen af 30. Oktober 1536 er optaget følgende Bestemmelse: Det store Oprør med Krig, Mord og Brand, som nu var ophørt, var kommet af, at Bisperne efter Frederik I's Død ikke havde villet vælge en ny Konge og Leder af Riget igen; derfor var man enedes om, at Rigs-

¹) Det originale Manuskript til det af Gram i Danske Magazin 2. R. III, p. 3—22, meddelte Fragment af Propositionen findes nu sammen med Grams ikke bogstavrette Afskrift deraf (hvorefter man har foretaget Aftrykket) i Pergamentsamlingen B 4: Bispernes Afsættelse; det hedder heri (jvfr. Danske Magazin 2. R. III, p. 5, og Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 146): »... oc wij haffue tess wisse kundskaff, att en vor vnder-dan oc indbyggere vdi rigit, aff huilcken wij thet icke haffue forskyldt, oc well haffde veret billigt, at hand anderledes skulde haffue betenckt hans skyld oc plict mod oss, haffuer sig ladet høre och tiillagdt oss, att wij skulle were tess sindes oc ther tilnegde att wille gjøre thette rige tiill sind (dette Ord atter overstreget) ett erfue rige, thes wij dog icke ere tiill sinds eller tiilnegde at ville gjøre thette rige tiill ett erfue rige (disse sidste 9 Ord atter overstreget), vden hues aff ethers gunst oc villie maa bliffue tiilladet«.

²) Vedels Udtog i Gl. kgl. Saml. 2558 4°, aftrykt af Erik Arup i Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 590: »3. hand tencker icke til at gjøre it arffue rige. om kongens vælelse. 4. (atter overstreget) strax ab obitu eligendo. 4. (atter overstreget) Imp. Rom — Regem. Gallia — delfinum. hisp. — Infantem. Angli — principem.«

raadet nu under Kristian III's Regimente og i hans Levetid valgte hans Søn Hertug Frederik til at være Herre og Konge i Danmark efter hans Faders Død; saa længe Kongen levede, skulde han kaldes Prins; efter Kongens Død skulde hans Titel være udvalgt Konge, indtil han blev kronet. Hvis Hertug Frederik døde før sin Fader, skulde Kongens anden Søn — hvis Kristian III fik en saadan — vælges til Tronfølger af Rigsraadet. Hvis ogsaa han døde, og Kongen ikke havde andre Sønner, skulde Rigsraadet straks med Kongens Raad, Vilje og Vidende vælge en ny Tronfølger. Tronfølgerens Titel skulde altid være Prins af Danmark, saa længe Kongen levede; men Tronfølgeren skulde altid være pligtig til efter Kongens Død at sværge, udstede Brev paa og besegle, at han vilde overholde og respektere Landets Love og Rigsraadets, Adelens og de øvrige Indbyggers Friheder og Privilegier, saaledes som Kristian III nu selv havde gjort det. Til Slut siges, at Tronfølgervalget var bevilget, fuldbyrdet og samtykt af den menige Adel og Ridderskabet sammen med Rigsraadet¹.

¹) Den store Reces af 30/10 1536 findes i Pergamentsamlingen B 4: Bispens Afsættelse, trykt i Nicolai Cragii Annales, Add. p. 2—27, i Krag og Stephanus I, p. 495—509, og i Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love IV, p. 157—71, facsimileret ved Bjørn Kornerup i Fra Rigsarkivets Samlinger I: Reformationen i Danmark, Nr. 22; man maa beklage, at Rigsarkivet ikke har set sig i Stand til — i Lighed med, hvad ellers er Tilfældet med de i denne Samling meddelte Aktstykker — at lade dette ganske vist omfangsrige, men yderst vigtige Aktstykke transkribere; Kolderup-Rosenvinges Udgave kan jo ikke siges at være tidsvarende. Den her meddelte Bestemmelse om Tronfølgen lyder i Originalen saaledes: »Och effther thij wij formercke och besinde, att thette store vprøer vdi riiget, skade, forderff, krieg, mordt, brand och blodstørtninge, som nu werett haffuer, er icke kommet aff andet, end att bisperne icke haffue willet effther koning Fredericks dødt och affgang vduelge, korett och kessett en koning och hoffuit for riigett igien, tha saadant ondt betimeligen att forkomme, saa att saadan skade och forderffue icke meer her vdi riiget skee skall, thaa haffue wij ther om met huer andre saa samdrægteligen skickett och ordinerett, att wij Danmarcks riiges raadt nu vdi forscreffuen Ko: Ma^{ts}, wor aller naadigste herres

Den heri nævnte Haandfæstning, som Kristian III havde udstedt samme Dag den 30. Oktober, har som sin 49. og sidste Artikel følgende Bestemmelse om, hvad der skulde ske efter Kongens Død: Kongen skulde være forpligtet til at give alle Slotslove¹ under Danmarks Krone fra sig i en saadan Form, at Slottene skulde holdes til hans Søns Haand efter hans egen Død, og hvis Sønnen paa det Tidspunkt var umyndig, skulde Slottene holdes til deres Haand, som af Kongen og Rigsraadet var blevet sat til at være hans Formyndere; disse Formyndere maatte ændre Slotslovene til Sønnens Bedste indtil hans Fuldmyndighed. Hvis denne Søn døde, skulde Slotslovene

regerings regementte och vdi hans høgmegtighedtz liiffs tiidt nu kaare och keysse hans Kon: Mat^s ældste søen hertug Frederick tiill herre och konning offuer Danmarcks riige att were effther handz faders dødt och affgang och skall nu her effther kallitz prynce aff Danmarck, thend stund hans herre fader leffwer, och effther Ko: Mat^s død och affgang skall hand kalles vduoldtt konning tiill saa lengj, hand bliiffuer kroendt, och om thend almegtigge gud haffuer thet saa forsett, att forscreffne hertug Frederick døde och affginge føre end Ko: Mat^t, vor kiere naadigste herre, och gud wille vnde och giiffue Ko: Mat^t en anden søen, tha wille wij, Danmarcks riiges raadt, were forpliigtet thend samme Kon: Mat^s søen att keysse, kaare och vduelge for herre och koning att were effther syn herre faders dødt, och ther som, gud forbiude, samme Kon: Mat^s søen døde och affginge, och Ko: Mat^t ingen søen mer haffde, tha wille och skulle wij, Danmarcks riiges raadt, mett Ko: Mat^s, wor naadigste herres raadtt, willie och widskab strax igien vduelge och naffnkundige giøre thend, som konning skall were och Danmarcks riige skall regere effther Kon: Mat^s død och affgang, och skall thend altiit kallis prynce aff Danmarck, som saa vduelges alt thend stund, Kon: Mat^t leffwer. Dog skall thend, som koning skall were, effther Ko: Mat^s dødt were forpliigtett att swerge, bebreffue och forseigle Danmarcks riiges raadt, addell och inbyggere att holde wiid log, skell, rett, recess, friiheigder och priuilegier, som Koninglige Mat^t, wor naadigste herre, oss nu sworett, bebreffuit och forseiglett haffuer, hwilcke forscreffne vduelgelse och kaaer wij menige addell och ridderskab met Danmarcks riiges raadt beuilliget, fuldburdtt och samptygtt haffue.

¹) Slotslensmændenes Lofte om at holde Slotslenene, Rigets Fæstninger, til Raadighed for bestemte Myndigheder; jvfr. Poul Johs. Jørgensen: *Dansk Retshistorie*, 1940, p. 354 flg.

ændres til at skulle holdes til Kongens eventuelle anden Søn; havde Kongen ikke nogen anden Søn skulde Slotslovene holdes til dens Haand, som Kongen og Rigsraadet var enedes om at have til Tronfølger. Skete det — hvad Gud forbyde! — at Kongen døde, inden saadan Enighed om en Tronfølger var naaet, skulde alle Slotslovene holdes til Rigsraadets Haand. Det understreges, at Danmark skulde vedblive at være et frit Valgrige, som det havde været fra Arilds Tid, »dog disse fornævnte Artikler, lyden- des om vor Søn og den Forligelse, udi alle Maader ufor- krænkeligen«¹.

Medens Propositionen efter Krag's Beretning og Vedels Udtog gik ud paa, at Kongen vilde have indført en generel Bestemmelse om, at der altid skulde designeres en Tronfølger, holder Haandfæstningens og Recessens Bestemmelser sig i det store og Hele til det aktuelt foreliggende, Spørgsmaalet om, hvem der skulde være Tronfølger efter den nuværende Konge. Imidlertid blev der den 30. Oktober

¹) Haandfæstningen af ³⁰/₁₀ 1536 findes i Pergamentsamlingen B 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Aarsberetninger fra Geheimearchivet II, p. 82—89. — Bestemmelsen om Tronfølgen (Aarsberetn. II, p. 89) lyder: »Jtem schulle wij weere forplictuet alle slotzloffuer vnder Danmarcks kronæ vdi saa maade fraa oss ath antworde att holle tiill wor søns hand effther vor dødt och affgang, och om vij døde och affginge, førre vor søenn waar fuldmyndige, tha schulle the holles thennom tiill troer handt, som aff oss och Danmarcks riigis raadt worder forordinerett tiill wor søns regentere och formyndere, och samme regentere och formyndere schulle mwæ sammæ slotzloffue forandre, wor søenn tiill bestæ, tiill saa lenge hand fuldmynduge bliffuer, och om samme wor søenn døde och affginge, tha schulle the slotzloffue foranderes paa ænn andenn wor søenn, om vij thend haffue, och thersom vij jngenn søenn effther lade, tha schulle slotzloffwene forwandles tiill thend handt, som vij oss om forlighe mett Danmarcks riigis raadt attweere koning effther vor dødt. Skiede thet seg saa, att gud forbiude, att vij døde och affginge vdenn slig forligellszæ, tha schullæ alle slotzloffuene bliffwe holdene tiill Danmarcks riigis raadt handt. Och skall Danmarcks riige weere och bliffue eth friit kaare riige, som thet aff ariilds tiid weerett haffuer, dog thesse for^{ne} article lydendes om wor søenn och thend forligellsze vdi alle maade wforkrenkeligenn«.

1536 udstedt endnu et Aktstykke, som angaar Tronfølgervalget.

Da H. F. Rørdam i 1873 udgav »Kong Christian III's Klageskrift mod Danmarks Biskopper«, var han i Gehejmearkivet blevet opmærksom paa en samtidig tysk Fortegnelse over vigtige Statsakter fra Aaret 1536¹, hvori blandt andre følgende mærkelige Stykke var registreret: »Der Reichs Rhete briff, darinne sie herzog Fridrich Konig Christians des Dritten sohn zu einem Printzen vnd angehenden Konige in Dennemarck erwelt, wiewol ko. Mtt. einen von Iren Brudern vorgeschlagen, ist doch di wahl vf hochgedachtem herzoge ergangen. Actum Coppenhagen montage nach Simonis et Jude. Ao. 36«. Om selve det heri omtalte vigtige Aktstykke meddelte Rørdam: »Selve Brevet er vistnok nu tabt«. Iøvrigt havde han fundet en anden Arkivfortegnelse fra 1541², hvori Rigsraadets Valgbrev var registreret med Ordene: »33. Die Reichs Rethen erwahlen Hertzog Friderichenn Konnig Christians Sohn zu eynem Printzenn vnnd angehendenn konige zu Denemarkenn«.

I sin Afhandling om Klageskriftet mod Biskopperne 1536 skrev Erik Arup: »Valgbrevet er kun bevaret i en Regest, trykt Rørdam Monumenta I, 138 Anm. 2, men selv om dette Forhold maaske vanskeliggør den rette Forstaaelse af hele dets Indhold, kan dog ikke derved opstaa nogen Tvivl angaaende Aktstykkets Art«³.

Valgbrevet nævnes imidlertid yderligere i et »Register aller vnnd jeder henndell, so zu Coppennhagenn in dem gewelbe vorwart sein« fra 1548⁴: »9. Des Printzen Hert-

¹) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 138, Anm. 2.

²) Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 241—44. Som foran nævnt (se Side 507) er det ikke lykkedes mig at genfinde denne Fortegnelse, derimod en samtidig Dublet, hvori dette Punkt lyder: »33. Die Reichs Rethen Erwelten hertzog Frederichen, Konig Christians Son, zu einem printzen vnd angehenden Konig in Denmarcken«.

³) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 587, Anm. 1.

⁴) i Arkivvæsenets Arkiv: Arkivregistraturer.

zogke Fridrics Election durch die Rethē besiegeltt«. Endelig findes det opført i Gehejmearkivregistraturen som Hyltingsdokument Nr. 24¹ under Betegnelsen: »24. Danmarks Rigens Raads Brev, at de have udvalgt Hertug Fredrick Kong Christians Søn til Konge over Danmark efter hans Herr Faders Død, uanseet, at Kong Christian havde mæglet for en af sine Brødre at maatte komme til Regimentet efter hans Majestæts Afgang. Kiøpnehaffn ten Mandag næst efter Storum Simonis et Judæ Apostolorum 30/10 1536. Autogr. membr. med 19 Segl«. Da jeg for et Par Aar siden eftersøgte dette Valgbrev, viste det sig, at dette Aktstykke ikke var optaget i den af Kr. Erslev udarbejdede kronologiske Registrant over Rigsarkivets Pergamentsamling; da jeg imidlertid allerede da havde faaet en Del Erfaringer for, at denne Registrant lader en Del tilbage at ønske med Hensyn til Nøjagtighed — bl. a. i Opløsning af Dateringer —, eftersøgte jeg alligevel Aktstykket efter Gehejmearkivregistraturens Angivelse og fandt det velbeholden paa det angivne Sted — et velbevaret større Pergament med 19 Segl. Der er ingen Tvivl om, at baade Rørdam og Erik Arup vilde have kunnet faa dette Valgbrev i Hænde til deres Undersøgelser, hvis de havde ønsket det; Erslevs kronologiske Registrant er fra et langt senere Tidspunkt².

Dette vigtige Aktstykke fra Herredagen i 1536 lyder i sin Helhed saaledes:

»Wij efftherschreffnne Mogenns Gøye, hoffmester, Tygge Krabbe, marsk, Priitbiørnn Poddebusk tiill Wasborg, Offue Lunge tiill Tyrsebeck, Axell Bragde tiill Krogholm, Jahann Friissz tiill Hessellagger, Mogenns Munck tiill Wolstrup, Erick Banner tiill Aszdall, Oluff Roszennkrantz tiill Walløø, Holgerdt Wlffstandtt tiill Heckeberg, Knudtt Biilde, Trude Wlffstandtt tiill Toruppe, Knudt Rudtt tiill Wedtby, Claues Biilde tiill Lunxgordtt, Axell Vgerup tiill Vruppe, Clawes Poddebusk tiill Marcky, Erick Krumediige tiill Alnerupp, Mogenns Gyl-

¹) Gehejmearkivregistraturen Bd. 10, p. 101.

²) nu er Valgbrevet naturligvis tilføjet i Erslevs Registrant.

dennsternn och Knudtt Gyldennsternn, riddere, Danmarcks riiges raadtt nu her forsamblett vdj Kiøpnehaffnn, giøre alle wittherligtt, att effther som nu aff hogborne første och stormegtiigste herre, her Christiann, mett guds naade vdtuoldt koning tiill Danmarck och Norge, hertug vdj Sleszuig, Holstenn, Stormarnn och Dytmerskenn, greffue vdj Oldennborg och Delmenhorst, wor naadigste herre, haffuer vdj thendne herre dag mett wore och menige Danmarcks riiges adels, kiøpsteds mends och menige riigenns indbyggers jaa, wilge, fuldtbyrde och sambtycke giortt ett enigt sett, skiell och constitutionn her vdj riigett, att altiide vdj een regerenndes konings tiidtt schall vdtuelges och kaaris en herre, som schall were konningh att indtrede vdj riigens regementte stragx effther koningens død, och effther saadant skick, sett och constitutionn war forbe- melde koninglige maiestadt, wor naadigste herre, aff oss begerenndes, att vij nu vdj hans koninglige maiestads regerende tiidt wilde keissze, kaare och vdtuelge enn aff hans koninglige maiestatts brødre att were koning vdj Danmarcks riige effther hans koninglig maiestats død och affganng, thaa effther thij att Danmarcks riige er ett friitt kaare riige, och vij haffue vdj the maade wortt frij kaar saa och for thendtt store wellgierning och mangfoldige gunst och naade, szom forneffnte wor naadigste herre och konning Dannmarcke riige, oss Danmarcks riiges raadtt, adell och menige riigenns indbyggere giortt och beusidtt haffuer vdj thedt, att hans koninglige maiestat er komen oss tiil vndt- settning och haffuer frelst oss fran wore och riigenns fienders wold och hendner, haffue vij vdj hellige trefoldighedts naffnn, mett well berod hwgh och modh, vnødt och vtwungede, mett wor frij wilge och widskap, och ther om aff forneffnte konninglig maiestadt, wor naadigste herre, vfordrette och vformanede sambdretteligen vdtuoldt, kaaret och keisdtt forneffnte koning- lig maiestadts, vor naadigste herres søn, hogborne første, hertug Frederick, att were wor herre och koning vdj Danmarcks riige och att indtrede vdj riigens regemente effther hans naadigste herre faders dødt och affgang, och haffuer forskreffnne koning- lige maiestadt, wor naadigste herre, ther tiill vndtt oss wortt frij kaar, szom wore forældre, Danmarcks riiges raadtt och adell, aff gammell tiidtt for oss hafft haffue, och haffue ther fore tiill ydermere wisse och bedre foruarinnng, att saa holdes schall, som forskreffuitt staar, hengdt wore indseigle och signether her neden for thette wortt opne breff. Giffuitt vdj Kiøpnnehaffnn thendtt manndag nest effther sanctorum Simonis et Jude apostolorum dag aar etc. thuszinde femhundride trediuge paa thett siette«.

Dette Valgbrev¹, der maa betragtes som en primær Kilde, hvis Udsagn er af største Betydning, da det er et centralt Forfatningsdokument, bekræfter Krag's Udtalelser om, at Kongen havde bragt sine Brødre, Hertug Hans eller Hertug Adolf, i Forslag som Tronfølger, medens Rigsraadet samlede sig om at sætte Kongens Søn Hertug Frederik igennem. Dokumentets vigtigste Udsagn er dog et andet, nemlig at man havde faaet gennemført Tronfølgervalget som en statsretslig Foreteelse, ikke blot ved denne Lejlighed, men ogsaa i Fremtiden: »altid udi en regerendes Konges Tid skal udvælges og kaares en Herre, som skal være Konge at indtræde udi Rigens Regimente straks efter Kongens Død« — tydeligere kan det næppe fastslaaes i en Forfatningsbestemmelse.

I sin Afhandling om Klageskriftet mod Bisperne vil Erik Arup bevise, at Krag ikke kan have kendt Ordlyden af den kongelige Proposition paa Herredagen i København, men kun Vedels Udtog deraf; et af hans Argumenter er dette:

»Mest viser dog maaske, som ovenfor nævnt, en enkelt større Tilføjelse i Krag's Referat, at han ikke har kendt Propositionens Ordlyd. Efter med Glæde at have bredt sig over de fire Eksempler til Oplysning om Thronfølgervalget, der, som tidligere bemærket, rimeligvis skrive sig fra Vedel selv², tilføjer han høj-

¹) Valgbrev af 30/10 1536 i Pergamentsamlingen: Hyldinger Nr. 24. — Dokumentet er stadig forsynet med de 19 Rigsraaders Segl; paa hver enkelt Seglrem er skrevet Navnet paa Seglets Indehaver.

²) Arup udtaler om Vedels Udtog (Historisk Tidsskrift 7. R. II, 592 flg.): »Fuldstændig fri for Tilsætninger synes Vedels Udtog imidlertid ikke at være. Hvor lidenskabelig den kgl. Proposition end er i sine Angreb paa Bisperne, har den dog vel næppe tilladt sig at bruge det Udtryk, der findes i Vedels Udtog: den lydighed, de Riget ville, den førte en flue vel bort paa sin rumpe — det er en Vittighed af Vedel. Hvor meget den end har søgt at forklare Kongens Mening med Hensyn til Ordningen af Thronfølgen, er den dog vist næppe bleven saa lærd, saa lidt som Recessen er bleven det, at den har samlet Eksempler fra andre Lande — det er Vedels historiske Viden, der har bragt ham til at tilføje dette, som hans filologiske Viden bringer ham til at efterskrive Ordet amnestia med græske

tideligt: »verum tamen testem Deum facere, non id causa agi, nec fratribus præjudicium allatum velle, sed tantum reipublicae salutis consultum«. Til denne mærkelige, ret meningsløse Sætning findes der intet tilsvarende hverken i Recessen, hos Vedel eller hos Hvitfeldt — den kan sikkert heller ikke have staaet i Propositionen. Men Krag anbringer den der, fordi hans noget større Viden angaaende et enkelt Punkt bringer ham ganske i Confusion. Han kender nemlig øjensynligt i det mindste den endnu i Rigsarkivet bevarede tyske Regest af det førnævnte Valgbrev af 1536 ³⁰/₁₀, hvori det tillige omtales, at Kong Christian har foreslaaet en af sine Brødre i Stedet for Sønnen. Dette er en Kendsgerning, som Krag ikke kan forklare — Eftertiden iøvrigt lige saa lidt som han — men som forleder ham til at give en yderst forvirret Skildring af Thronfølgervalget og til at formode, at der ogsaa maa have staaet noget herom i Propositionen¹.

Den Forklaring, Erik Arup ikke i denne Afhandling kunde give paa den Kendsgerning, at Kongen havde foreslaaet en af sine Brødre som Tronfølger, er han i Stand til at give i sin Danmarks Historie, uden at det dog kan ses, hvilket nyt Kildemateriale han har anvendt ved sine Slutninger, da al Dokumentation som bekendt mangler i dette Værk. Det hedder her²:

»Om selve disse (d. v. s. Rigsdagens Forhandlinger) ved vi intet udover, at et led deri har været rigsraadets valg af kongens nu toaarige søn Frederik til hans efterfølger, hvorved kong

Bogstaver. Man tør maaske paa dette Punkt vove en Conjectur. Som det ovenfor vil ses, staar der i Randen af Vedels Haandskrift to overstregede 4-Tal, paa disse Steder har Vedel altsaa villet forlade Punkt 3 for at gaa over til Punkt 4; rimeligvis er han bleven standset, fordi hans Forklaring af P. 3 ikke har syntes ham fyldestgørende nok selv i et Udtog. »Om kongens vælgelse« indeholder jo slet ingen Forklaring, »strax ab obitu eligendo« ikke nogen meget distinkt; han har da tilføjet de fire Tilfælde som oplysende Eksempler for ham selv«, nemlig Eksemplerne fra det tysk-romerske Rige, Frankrig, Spanien og England. — Astrid Friis har i »Johan Friis' første Aar« (Scandia VI, p. 247) taget Afstand fra Arups Formodninger om, at Vedel skulde have gjort Tilføjelser i sit Udtog af Propositionen.

¹) Historisk Tidsskrift 7. R. II, p. 596.

²) Erik Arup: Danmarks Historie II, p. 483.

Christian endnu skal have stillet det frit for rigsdagen at vælge en af hans brødre, maaske i et øjeblik, da det syntes, somom forhandlingerne skulde strande paa kongens bestemte vilje om at faa sin efterfølger valgt, hvilket rigsraadet sikkert kun nødigt er gaaet med til«.

Som man ser, har Erik Arup her fundet den Forklaring, han ikke havde kunnet finde i sin Afhandling om Klageskriftet mod Bisperne. Hans Forklaring gaar stik imod Krag's Beretning og mod, hvad der udsiges i selve Valgbrevet; det skal senere vises, hvorfor den, selv forudsat, at endog Valgbrevet lyver, alligevel maa afvises som højst usandsynlig. Der kunde være Grund til med det samme at se, hvad han i sin Danmarks Historie iøvrigt udtaler om Tronfølgervalget¹:

»Herredagen 1533 blev anklaget for at have villet gøre Danmark til en republik; rigsdagen 1536 fastslog, at det skulde være et kongerige. Men vilde nu kong Christian 3. gøre det til arverige? Trontalen benægtede dette, dog med tilføjelsen »uden hvis af eders gunst og vilje maa blive tilladet«. Resultatet blev det kompromis, der forelaa i rigsraadets valgbrev til hertug Frederik og Recessens bestemmelse . . .«.

»I overensstemmelse hermed indsattes i haandfæstningen den mod al tidligere forfatningsskik ganske stridende bestemmelse, at slotslovene skulde holdes til prins Frederiks eller hans formynders haand ved kongens død, eller til . . .«.

»Det er nu ganske klart, at ved dette kompromis har kong Christian trukket det korteste straa. Den oprindelige tanke var sikkert nok, at denne forfatningsændring skulde være gjort almindelig, gældende for alle fremtidige konger, saa at der altid var en prins af Danmark; men Christian 3. har slaaet sig til ro med, at denne bestemmelse, engang vedtaget, ogsaa vilde blive fornyet for hans efterfølgere. Derfor kunde han endogsaa gaa med til, at rigsraadet i haandfæstningen gentog den gamle bestemmelse, »og skal Danmarks rige være og blive et frit kaarerige, som det af arilds tid været haver, dog disse fornævnte artikler lydende om vor søn og den forligelse udi alle maade uforkrænkelig«. Kong Christians eftergivenhed paa dette punkt i et øjeblik, da han var omgivet af en mægtig militærmagt,

¹) Erik Arup: Danmarks Historie II, p. 484 flg.

retfærdiggør Utenhofs udtalte frygt for, at det i et afgørende øjeblik vilde vise sig, at han ikke havde den fornødne fasthed til at tage det op med de danske »storhanser«.«

Da disse Udtalelser om Tronfølgervalget i 1536 foreløbig er det sidste, som af dansk Historieskrivning er sagt om denne Sag, bør de underkastes et kritisk Eftersyn. Arups Paastand om, at Krag ikke kan have kendt Propositionen, underbygger han med, at Krag bringer en Udtalelse (»veruntamen . . . saluti consultum«)¹, hvori Kongen fralægger sig egoistiske Motiver for sit Forslag om en designeret Tronfølger; denne Udtalelse finder Arup meningsløs, skønt han dog selv har gjort opmærksom paa, at Kongen i Indledningen til Propositionen udtrykkelig har udtalt, at han ikke stræber efter et Arverige; han finder det usandsynligt, at en saadan Udtalelse skulde være brugt i Propositionen, siden den ikke refereres af 1) Recessen, 2) Vedel og 3) Hvitfeldt, skønt han maatte sige sig selv, at 1) vilde man vel ikke i Recessens Punkt 49 have indført, hvad der ikke var tilsigtet med denne Artikel, at 2) Vedel netop har refereret Kongens Udtalelse i sit Udtog ved det, der ligger i hans Vending: »han tænker ikke at gøre et Arverige«, og at 3) der vel ikke vilde være nogen større Chance for, at Hvitfeldt skulde referere en saadan Udtalelse fra den kongelige Proposition, siden han overhovedet slet ikke nævner Tronfølgervalget med eet eneste Ord!

Der er saaledes ikke nogen Mulighed for paa Grundlag af dette Punkt at paastaa, at Krag ikke har kendt Propositionen. Tværtimod viser et andet Punkt, at Krag netop har kendt Propositionens Ordlyd for en Sags Vedkommende, som man ikke fik gennemført paa Herredagen, nemlig Spørgsmaalet om, hvem der skulde danne Formynderregeringen for den mindreaarige Prins Frederik, hvis Kongen døde, en Sag, som man først fik ordnet i 1542.

¹) Se Side 547.

Arups Udtalelser om, at Kongen havde trukket det korteste Straa, idet han ikke fik gennemført en generel Tronfølgebestemmelse, men kun en aktuel, kan man vist roligt lade ligge med Henvisning til, hvad der virkelig staar i det originale Valgbrev, som ogsaa vilde have staaet til Arups Disposition i Rigsarkivet, hvis han havde opsøgt det, inden han foretog sin Omvurdering af de historiske Begivenheder i 1536.

Tilbage bliver Spørgsmaalet, om Kongen skulde have tilstræbt Arveriget, og Arups Omplacering i Tid af Kongens Forslag om en af sine Brødre som Tronfølger.

Vilde Kristian III gøre Danmark til et Arverige? spørger Erik Arup. Svaret paa dette Spørgsmaal vil kunne læses ud af en Side af Kristian III's Udenrigspolitik i denne Tid¹.

Efter at Kristian III var blevet Herre i Danmark, gik hans udenrigspolitiske Bestræbelser i første Række ud paa at faa sin Stilling som Danmarks Konge konsolideret over for Omverdenen. Trods hans Sejr i Danmark truedes hans Besiddelse stadig fra en enkelt Side. Kejser Karl V havde allerede i Foraaret 1536 planlagt en Invasion i Danmark, vendt mod Kristian III's sejrrie Tropper, som paa det Tidspunkt holdt den sidste Rest af Modstandere indesluttet i København og Malmø. Invasionen blev forberedt og en stor Flaade i den Anledning samlet i Nederlandene. Ved et diplomatisk og militært Modstød gennem Hertugen af Geldern lykkedes det Kristian III at binde

¹) Af Hensyn til det Arbejde om dansk Udenrigspolitik 1536—41, som er den direkte Anledning til denne Afhandlings Fremkomst, maa jeg give Afkald paa her at dokumentere i det enkelte det i det følgende fremsatte; jeg kan gøre det, saa meget mere som en Henvisning blot til Laursen: Danmark-Norges Traktater I, p. 258—60, 291—95, 327—31 og 450—57, til C. Paludan-Müller: Grevens Feide II, p. 305—20, 333—49, 383—87, til Georg Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever III, p. 248—68, 290—300, 330—38, samt til Rudolf Häpke: Die Regierung Karls V und der europäische Norden (1914) vil være tilstrækkeligt til at oplyse om dette Sagforhold.

Invasionsstyrkerne, indtil først Malmøs og derefter Københavns Fald forspildte de Muligheder, en saadan Invasion ellers vilde have haft. Men trods dette lurede stadig Faren fra Kejseren.

Karl V's Planer om en Intervention i de nordiske Anliggender var, efter hvad man fra den Side fastholdt, i første Række rent dynastisk begrundet. Han havde taget sig af sin fangne Svoger Kristian II's og dennes Døtres og Svigersøns Sag; disse mente at have Krav paa Danmark som deres Arv; man paastod fra denne Kant et Legimitetskrav, som om Danmark var et Arverige, og man nægtede derfor at titulere Kristian III som dansk Konge; han var holstensk Hertug og ellers Usurpator i Danmark. Fra Kristian III's og hans Diplomaters Side bestred man denne Opfattelse under Henvisning til, at Danmark tværtimod efter Forfatningsbestemmelserne var et frit Valgrige, hvor Kristian III var valgt paa lovlig Vis, en Opfattelse, Kongen lod fremsætte over for de kejserlige Krav, ikke blot ved sine egne Diplomater, men ogsaa gennem sine Venner og Forbundsfæller, Landgrev Filip af Hessen og Hertugerne Ernst, Otto og Frants af Braunschweig-Lüneburg.

Kristian III's Udenrigspolitik i Sommeren og Efteraaret 1536 drejede sig i første Række om at faa den fra Kejseren truende Fare afvendt; ved diplomatisk Virksomhed søgte han at faa en Forstaaelse med Kejserhoffets Repræsentant, Statholderinden i Nederlandene, samtidig med at han ivrigt knyttede Forbindelser med Tysklands lutherske Fyrster. Men baade i 1536 og i de følgende Aar var hans vægtigste Argument i Forhandlingerne med Kejseren og Kristian II's Svigersøn, Pfalzgrev Frederik, dette, at Danmark var et frit Valgrige og ikke et Arverige; dette Argument var selve Grundlaget for hans Eksistens som Danmarks Konge. At han under Herredagen i København 1536 skulde have tænkt paa at faa Danmark gjort til Arverige paa samme Tid, som han i sin ikke mindre

betydningsfulde Udenrigspolitik ustandselig understregede, at det var et Valgrige, vilde være en ganske urimelig Formodning, især hvis den kun byggede paa Propositionens Ord: »uden hvis af eders Gunst og Vilje maa blive tilladet«, en Vending, der sandsynligst kun er brugt for at udtrykke den helt usandsynlige Mulighed!

Endelig er der det Faktum, at Kristian III havde bragt en af sine Brødre i Forslag som Tronfølger. I Følge Valgbrevet (og Krag) var dette sket først, hvorefter Kristian III's Søn Hertug Frederik var blevet foreslaaet fra Rigsraadets Side og valgt. Hos Arup er dette blevet til, at Kongen »endnu skal have stillet det frit for rigsdagen¹ at vælge en af hans brødre, maaske i et øjeblik, da det syntes, somom forhandlingerne skulde strande paa Kongens bestemte vilje om at faa sin efterfølger valgt, hvilket rigsraadet sikkert kun nødigt er gaaet med til«.

Krag, der efter min Opfattelse har kendt den kongelige Proposition, nævner udtrykkelig Hertug Hans som den Broder, Kongen havde foreslaaet ved Tronfølgerspørgsmaalets Behandling. Skulde Kongen bringe en anden end sin Søn i Forslag, maatte det ogsaa være det rimeligste, at han pegede netop paa denne hans ældste Halvbroder, Frederik I's ældste Søn i hans 2. Ægteskab med Sôphie af Pommern, født i 1521². Han havde tilbragt sine første Barneaar i Slesvig, havde fra 1526 faaet Pommeraneren Peter Svave til Opdrager og Lærer; men da denne blev stærkt benyttet til diplomatiske Hverv, fik han som Medhjælper den tyske Magister Hermann Bonn; baade Peter Svave og Hermann Bonn var Lutheranere. Allerede inden

¹) Dette maa være en Lapsus for »rigsraadet«, da det dog er dette sidste, som har udstedt Valgbrevet.

²) Se Biografien af Hertug Hans i Dansk biografisk Leksikon IX, p. 80—83, skrevet af Arkivar Caroline Emilie Andersen, som samtidig med en Udgivelse af Hansborgregistranterne har en grundlæggende Biografi af Hertug Hans under Udarbejdelse; dette Værk maa imødeses med største Interesse af enhver, der beskæftiger sig med Danmarks politiske Historie i det 16. Aarhundrede.

1529 havde det danske Rigsraad, som over for Frederik I havde forpligtet sig til at vælge en af hans Sønner til hans Efterfølger, opfordret Kongen til at sende Hertug Hans til Kongeriget, da det katolske Flertal i Rigsraadet ikke ønskede at vælge Frederik I's ældste Søn, den lutherske Hertug Kristian (III) til Tronfølger. Først i 1531 efterkom Frederik I denne Opfordring; Hertug Hans kom til København, og i 1532 fik han den katolske Rigsraad Oluf Nielsen Rosenkrantz til Hofmester og Nyborg anvist til Opholdssted. Det var utvivlsomt Frederik I's Hensigt at faa en Tronfølger valgt til Danmark og Norge paa en almindelig Herredag, der skulde holdes i Nyborg den 8. Juni 1533. Imidlertid døde Frederik I paa Gottorp i April 1533; de østdanske Rigsraader samledes i København, og efter sin afdøde Faders Befaling bad Hertug Hans dem i en Skrivelse varetage hans Tarv; Raaderne søgte da at udvirke, at Hans kunde være til Stede ved Hyldingen i Hertugdømmerne; dette skete dog ikke; men Hertug Kristian optraadte loyalt mod sine yngre Halvbrødre: Landdagen i Kiel hyldede alle Frederik I's fire Sønner, og Hertug Kristian stillede det danske Rigsraad frit for at vælge Hertug Hans til dansk Konge. Imidlertid blev Kongevalget udsat paa Herredagen i København og med Grevefejdens Udbrud mistede Hertug Hans Udsigten til at bestige Danmark-Norges Trone. Under Krigsbegivenhederne lykkedes det de protestantiske Rigsraader at faa Hertug Kristian valgt til Konge; Hertug Hans maatte flygte til Hertugdømmerne.

Hertug Hans havde saaledes før Grevefejden været den designerede Tronfølger i Danmark og Norge, uden at dog et egentligt Valg var kommet i Stand. Kristian III ønskede altid at undgaa Skin af at ville gaa sine Brødres Rettigheder for nær. Hvem kunde han da bringe i Forslag som Tronfølger andre end netop Hertug Hans? En ganske anden Sag er det, at det naturligvis ikke har været ham uvelkomment, at Valget alligevel faldt paa hans egen Søn og

ikke paa Hertug Hans, der havde været det katolske Partis Kandidat til Tronen. Ved sit eget Forslag havde han sørget for at have sine Papirer i Orden, saa man ikke kunde sige ham noget paa; den realpolitiske Situation havde været en saadan, at Kongens, Sejrherrens Søn havde været den eneste, der i Virkeligheden kunde komme i Betragtning.

Hertug Hans var slet ikke i Danmark, ejheller i Hertugdømmerne, da Tronfølgervalget fandt Sted. Han var fulgt med til København ved dennes Overgivelse; men kort efter blev han sendt udenlands. I et Postscriptum, der efter indre Kriterier maa høre til Johan Peins Rapporter af 12. August 1536, skriver Admiralen til Hertug Albrecht af Preussen: »So balt ich immer kan, wil ich mit dem ersten mit den andern 3 schiffen, wil Got, mit hertzog Hanssen nach folgen«¹. Den 31. August kunde Hertug Albrecht meddele Kristian III, at Hertug Hans var ankommet til Preussen i god Behold². Hos sin Søster og Svoger opholdt Hertug Hans sig nu lige til sidst paa Aaret 1542 for sin videre Uddannelses Skyld.

10. *Bispernes Skæbne. De fangne verdslige Rigsraader.*

I en af Aarbøgerne, Krøniken fra Valdemar Atterdag til Kristian III's Død, berettes, at Kristian III's Fængsling af Bisperne og Sækularisering af Kirkegodset skulde have vakt Martin Luthers skarpeste Misbilligelse, oven i Købet udtalt fra Prædikestolen i Wittenberg³. Dette stemmer ikke særlig godt overens med, hvad Krag kan fortælle om Luthers Stilling til Kongens Foranstaltninger⁴:

»At vero Rex qv̄ ecclesiasticorum bonorum, qv̄æ fisco vindicabantur, possessionem cer-

»Men hvad de geistlige God-sers Annammelse under Kronen og Bispernes Fængsel var

¹) Königsbergafskrifter, p. 2887 flg.

²) Brev af 31/8 1536 i T. K. U. A.: Preusen A I 1.

³) se foran Side 452.

⁴) Nicolai Cragii Annales, p. 156. — Krag og Stephanus I, p. 160.

neret, prius Lutheri consilium de iis & antistitibus captis sci- scitatus fuerat. Cujus ea sen- tentia: »captivitatem antisti- tum, utpote a persecutione ver- bi Dei non cessantium, & rem- publicam pariter perturban- tium, defendi quidem posse, ac se velle hoc factum excu- sare ac propugnare, quam pos- set validissime. Veruntamen ex bonis ecclesiasticis in pub- licum addictis tantum pro mi- nisterio reservandum, ut do- centes habeant, quo mediocri- ter sustentari queant: alioquin metuendum, iis dissipatis, un- de suppetat quo docentes alan- tur. Qvod quidem Lutherus ajebat a se moneri forte non necesse, præsertim Regem tam- pium, qui absque eo officium sit factururus: sed aliorum ex- emplo excitari, quibus nisi re- stitissent pii Principes, in iis partibus omnia ad se rapuis- sent: Qvales si aliqui in Dania a Satana exsuscitentur, Regi optare a Deo, ut ecclesiarum necessitatem recte meditetur, id est, verbi Dei, unde qui jam sunt, & futuri erunt, æternam salutem discant, & damnatio- nem sempiternam evitent: Nam in verbo omnia sita esse.«

angaaende, da havde Kongen forhen forespurgt sig derom hos Dr. Luther, hvorpaa han havde givet saadant Svar: »At hvad Bispernes Fængsel var angaaende, da kunde den Sag gierne forsvares, siden de uop- hørlig forfulgte Guds Ord, og tillige bragte Riget i Oprør, og han vilde selv paa det heftig- ste forfegte og undskylde den- ne Sag. Men af de inddragne geistlige Godser, burde dog saa meget holdes Præstesketet til gode, som Lærerne kunde have nødtørfdig Underholding af; thi dersom det Lærerne skulde leve af, blev adspredt, kunde det see farligt ud. Dog behø- vedes det vel ikke at erindre saa gudfrygtig en Regent om sligt, der nok dette uanseet gjorde, hvad han burde: men de Exempler han i Tydskland havde seet paa en Deel, der vilde trukket alle Ting til sig, dersom ikke gudelige og ret- sindige Regentere havde sat sig derimod, opmuntrede ham til at give Kongen saadan sin Betænkning: og hvis Satan skulde opvække saadanne Mennesker i Dannemark, da vilde han ønske Kongen Naade af Gud til ret at betragte Mee- nighedernes eller Guds Ords Tarv: thi det var Ordet, hvor- ved baade de nu levende og alle efterkommende skulde un- dervises til at erlange ævig Sa- lighed, og undgaae ævig For- dømmelse, og alle Ting kom an paa Ordet.«

Det Brev fra Martin Luther, som har været Krag's Kilde til denne hans Viden om Reformatorens Stilling til Fængslingerne og Sækularisationen, eksisterer den Dag i Dag¹. Det fremgaar deraf, at Kristian III har sendt Luther en Fremstilling af det skete, og den 2. December 1536 svarede han i Vendinger, som i Krag's Gengivelse i det Hele er rigtig².

Hvad Krag kan meddele om de fangne Bispers Skæbne efter Herredagen, er allerede gengivet³. Hvitfeldt fortæller mere detailleret om hver enkelts Skæbne⁴:

»Oc effter at Bisperne haffde siddet en tidlang / som før er sagt / huor aff de 4. vaare consacerit oc viede / som vaare / Juer / Styge / Jørgen oc Offve / de andre tre vaare ickun electi oc udvalde / lod Kong. Majest. dennem foreholde / at om de vilde forskriffve oc reversere dennem / icke nogen tumult / Oprør eller ueenighed at ville anrette her i Rigit / men stille leffve udi deris Huus / oc icke heller tracte effter at komme udi deris forrige Stat igien / under Liff / Ære oc Godsis fortabelse / eller at imodstaa den reformerede Religion, oc den Christelige Ordinantz / som hand om Religionen lod gjøre oc beskicke / men være hans Majest. oc Rigit Hulde / Tro oc Lydig / da vilde hans M. dennem løs lade / oc at de maatte besidde deris rette Arffvegods / oc det ubehindrit nyde oc beholde / dog intet at skulle mue befatte dennem med Stictens Gods / huilcke Vilkor de gierne vedtoges allesammen / oc paa deris Genbreff ere de strax løs komne / undertagendis Bisp Jacob Rønnow / hand vaar stif oc traatzig / oc vilde icke udgiffve nogen Forskriffving / meste-

¹) Brev af 2/12 1536 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, udgivet i Facsimile med Transskription af Bjørn Kornerup i Fra Rigsarkivets Samlinger I: Reformationen i Danmark, Nr. 15.

²) Luther skriver i Begyndelsen af Brevet: ». . . Ich hab E K M schrifft fast gerne vernomen, vnd mir wolgefallen, das E K M die bisschoue (so doch nicht konnen auffhoren, Gotts wort zu verfolgen vnd weltlich regiment zu ver wirren) ausgerottet haben, wil auch solchs, wo ich kan, zum besten helffen deuten vnd verantworten«. — Man maa egentlig forbavses over, hvor nøje den danske Udgaave af Krag's Referat stemmer med Luthers originale Brev, naar man betænker, at den er blevet til med Krag's latinske Oversættelse som Mellemed.

³) se foran Side 465.

⁴) Hvitfeldt II, p. 1493 flg.

deelen bleffve dog huer aff Bisperne forsørgede med it Herre Kloster / at leffve aff / deris Liffs tid qvit oc frj / oc myste den anden deris Stictis Rente. Jørgen Frjs bleff forsørgit med Vreløff Kloster / oc Sibber Kloster / Knud Gyldenstiern blef forsørgit med Vorgaard / Styge Krumpen med Børlum Kloster / oc Bisp Ove Bilde blef forlænt med Skow Closter som nu kaldis Herlufsholm / qvit oc frj deris Liffs tid. K. M. holt serdeelis megit af denne Bisp / for hans tro tieniste / fromhed oc oprictighed skyld oc gjorde hannem endda den ære / Aar 1555. der hand bleff begraffven udi Antvorskow ihuor ilde hans Mayst. end vaar til pass udi sit Been / at hans Mayst. lod hente en Stol / oc sette sig paa ved Kirkedørren / oc der de komme med Ligt / opstod hand oc fulde hannem til sit Leyersted. Samme Bisp meente Kongen ocsaa trolige / oc udi Leyren for Kiøbenhaffn, sende hand Kongen alt sit Tafel Sølff / oc huad hand meere haffde aff Sølffgeschir / at fornøye Krigsfolckit med. Hannem oc Her Mogens Gøe haffde Kong Christian tilbetroit at være Statholdere udi Nørre Judland / den stund Beleyringen vaar for Lybke / oc de laae mesten udi Aarhuus / hans oc Rigens Nødtørfft at bestille / for Leyren ructe offver til Fyn oc Sieland / saa laa oc samme Bisp udi Regieringen i Roskilde / den tid Beleyringen vaar for Kiøbenhaffn / som før er sagt.«

Den af Bisperne, som først slap fri af Fangenskabet, var den gamle Ribebisp Iver Munk. Allerede Dagen efter, at Herredagen ved Recessen af 30. Oktober 1536 havde godkendt den nye Ordning i Danmark, blev der sluttet Forlig mellem Kongen og Iver Munk, som sad som Fange paa Vordingborg Slot, men som den 31. Oktober havde staaet i København for Kansler Johan Friis, Kongens Sekretærer Henrik Holck og Axel Urne »og med oprakte Fingre svoret og bedt sig saa Gud til Hjælp og hans hellige Ord«, at han vilde være Kristian III huld og tro, og at han aldrig vilde »arge, anke eller tale derpaa enten med Ord eller Gerninger, hemmeligt eller aabenbart, skriftligt eller mundtligt, gennem sig selv eller andre, fordi Kg. Maj. nu haver ladet gribe og anholde hannem fængslig«. Det synes, som om Johan Friis, Henrik Holck og Axel Urne er gaaet i Borgen for ham hos Kongen¹. Den 18. Marts 1537 blev

¹) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 24 flg.

Iver Munk derpaa forlenet med Ribe Bispegaard uden Afgift for hans Livstid¹. Han døde i Februar 1539².

Den næste, der slap fri, var den anden Ribebisp, Iver Munks Brodersøn Oluf Munk. Den 7. Maj 1537 kom det til en Ordning mellem ham og Kong Kristian; Oluf Munk erklærede ved et aabent Brev — udstedt i Viborg, hvor han aabenbart da sad fængslet — at han samtykkede i, hvad der var vedtaget paa Herredagen, at han vilde være Kongen og hans Arvinger huld og tro og afværge eller i det mindste aabenbare for Kongen og Rigsraadet alle Anslag mod Kongen og den nye Ordning, og at han aldrig vilde arge, anke eller handle imod Kongen, fordi han havde afsat ham fra Bispedømmet. Han lovede, at han inden Aar og Dag efter at være løst »af denne Forhindring, som jeg nu udi er«, vilde indgaa et kristeligt Ægteskab. Han maatte stille otte andre Adelsmænds Underskrift som Borgen for, at han vilde overholde dette sit Forpligtelsesbrev; døde en af dem, forpligtede han sig til inden seks Uger at skaffe en anden til Erstatning³. Efter at være kommet fri ægtede han Drude Rantzau, en Broderdatter af Johan Rantzau; endnu samme Aar, den 29. August, blev han forlenet med Tvis Kloster med Tilliggende⁴. Han døde først den 24. November 1569⁵.

Kort efter blev Ove Bille sat paa fri Fod. Der foreligger i en Del Breve nogle Udtalelser om, hvorledes hans Fangenskab formede sig. Den 30. November 1536 gentog Kongen sin Opfordring til Eske Bille til ikke at fæste Lid til Rygter om Bispernes Fængsling: »Kære Eske! Dersom Eder og kommer noget Rygte for om disse Bisper her udi

¹) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 37 flg.

²) se iøvrigt J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon XVI, p. 208—11.

³) Brev af 7/5 1537 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Bjørn Kornerup: Reformationen i Danmark, Nr. 12.

⁴) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 50.

⁵) se iøvrigt Astrid Friis' Biografi i Dansk biografisk Leksikon XVI, p. 226 flg.

Riget, da lader Eder det intet bekymre, thi hvis som gjort er, det er sket menige Adelen og Riget til Bedste, som I selv udi Fremtiden skal have at formærke, og hvis herom gjort er, det er sket med alt Danmarks Riges Raads, Adels, Købstadsmænd og menige Almues Vilje, Ja og Samtykke. Vi vil dog skikke Os saa imod Eders Broder, Hr. Ove Bille, saa han Os ikke skal have at beskyldes¹.

»Danmarks Riges Marsk« Knud Pedersen Gyldenstjerne skrev den 2. December 1536 til Aarhusbispens Broder: »Kære Eske! Maa du vide, at din Broder, Hr. Ove Bille, han er paa Dragsholm og gaar der ledig og løs ind og ud paa Slottet tit og ofte, som hannem lyster, og handles der imellem Kg. Maj. og hannem, saa jeg haabes med Guds Hjælp, at hans Sag bliver snart fordragen, desligest ogsaa nogle flere af de gode Herrer, hans Medbrødre«². Eske Billes Foged paa Valden Niels Berildsen kunde Juleaften 1536 skrive til sin Herre: »Item er det beskrevet og beseglet af menige Danmarks Raad, at her skal ingen Bisper være udi Danmark, og er Eders kære Broder endnu paa Dragsholm, og sidder endnu de andre Bisper hver udi sin Sted, som de sad. . . . Item alle de gode Mænd og fattige Karle, som tjente de gode Herrer Bisper her udi Danmark, de have ikke søgt Kgl. Maj. Tjeneste, men drager sin Kaas ud af Landet eller ad Sverige. Hvad der vil fødes af, ved man ikke etc.«³.

Mogens Bille, en anden Broder til Aarhusbispen, skrev den 22. Januar 1537 til Eske Bille, at Bispen »er karsk og helbredet, Gud des Lov have, og har Kgl. Maj., vor kæreste naadige Herre, sendt min Broder Bispen til Nyborg dér at fortøve, til Hans Naades Højmægtighed kommer af Lante Holsten, og er Hans Naades Højmægtighed formodet hid

¹) Brev af ³⁰/₁₁ 1536 i Esge Billes Privatarbiv, Rigsarkivet, trykt i Rordams Monumenta 1. R. I, p. 249 flg.

²) Brev af ²/₁₂ 1536 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rordams Monumenta 1. R. I, p. 250.

³) Brev af ²⁴/₁₂ 1536 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rordams Monumenta 1. R. I, p. 252.

i Landet igen med det allerførste, og da haabes mig med den almægtigste Guds Hjælp, at min Broder kommer i hans Stift og Frihed udigen, som Hans Naade tilforn været haver, og lader vor kæreste naadige Herre holde min Broder ærlig og vel, saa hans Naade ingen Brøst haver for nogen Del, der Hans Naade begærer, og maa Hans Naade gaa paa Slottet og være, hvor Hans Naade selv lyster, saa Hans Naade det ikke formenes i nogen Maade«¹.

Eske Bille havde bedt Johan Friis tage sig af Bispens Sag hos Kongen, og den 27. Januar 1537 svarede Kansleren: »Kgl. Maj. haver saa sagt, at Hans Naade vil saa bevise sig imod din Broder, at hverken han eller nogen af hans Venner skulde have noget at beskyldte ham, og var jeg hos din Broder i Gaar og talte med hannem; da er han veltilpas og skader aldeles intet, og skal du fuldkommelingen forlade dig til, at hvis jeg udi nogen Maade kan enten være dig eller din Broder til Vilje og Tjeneste, skal I altid finde mig velvillig til«². Eske Bille nøjedes ikke med at intervenere gennem Kansleren; han sendte sin Foged Niels Berildsen til Kongen med et Brev om Broderens Sag; den 18. Februar 1537 rapporterede Fogeden til sin Herre: »Item det Brev, som jeg antvordede Hans Naade, lod Hans Naade Melchior Rantzau læse for sig, og stod deri (udi hans retfærdige Sag). Svarede Kongen ikke et Ord dertil, og sidder Eders kære Broder endnu paa Nyborg Slot i Fyn. . . . de Bisper sidder endnu haardt, som de sad; men Eders kære Broder gaar paa Slottet, hvor han vil, og haver sin egen Kok og en Dreng og en Kapellan, og er endnu Hans Naades Gaarde uplustrede (ikke konfiskerede) i alle Maader; men de andre Bispers ere allesammen plustrede«³.

¹) Brev af 22/1 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 732 flg.

²) Brev af 27/1 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 254.

³) Brev af 18/2 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 734—36.

Eske Bille havde ogsaa bedt Oluf Rosenkrantz virke for Bispens Sag, og han svarede den 18. Marts 1537, at han allerede havde gjort, hvad han kunde, og fortsat vilde hjælpe, som var Bispen hans egen Broder; »maa du vide, at han er ærlig og vel holden og maa gaa ud og ind, naar han vil, og har hans Kansler og Kok hos sig, og maa du vide, at Hans Naades Bispegaard og Gaarde haver hans Folk og Embedsmænd endnu inde, og alle Hans Naades Svende rider endnu i Fodring, som de plejer at gøre, og haver Kgl. Maj. ladet give dennem Klæder og Penge, og kan du ikke tro det, at hver Tid, at hans Tale kommer for Kgl. Maj., da kan du aldrig tro det, hvor meget Ære og godt han taler hannem paa¹. Hans Udtalelser stemmer dog ikke helt med, hvad Niels Berildsen den 24. Maj 1537 mener at kunne fortælle sin Herre: »Men haver jeg spurgt for vist, at Peder Ebbesen [Galt] haver Aarhus Biskopsgaard, Silkeborg og Aakjær, og kan jeg ikke andet spørge, end at Eders kære Broder, Biskop Ove Bille, er endnu paa Nyborg Slot«².

Endelig den 1. Juni 1537 kom Ove Bille og Kristian III til en Forstaaelse. Paa denne Dag udstedte Ove Bille paa Nyborg Slot et Forpligtelsesbrev af samme Indhold som det, Oluf Munk havde udstedt; otte Adelsmænd gik i Borgen for ham, deriblandt Eske Bille, Kansler Johan Friis, Rigshofmester Mogens Gøje og Knud Pedersen Gyldenstjerne³. Den 19. Juni kunde Geble Pedersen, der snart efter blev Superintendent i Bergen, fra København meddele Sofie Krummedige, Eske Billes Hustru: »Her Eskes kære Broder, værdige Fader i Gud Biskop Ove Bille er vel tilens kommen med vor kære Herre og haver faaet Skov-

¹) Brev af 18/3 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 255.

²) Brev af 24/6 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 738.

³) Brev af 1/6 1537 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispenses Afsættelse, trykt i Danske Magazin 2. R. I, p. 237—39.

kloster og Saltø i Forlening, Gud des Lov have! Den evige Gud give, det maatte komme i Rolighed med de andre¹. Ove Bille fik ganske rigtig Skovkloster som Len; den 3. December 1540 fik han Livsbrev derpaa kvit og frit². Han blev behandlet med stor Veneration til sin Død den 10. April 1555³.

Et Par Maaneder efter Ove Bille slap ogsaa Ærkebispens Torbern Bille fri af Fangenskabet; han havde til sidst siddet paa Nykøbing Slot paa Falster, siden det var her, han den 12. August 1537 — samme Dag som Kristian III og hans Dronning blev kronet i København af Johan Bugenhagen — udstedte et Forpligtelsesbrev af samme Indhold som de andre Bispers; otte Adelsmænd, deriblandt Eske Bille og den tidligere Rigsmarsk Tyge Krabbe, gik i Borgen for ham⁴. Den 21. Oktober samme Aar fik han Livsbrev paa Bosjö Kloster⁵ og tilbragte sine sidste Leveaar »i den Ubemærkethed, der vel passede bedst til hans Evner og Karakter«. Han døde den 26. December 1552⁶.

En Ugestid efter Torbern Bille udstedte den fynske Biskop Knud Henriksen Gyldenstjerne i København en lignende Revers som de andre, den 19. August 1537; ogsaa han maatte have otte Adelsmænd til at gaa i Borgen for sig, deriblandt Tyge Krabbe og Mogens Gyldenstjerne⁷.

¹) Brev af 19/6 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 256.

²) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 154, og Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 739 flg., sidstnævnte Sted med fejlagtigt formodet Datering 1537.

³) se iøvrigt J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon III, p. 45—49.

⁴) Brev af 12/8 1537 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 224—27.

⁵) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 57.

⁶) se iøvrigt J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon III, 67—69.

⁷) Brev af 19/8 1537 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 227—31. — I A. Heises Biografi

Han levede Resten af sit Liv som verdslig Stormand og døde 8. December 1568¹.

Viborgbispen Jørgen Friis sad i længere Tid i Forvaring forskellige Steder, først paa Hald. Ikke førend den 9. August 1538 kom Turen til ham til at udstede et Forpligtelsesbrev i Lighed med de andres; det er dateret Eskjær, hvor han aabenbart sidst har siddet fængslet; han maatte have syv Adelsmænd til at gaa i Borgen for sig². Den 13. Marts 1540 fik han Vrejlev Kloster i Forlening for Livstid³, og han døde i 1547⁴.

Stygge Krumpen, Børglumbispen, var blevet sat i Forvaring paa Sønderborg Slot, hvor jo ogsaa Kristian II var Statsfange; han kom til at sidde i Fængsel i flere Aar, formodentlig fordi han af Kristian III blev betragtet som en af de argeste Modstandere af den nye Ordning i Danmark. Først den 24. Juni 1542 udstedte han det Forpligtelsesbrev, der skulde betyde Løsladelsen for ham; Brevet er udstedt i Odense, hvor han aabenbart har haft et Møde med Kongen, som netop var i Odense ved den Tid; Stygge Krumpen maatte have ikke mindre end elleve Adelsmænd til at gaa i Borgen for sig, deriblandt Kansler Johan Friis⁵. Den 10. Marts 1543 fik han Asmild Kloster i Forlening for Livstid⁶, og den 21. Januar 1551 døde han her⁷.

i Dansk biografisk Lexikon VI, p. 382, angives Datoen for Reversen urigtigt til 4. September 1537, en Fejl, der gaar igen i Povl Bagges Biografi i Dansk biografisk Leksikon VIII, p. 496.

¹) se iøvrigt Povl Bagges Biografi i Dansk biografisk Leksikon VIII, p. 493—96.

²) Brev af $\frac{9}{8}$ 1538 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 233—37.

³) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 122.

⁴) se iøvrigt J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon VII, p. 426—28.

⁵) Brev af $\frac{24}{6}$ 1542 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 237—41; jvfr. Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 234—39.

⁶) Danske Kancelliregistranter 1535—50, p. 266.

⁷) se iøvrigt J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon XIII, 398—400.

Værst var den Skæbne, der ramte Roskildebispen Joakim Rønnow. Kongen havde jo straks efter Fængslingerne direkte udtalt, at han havde han i Sinde aldrig nogensinde at slippe løs igen¹, og saaledes gik det ogsaa, skønt Joakim Rønnow havde mægtige Fortalere.

Selve den svenske Konge Gustaf I Vasa sendte den 24. September 1536, altsaa forholdsvis kort Tid efter Arrestationerne, Kristian III et Brev om Joakim Rønnow. Han havde hørt, at Bispen skulde være kommet i Ugunst hos den danske Konge, uden at han dog kendte Aarsagerne dertil. Bispens Slægt og Venner havde henvendt sig til Gustaf Vasa for at faa ham til at intervenere, da han selv var i Slægt med Bispen²; han bad derfor Kristian III paa hans Forbøn ikke holde Joakim Rønnow i noget haardt Fængsel, men i Stedet vende sin Gunst og sit Ven-skab til ham igen, hvis han da ikke — hvad den svenske Konge ikke haabede — havde gjort sig skyldig i altfor stor en Brøde mod Kristian III³.

Den danske Konge synes ikke at have svaret direkte herpaa. Da den svenske Konge i November 1536 havde Gustaf Olsson Stenbock i København til nogle Forhandlinger, paalagde han sin Udsending at føle sig for hos Joakim Rønnows Paarørende, om han kunde fortjene nogen Tak ved at gaa i Forbøn for Bispen; var dette Tilfældet, skulde Gustaf Olsson sørge for Sagen og gøre, hvad han kunde, for at faa Bispen frigivet; i dette Øjemed

¹) se foran Side 502.

²) i Følge H. Knudsen: Joachim Rønnow (1840), p. 189, saa Slægtsforbindelsen saaledes ud:

Kristiern Nilsson Vasa

Johan Kristiernsson Vasa til Rydboholm	Birgitte gift m. Klaus Rønnow
Erik Johansson Vasa	Margvard Rønnow
Gustaf I Vasa	Joakim Rønnow

³) Brev af 24/9 1536 i T. K. U. A.: Sverige A I 1, trykt efter en Afskrift i H. Knudsen: Joachim Rønnow, p. 176 flg., under Datoen 25/9 1536 i Gustaf I's Registratur XI, p. 182 flg.

sendtes der ham et Brev, som han skulde overrække den danske Konge, naar Lejlighed gaves¹. Saadan Lejlighed synes ikke at have været givet, og Gustaf Vasas Forbønner frugtede ikke. I Begyndelsen af August 1537 mindede han Kristian III om, at han intet Svar havde faaet paa sin Anmodning, og han benyttede Lejligheden til atter at bede Kristian III løslade Joakim Rønnow, idet han stillede Slægtens og Vennernes Løfter og Forpligtelser i Udsigt som Garanti for, at Bispen hverken hemmeligt eller aabenlyst vilde arbejde mod Kongen, naar han kom fri². Heller ikke dette Brev hjalp Joakim Rønnow ud af Fængslet.

I Februar 1539 svarede Gustaf Vasa Bispens Søster Anne Rønnow, der havde paakaldt hans Hjælp, at han havde gjort, hvad han kunde, hos Kristian III for at faa hendes Broder løsladt, og at han ved første Lejlighed vilde prøve igen³. Senere paa Aaret bad hun Gustaf Vasa udvirke, at hendes Broder kom fri, saa han kunde komme i Rette med dem, som havde sat ham i Fængsel; men den svenske Konge svarede i September, at den eneste Mulighed for et godt Resultat laa i, at han ved Lejlighed, naar han fik en personlig Sammenkomst med Kristian III, kunde tale Bispens Sag⁴.

Der kom intet ud af den svenske Konges Forbønner; Joakim Rønnow blev ved at være Kristian III's Fange. Hvitfeldt kan forøvrigt berette om en mindre dansk-svensk Kontrovers i Oktober 1539 i Anledning af Bispe-fængslingerne tre Aar før. Blandt nogle svenske Klagepunkter over Danskerne anførte Gustaf Vasa:

»Item / haffver Melchior Rantzow udsprengd under Borgere / Bønder / Adelen / oc gjort det Landkundigt / at den tiid Kongen

¹) Instruks af 9/11 1536 i Gustaf I's Registratur XI, p. 207.

²) Brev af 3/8 1537 i T. K. U. A.: Sverige A I 1, trykt efter en Af-skrift i H. Knudsen: Joachim Rønnow, p. 177 flg.

³) Brev af 12/2 1539 i Gustaf I's Registratur XII, p. 158.

⁴) Brev af 22/9 1539 i Gustaf I's Registratur XII, p. 235 flg.

aff Danmarck vaar udi Sverige¹ / fick hand der det Raad / at fengsle alle Bisperne / huilckit Kongen veed bedre².

Herpaa svarede man fra dansk Side:

»Hans Majest. er intet bevist / om de Ord / som Melchior Rantzow skal hafve udsprede / om Bispens Fængsel / hand er død / haffde hand leffvit / da haffde hand vist sig at forantvorde³.

Anders Sørensen Vedel har blandt Kansler Johan Friis' Erindringer, som han har optegnet, et enkelt Notat, der viser, at Joakim Rønnows Sag har været paa Tale ved en personlig Sammenkomst mellem den danske og den svenske Konge, formodentlig i September 1541, da de mødtes ved Afslutningen af Brömsebrotraktaten⁴. Johan Friis havde da forhindret Kristian III i at udtale sig til Gustaf Vasa om Aarsagerne til Bispens Fængsling, og han var derved blevet lagt for Had; den svenske Konge havde rettet en direkte Appel til Johan Friis om at tage sig af Sagen⁵.

Imidlertid var Joakim Rønnow blevet flyttet fra Fængsel til Fængsel. Oprindeligt havde han siddet et Døgn eller to i Blaataarn paa Københavns Slot og var derfra ført til Krogen Slot⁶. Senere blev han overflyttet til Dragsholm, hvorom et endnu bevaret Register vidner⁷. Hvor-

¹) Kristian III's Stockholmsrejse i Sommeren 1535.

²) Hvitfeldt II, p. 1507.

³) Hvitfeldt II, p. 1508.

⁴) se Laursen: Danmark-Norges Traktater I, p. 347.

⁵) H. F. Rørdam: Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen, p. 145, hvor det under Overskriften »Causæ odij« hedder: »1. Quod aliquando retraxit Christianum 3 a colloquio Gustavi, qui petiit dimissionem Episcopi Rønnow: cum Rex causas carceris volebat recitare: id noluit Cancellarius, quia alter Regi fuit sanguine iunctus. Cancellaren haffde holt ordet tilforn. Tum Gustaus Cancellarium rogabat: i kunde vel hielpe til gode, om i vil, kiære giører det«.

⁶) se foran Side 485.

⁷) Optegnelse paa, hvad Joakim Rønnow fik, da han skulde til Drags-

længe han sad her, vides ikke; men paa et eller andet Tidspunkt blev han som særlig farlig Statsfange ført til Visborg Slot paa Gotland. Her sad han i alt Fald fængslet i 1541, da han fra dette Sted skrev to Breve til Mogens Gyldenstjerne, der viser, at Forhandlinger om et Forlig mellem Konge og Bisp var i Gang¹. Saavel Brevet til Johan Rantzau fra August 1536 som disse to Breve fra 1541 modsiges den hos Hvitfeldt udtrykte Mening om Bispens Holdning; der synes fra Fangenskabets første Dage ikke fra hans Side at være ydet »stiv« og »trodsig« Modstand mod at afgive en Forsikring til Kongen; det var denne, der ikke har ønsket at se Bispen løsladt, selv efter Aars Forløb.

Der kom ikke noget ud af det denne Gang. Joakim Rønnow sad stadig som Kongens Fange paa Visborg til 1544. Da saa det ud til, at det skulde komme til en Befrielse af Fængslet ogsaa for ham; han blev ført til Københavns Slot, men døde her den 1. Maj 1544, inden Forliget med Kongen kom i Stand. En Søstersøn, der siden paastod, at han var blevet forgivet i Fængslet, blev i 1549 dømt æreløs og til livsvarigt Fængsel².

Hertug Albrecht af Preussen havde faaet tilstillet Kristian III's Anklagepunkter mod Bisperne, antagelig i samme Form som den, hvori de var tilstillet Gustaf Vasa³, d. v. s. som en delvis Udskrift af den kgl. Proposition paa Herredagen. Egentlig havde Hertugen tilraadet Kongen at lade et saadant Forsvarsskrift for hans Handlemaade trykke; men efter at han havde modtaget Skriftet

holm, i Reg. 108 A: Udaterede Regnskabsbilag m. m., overvejende fra Frederik I's og Christian III's Tid (Rigsarkivet), trykt i H. Knudsen: Joachim Rønnow, p. 175 flg.

¹) Breve af 15/7 og 7/10 1541 i Danske Kancelli: Indlæg til Reg. og henlagte Sager, trykt i E. Marquard: Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre I, p. 65 flg. og 71 flg.

²) se J. Oskar Andersens Biografi i Dansk biografisk Leksikon XX, p. 416—22.

³) se Side 512 flg.

fra Kongen, blev han meget betænkelig. I Begyndelsen af 1537 sendte han en Gesandt til Danmark — Claus von Gadendorff —, og i den meget omfangsrige Instruks for dennes Sendefærd kommer Hertugen ogsaa ind paa dette Spørgsmaal. Løst og fast var blandet sammen i Anklagepunkterne, hævdede han, og der manglede Beviser. Hver enkelt Biskops Meriter var opregnet; men hver af dem burde have Straf efter, i hvor høj Grad de havde forbrudt sig, og her var Stillingen jo meget forskellig for de forskellige Bisper. I sin nuværende Form kunde en Offentliggørelse kun gøre Kongen Skade, fandt Hertugen; dette Klageskrift maatte omredigeres: enhver Biskops Skyld maatte nøje godtgøres; alle de paaberaabte skriftlige og mundtlige Vidnesbyrd eller Beviser maatte aftrykkes med i Skriftet. Kongen maatte endelig ikke overile sig; Sagen maatte nøje overvejes; derfor burde Kongen i Forvejen sende det nye Skrift til Hertugens Gennemsyn, før han lod det gaa i Trykken¹.

Imidlertid havde Kongen sikkert slet ikke til Hensigt at offentliggøre noget Forsvarsskrift nu, da Herredagen var overstaaet og flere af Bisperne ved at komme paa fri Fod, efter at de havde resigneret og affundet sig med den nye Tingenes Tilstand. Derimod ønskede Kristian III i et Brev af 6. Februar 1538 til sin preussiske Svoger, at denne skulde tage Joakim Rønnow og Stygge Krumpen i Forvaring i Preussen, indtil Kongen kunde faa sin Regering, sine Slotte og Fæstninger i en saadan Stand, at han kunde betro disse to farlige Fanger til dem. Dette Forslag satte tydeligt nok Hertug Albrecht i Forlegenhed. I sit Svar den 30. Marts foreholdt han Kongen, at for ham, der paa Grund af sin Fremfærd i Preussen stod i ilde Ry hos Kejseren og de andre katolske Magter, var det en temmelig

¹) Udateret Instruks af Hertug Albrecht for Claus von Gadendorff, Original med Hertugens Segl i T. K. U. A.: Preussen A II 8; jvfr. A. Heise i Historisk Tidsskrift 4. R. VI, p. 262 flg.; hans Citater er i det Hele ikke særlig nøjagtige.

ubehagelig Anmodning at faa. Der vilde rejse sig et Ramaskrig, hvis han tog andres fangne Bisper i Fængsel; da Kristian III desuden havde skrevet, at han havde opdaget adskillige hemmelige Anslag mod sine Efterkommere, sine Riger og Lande for disse Fangers Skyld, vilde Hertugen dog gøre opmærksom paa, at hvis han tog Fangerne i Forvaring — hvad han hverken vilde eller kunde —, vilde der rejse sig den største Forbitrelse hos alle Bispernes Slægtninge og Venner, naar man nægtede at slippe dem løs mod tilstrækkelig Borgen og desuden til Haan og Spot for dem selv og deres Slægt, ja for hele Nationen, lod dem føre til et fremmed Land, for — som man vilde sige — at føre dem til Slagtebænken. Et saadant Skridt kunde heller ikke hemmeligholdes; Hertugens egen Lensherre, den katolske Konge af Polen vilde erfare det og maaske med Magt tvinge ham til at give dem fri uden videre, til allerstørste Skade for Kristian III. Saa maatte Kongen langt hellere selv slippe dem løs mod stærk Borgen og saaledes, at de var forvist til et bestemt Sted, hvor de ikke maatte træde i Forbindelse med fremmede, eller Kongen maatte paa anden Maade sikre sig imod dem¹.

Resultatet blev, at Kongen beholdt sine to sidste Fanger i sin egen Forvaring; men maaske er det ved denne Tid, at Joakim Rønnow blev sendt til Visborg Slot.

Til Slut blot nogle faa Ord om de Rigsraader, der ved Fejdens Afslutning havde siddet i Fangenskab i Mecklenburg. Om deres Skæbne derefter fortæller Hvitfeldt²:

»Jeg rørde nogit tilforn / huorledis Hertug Albrit oc Greffven
haffde forsendt en heel hob aff den Danske Adel / fangne til
Plave oc Premitzmølle / udi Lante Meckelborg / til at erledige
dennem med / om behoff giordis: Som vaare Her Anders Bilde /
Her Otte Krumpen / Mattis Bøller / Her Johan Vrne / Chri-

¹) Brev af ³⁰/₃ 1538 i T. K. U. A.: Preussen A I 1, jvfr. A. Heise i Historisk Tidsskrift 4. R. VI, p. 268 flg.

²) Hvitfeldt II, p. 1494.

stoffer Gyldenstiern / Knud Henrickssøn / Niels Lunge / Erick Christofferssøn / Knud Pederssøn. Disse ere effter Kiøbenhaffns Fordrag nu igienkomne / oc bleffve offverleffverit Godske Rantzow Høffvitzmand paa Rendesborg til bestemte dag / huor oc de gode Mænd som Hertug Albrit oc Greffven haffde set til gysel / bleffve erledigit. Oc effterdi de icke tilforn haffde sorit hans Mayst. der de andre aff Adelen sore oc hyldede hannem / en part haffde oc været Hertug Albrit oc Greffven forvant med Eed: Derfor maatte de i lige maade reversere dennem imod Kongen / at være hannem Hulde oc Tro / oc særdeelis Tacknemmelige for den Velgierning / at hand uden all Rantzøn haffde erledigit dennem / oc flyet dennem igien udi deris Fri oc Frelse«.

Krag fortæller, hvorledes Rigsraadet efter Herredagen samarbejdede med Kongen paa de nye Bestemmelers Gen-nemførelse, skønt det først efterhaanden blev fuldtalligt¹:

»Hæc Regi agenti, a consiliis semper erat Senatus, suamque auctoritatem accommodabat, sed ad paucos redactus. Nam complures patrum nondum in gratiam redierant, ex quo hostium potiti sunt. Mox tamen qvi ab Oldenburgico & Megalopolitano in captivitate abducti fuerant, acceptis Hamburgi publicæ fidei litteris, domum reversi sunt. Qvi tum aliorum intercessionem, tum supplicii sua deprecatione delictorum veniam impetrant. Ac mox restituti Senatui, qvæ patres reliqui de ecclesiasticæ dignitatis abrogatione, & Friderici designatione, aliaque omnia de statu regni in comitiis populo probata, suffragiis suis confirmant. Qvorum in pari causa erant Jacobus Hardenbergius, Nicolaus Longus,

»Heri gik Rigets Raad Kongen stedse til Haande, og hialp til ved deres Myndighed, skjønt deres Tal ikke var fuldt, thi mange af dem vare endnu ikke komne i Naade igien efter Freden. Dog komme de, som Hertugen og Greven havde ladet fængsle, strax derefter til Kiøbenhavn igien, da de havde faaet Leyde-Brev fra Kongen udi Hamborg. Disse bleve da baade formedelst andres Forbøn og deres egen underdanigste Afbigt tagne til Naade. Og da de kort derefter bleve igien indsatte i Raadet, gave de ogsaa deres Forskrivelse fra sig om den geistlige Myndigheds Afskaffelse, Prinds Friderichs Udnævnelse, og andre Staten angaaende Sager, som det øvrige Raad tillige med Almuen paa Herredagen havde bekræft-

¹) Nicolai Cragii Annales, p. 157. — Krag og Stephanus I, p. 160 flg.

Hilarius Ronnovius, Canutus Sparræus, Matthias Bollius, Ericus Bollius, Canutus Guldensternius: non quidem sponte fide rupta, desertæ reipublicæ rei, sed crimini saltim fuit, quod vitam & fortunas omnes, ad extremum contra hostem perdurantes, reipublicæ non impendissent. In pejore causa erant Ottho Crumpenus, Johannes Billeus & Andreas Billeus; quia & facilius hosti accesserant, & beneficiis acceptis ei se obligarant. Quibus Rex idcirco ad indulgendam veniam se difficiliorem præbuit. Quamvis & illi, nobilium matronarum ac virginum intercessionem, dignitati pristinæ etiam redditi: Ac universi pariter fidem litteris obligarunt, datis insuper sponsoribus, ne quid unquam contra Regem, rempublicam, atque quæ jam acta comitiis essent, molirentur. Tandemque ita in supremum ordinem aliis restitutis, aliis allectis, Senatus ad justum numerum completus: atque ita regni potestas & autoritas summa Regi ac Senatui confirmata.«

tet. Blant disse vare Jakob Hardenberg, Niels Lunge, Eiler Rønnov, Knud Sparre, Mads Bøller, Erik Bøller, Knud Gyldenstiern, hvis Sag stod paa en og den samme Fod: thi endskiønt de ikke frivillig havde brudt deres Troeskabs-Eed, og forladt Rigets Partie, saa havde de dog ikke holdt ud mod Fienden til det yderste, ved at vove Liv og Gods for Riget. Men Otte Krumpen, Hans Bilde og Anders Bilde havde en slettere Sag: thi de havde ved Skiænk og Gave ladet sig lokke til at tage Fiendens Partie, hvorefter det stod noget længe hen, inden Kongen tog dem til Naade, hvilket omsider skeede ved nogle fornemme Fruers og Jomfruers Forbøn, saa at de bleve igien indsatte i deres forrige Værdighed, men maatte alle give deres Forskrivelse, og tillige stille Borgen for sig, at de ikke herefter skulde foretage noget imod Kongen eller Riget, og det som var bleven afgjort paa den store Herredag. Da nu endelig nogle saaledes bleve indsatte igien i Raadet, og andre nye bleve antagne, blev Tallet fuldt, og saaledes blev den høyeste Magt stadfæstet Kongen og Raadet.«

I Følge Hertug Albrecht af Mecklenburgs og Grev Christoffer af Oldenburgs Kapitulationsbetingelser, som de havde maattet gaa ind paa den 29. Juli 1536 ved Københavns Overgivelse, skulde deres danske adelige Gisler

ikke sættes paa fri Fod, men udleveres til Kristian III. Inden de blev afsendt fra Mecklenburg, blev der den 17. August udstedt et højtideligt Dokument, et Notarialinstrument, hvorved de løstes fra den Troskabsed, de havde aflagt til de to tyske Fyrster¹. Den 30. August udfærdigede Lübeck Lejde for deres Gennemrejse² til Hamburg, hvor de skulde udveksles med nogle tyske Gisler og overleveres til Befalingsmanden paa Segeberg Goske Rantzau. Under Kongens Besøg i Hertugdømmerne før Herredagen blev de fremstillet for ham i Rendsburg; men de fik ikke uden videre Lov til at rejse hjem til Danmark. Inden de blev sluppet fri, skulde de godkende Kongens Foranstaltninger mod Bisperne og hans Planer med Rigets Nyordning; de maatte udstede Forpligtelsesbreve i Lighed med dem, der var udstedt af de hjemmenværende verdslige Rigsraader den 12. August.

Den 28. Oktober 1536 blev der i København udstedt saadanne Forpligtelsesbreve af Niels Lunge, Joakim Hardenberg, Knud Pedersen Gyldenstjerne, Ejler Rønnow, Mathias og Erik Bølle samt Knud Sparre; ingen af dem maatte dog stille Borgen. Derefter genindtraadte de i deres danske Rettigheder og var med til at besegle Recessen af 30. Oktober. Anders Bille og Otto Krumpen naaede først den 2. December til at udstede deres Reverser, Hans Bille ligesaa først den 8. December. Ingen af de hjemvendte fik dog Plads i Rigsraadet med det samme, med Undtagelse af Knud Pedersen Gyldenstjerne³.

¹) Notarialinstrument af 17/8 1536 i Pergamentsamling D. 8: Oldenburg, trykt i C. Paludan-Müller: Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid I, p. 575—78, efter Genparten i Schwerin. — Se iøvrigt om disse Fangers Hjemvenden: C. Paludan Müller: Grevens Feide II, p. 371 flg.

²) C. Paludan-Müller: Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid II, p. 293 flg.

³) Breve af 28/10, 2/12 og 8/12 1536 i Pergamentsamlingen B. 4: Bispernes Afsættelse, trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 211—18. — Der kan formentlig næppe herske nogen Tvivl om, at Krag for dette Punkts Ved-

Mogens Bille skrev den 22. Januar 1537 til Broderen Eske Bille: »Kære Broder! Maa I og vide, at Kgl. Maj., vor kæreste naadige Herre haver givet Hr. Hans Bille og Hr. Anders Bille og flere af vores Venner, som for nogen Tid og Stund haver været udenlands, som Eder vel vitterligt er, Hans Naades Gunst og Venskab igen, og haver de annammet deres Gaarde og Gods igen og den Del, som Gud almægtigste dem forlent haver, Gud des Lov have!«¹

*

*

*

Med Forsæt har jeg ikke taget op til Drøftelse Spørgsmaalet om, hvilke Motiver Kongen har haft til sit drastiske Skridt mod Bisperne. Det er mig ikke ubekendt, at Professor J. Oskar Andersen i længere Tid har arbejdet med en Afhandling om Kristian III's Opfattelse af sin Stilling og sine Opgaver som luthersk Landsfyrste, og man maa med den Interesse afvente de Resultater, hvortil denne Kender af Reformationstidens Danmark er naaet.

kommende maa have kendt disse Breve, i Original eller Afskrift. Jeg har Side 496 lovet at fremlægge et Eksempel paa, at der i Tyske Kancelli er konciperet Akter, som man normalt skulde forvente ekspederet gennem Danske Kancelli, og jeg skal da her henvise til, at der iblandt »Udaterede Koncepter til kgl. Patenter ca. 1536—1670« i Tyske Kancellis indenlandske Afdeling (før 1670 II a) befinder sig den paa Tysk affattede og paa Tysk gennemrettede Koncept til de paa Dansk udstedte Reverser af 28. Oktober 1536 fra Niels Lunge m. fl., som ovenfor er omtalte. Denne Koncept, der bærer den samtidige Paategning »Wes sich die Denischen gefangenen haben versagen mussenn«, viser, at min Formodning om, at ogsaa andre af de vigtige, nu paa Dansk kendte Akter fra 1536 oprindelig kan være konciperet i Tyske Kancelli, saaledes f. Eks. den kongelige Proposition (se Side 521), ikke er uden en vis Sandsynlighed.

¹) Brev af 22/1 1537 i Ny kgl. Saml. Nr. 1301 e Fol., trykt i Rørdams Monumenta 1. R. I, p. 733.